

Kalász Márton

Rézjegy

Csupán a szomszédra utalt a „villám”? De akármely
 mélységben elácsorgunk, mosolyban álcázhatunk
 bármilyen élőt. Ilyen léthez nem is erő kell
 aztán – emlékszem én, még szélviharban a koporsók
 ringtak a padláson, kint hóvihar, akár éjfélig nyikorogtak.
 Uramisten, valaki lenről
 mérné a sötétben – ha a főntről tűző tekintetet se, lám, a macska
 önző szemrése riogatja, havakig most kié a szállás; s aki
 havas hajnalonta álmunkból nyom nélkül tűnnék el. Írva nagyanyám
 nekünk már? Akik épp itt állunk, álcázva élő magunknak: mi, sorban
 – nem számlálva se aprónk, átkelő energiánkat.
 Hamar, mielőtt indul a rév, színt vált a maradék rideg tér.
 Kháron e mai áljelzőrendszert: lehet, jó, hogy ismerte ennyire –
 nem érte járó érmeket, s a révpénzt. Ugyan két garasért rév már
 nem vinne el.

Határok

Ha nem marad, s csak e távoli pálya –
 jobbfelől sem e Vogézek: zöld, ami évszak
 révein, mondjuk, szaggatott hegyforma. Ha az még; de tudatnak –
 tudnunk, Édes, holt sejtelem: balról a város
 költözne, végleg – hajthatók vagyunk! Nevén se írnám
 le, utólag – romantizálva
 romló lélekkel, fáradt, mert töredezett
 válású elmével (hogy mindebben van: hol rejlő sírás, épp sértő
 kívánság) –
 s a pálya, már ugyancsak bemérhető
 bennem, hol kelnék át, bár milyen határon? Volna határ – egyáltalán
 elmétől ajtóig, roncs fölvonótól vont szél-utcai
 óvatos átjelzésünkig. Innen szól vala nyári Nap,
 ragadhadd, öreg – fundamentumod. Szólának havak, e hóvégű szél,
 ez így: egy tavaszon alva lejárt. Utat korlással – írathatunk.

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

VIII. évfolyam 7. szám

Kiadja a Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából a Napkút Kiadó Kft., Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztőségi titkár: **Molinár Noémi**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.
Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Balázs Géza** (nyelvművelés), **Bognár Antal** (próza),
Király Farkas (vers), **Kovács Ildikó** (szöveggondozás), **Sebeők János** (környezet),
Szondi Bence (tördelés), **Vincze Ferenc** (műbírálat).

Napút-kör: **Csúros Miklós**, **Gráfik Imre**, **Dr. Koncz Gábor**, **Kosáry Domokos**,
Lászlóffy Aladár, **Ösztövits Levente**, **Sánta Ferenc**, **Schwajda György**, **Konrad SutarSKI**,
Sütő András, **Székely Magda** (tiszteletbeli konzulensek). • Alapította: **Masszi Péter**.

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. • Telefon/fax: (1) 225-3474
E-mail: napkut@t-online.hu • Honlap: www.napkut.hu

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Rt. és az NH Rt.
ISSN: 1419-4082

Kalász Márton két verse (a borítóbelsőn)
Fecske Csaba versei (a hátsó borítóbelsőn)

Szóvár

Balázs Géza: Szavak, szavak, szavak. 3

Sebeők Éva versei 9
Károly György versciklusa 10
Hevér Zoltán két verse 12
Papp Tibor és Prágai Tamás beszélgetése 14

Berek

Ökológiai ellenreformáció
(Czirák Zoltánnal Sebeők János beszélget) 27

Dobos Marianne hét interjúja
(Jánosy István, Kiss István, Halász Krisztina,
Máté Imre, Bolyki János, Diószeghy Győző,
Siposné Majtényi Andrea, Szigeti Jenő). . . 32

Tárlat

Válogatás bibliai témájú gyermekrajzokból;

Szemadám György alkotásai
(a színes mellékleten)

Gyurkovics Tibor és Szemadám György
beszélgetése 73
Hárs György Péter versei 84
Sütő Csaba András verse 85
Móritz Mátyás búcsúverse 88

Emlékezet - Hangírás

Sorsom túl a síron
(Faludy György és Németh Péter Mikola
beszélgetése) 89

Vasi Ferenc Zoltán emlékverse. 98
Erdődi Gábor két verse 99
Falusi Márton versei 100
P. Papp Zoltán két verse 101

Fénykör

Szakonyi Károly: Ötvenhat után 103
Tóth Sándor: Négyalakos mementó 107

Hetedhét

- Meto Jovanovszki: Utazás
(Hász Magdolna fordítása) 109
- Landis Everson: Madrigál; Dzsinn; Végjáték
(Dörgő Tibor fordításai) 112
- Dane Zajc: Skorpiók; [Mindenért meglakolsz]
(Lukács Zsolt fordításai) 114
- Erich Loest: Lakkcipő
(Arató János fordítása) 116
-
- Ébert Tibor minidialógusa 120
- Albert Gábor köszöntője 121
- Szepes Erika prózája 124

Ablak

- Vilcsek Béla: Intellektus és érzelem
(Szepes Erika: Ördöggyöly) 128
- Porkoláb Tibor: Dobos Marianne karácsonyai
(Dobos Marianne: Akkor is
karácsony volt) 134
- Koncz Tamás: Családi körök
(Kőrösi Zoltán: Milyen egy női mell?) . . . 140

Hangszóló

- Elek Szilvia: Párbeszéd két kézre
(Egy muzsikuss gondolatai) 142

Könyvleletek

- Vincze Ferenc: 1956 hullámhosszán
(Pallai Péter–Sárközi Mátyás:
A szabadság hullámhosszán) 146

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 7.

Philip Larkin: Leave (Eltávozás) – Szabadság
– Eltávozás – Eltáv – Távozás – Kimenő)
Az Országos Idegennyelvű Könyvtár
műfordítás-pályázatának anyaga

Folyóiratunk támogatói:

A Nemzeti Kulturális Alap
ismeretterjesztés
és környezetkultúra kollégiuma

Nemzeti
Civil
Alapprogram

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

VIII. évfolyam 7. szám

Váltott szavak

MOLNÁR DÓRA
(14 ÉVES, SAJÓLÁD)
JÉZUS SZÜLETÉSE

Színes mellékletünk első részében válogatás a Budai Református Egyházközség és a Haypál Alapítvány Kárpát-medencei pályázatára érkezett 1860 bibliai témájú gyermekrajzból (teljesebb anyag és részletek a www.gyulekezet.hu honlapon)

Képzőművész vendégünk a színes melléklet második felében Szemadám György, aki kiadónk készülő könyvsorozatában (Beszélgetők Könyve) Gyurkovics Tiborral társalog.

Balázs Géza

Szavak, szavak, szavak

Juhász Gyula Szavak című versében (1934) mindent elmond, amit a nyelvész a modern elméletek tükrében is elmondhatna. Ékes bizonyítéka ez annak, hogy a művészet sokban a tudomány előtt jár, megérezkíti azt, amiről tudományosan még nem tudunk eléggé megalapozottan beszélni.

*Szavak, csodálatos szavak.
Békítenek, lázítanak.*

*Eldöntenek egy életet.
Föjlárnak, mint a kísértetek.*

*Szárnyalnak, mint a gondolat.
Görnyedve hordnak gondokat.*

*Világot jelentenek.
Meghaltál, ha már nincsenek.*

*Dalolnak és dadognak ők,
Gügyögnek, mint a szeretők.*

*Ölnek és feltámasztanak.
Szavak, csodálatos szavak.*

Vagyis – anélkül, hogy visszamondanám, prózára fordítanám a verset – a költő számára a szavak „csodálatosak”, csodával telítettek. A csoda: tünemény, meglepetés, megmagyarázhatatlan, emberfölötti. A szavaknak hatásuk, hatóerejük van: békére és lázításra képesek. Az 1960-as évekbeli beszédaktus-elmélet, majd a jelentéselméletek tükrében már tudományosan is látjuk, a szavaknak „erejük” van, néha önmagukban is képesek cselekvésekre – ezek a performatív (cse-

lekvést végrehajtó) kifejezések. A szavak alkalmasak a nyelvi béke és a nyelvi háború megteremtésére. „Eldöntenek egy életet”: kutatások, tanulmányok sora rejlik ebben a tömör kijelentésben. A jó, a helyes, az „adekvát” szó eldönt egy életet – mert nyelvi sikert hoz. Az alkalomhoz, helyzethez nem illő szóhasználat is eldönthet egy életet – mert nyelvi hátrány társadalmi hátrányhoz vezet. Ezt a nyelvi deficit elmélete, a legnagyobb hatású szociolingvisztikai elmélet mondja ki. Ma már minden modern iskolarendszerben ügyelnek a nyelvi hátrány kiküszöbölésére. Valóban, a szavak meghatározzák életünket. „Föjlárnak, mint a kísértetek”: felszínesen vagy mélyen rögzülnek a tudatunkban, aligha tudjuk, hogy miért. Korábban aktív és passzív szókinsznek nevezték a különbséget. De hogy miért „száll le” egy aktív szó a passzív szókinszbe, arról már kevesebbet tudunk. S hogy vajon miért „járnak föl” kísértet módra, egy álomban, szülés közben, életünk alkonyán? Titkait az agyfiziológusok, a neuro- és a pszicholingvisták kutatják. A fönt és lent régiói nyílnak meg a következő versszakban: „Szárnalnak, mint a gondolat.” Régi és eldönthetetlen vita: a gondolat még nem nyelvi alak, még nem szó. A gondolatot még nem köti gúzsba a nyelv. De a szavak is képesek a mérhetetlen szárnyalásra: gondoljunk csak a szabad, kötetlen beszédre, a kibeszélés mámorára, a „csak úgy” beszédre. Lelkünk megújul egy önfeledt baráti beszélgetésben. És szárnyalni tudnak a számunk-

ra „pozitív” erővel bíró szavak: család, gyermek (leginkább így, m-mel, mert a hosszabb alakban több az érzelem), haza, szülőföld, anyanyelv, ház-haza. És persze ott van a fönt ellentéte: „Görnyedve hordnak gondokat.” Most tekintsünk el a betűrim stilsztikájától (g, valamint az r, d-k kopogásától, nehézségétől), nemcsak a hangokban, hanem a szavakban is érezzük, érezhetjük a gondok súlyát, amelyek vállunkat nyomják: szegénység, éhínség, környezetszennyezés, gázszámla, túlnépesedés, nemzetfogyás... Ki-ki felsorolhatja a saját pozitív és negatív szókészletét, sőt frazeológiáját: szólásait, közmondásait, szállóigéit, különösen az európai kultúrát anynyira összetartó bibliai frazeológiát, családi történeteit, szótörténeteit (a gyerekek első szavait). „Világot jelentenek”: a szavakból, a nyelvből épül fel a világ, a mi szavainkból a mi világunk. A nyelv, az elsőnek tanult nyelv az anyanyelv, a világlátásunk, a világ kategorizációjának az alapja. Anyanyelvünk szemüvegén, szavain, nyelvtani szerkezetein át látjuk a világot. Megdöbbenő élményről számolnak be külföldi klinikákon, nyugdíjasházakban. Az 1920-as, 1930-as években jómódú nyugat-európai szülők által örökbe fogadott magyar árva gyerekek sikeres életút után most érnek életük utolsó szakaszába. Magyar származásúak, de kint már nem beszélték az anyanyelvüket, hollandul, angolul, franciául élték le életüket. S egyre több beszámolót kapunk arról, hogy ezek az idős emberek egyik napról a másikra elveszítették a nyelvüket, és egy „ismeretlen” nyelven kezdtek el gagyogni. Utánanézték származásuknak, gyanakodtak, hogy a magyar lehet az ismeretlen nyelv. Tolmácsot hívtak, s valóban az idős emberek már csak magyarul beszél-

tek. Az marad meg legtovább, ami a legelőször épült be. Tehát ki nem nyílvánítottan végig ott munkált, akkor is, ha az a mindennapokban nem látszott. S a következmény: „Meghaltál, ha már nincsenek.” Illetve: még életünkben meghalhatunk (egy kicsit), ha elfogynak szavaink, ha képtelenek vagyunk a kommunikációra. Az Isten-ember közötti kommunikációs helyzetben a szavak alkalmatlanságára figyelmeztet Pilinszky János (Apokrif, 1954.), persze a végítélet napján, mi lesz a nyelvvel, ha „elhagyatnak akkor mindenek”?

„Szavaidat, az emberi beszédet én nem beszélem. (...)

Nem értem én az emberi beszédet, és nem beszélem a te nyelvedet.

Hazátlanabb az én szavam a szónál! Nincs is szavam.”

Paradoxonok sora: szavaid emberi beszédet alkotnak, de én azt nem beszélem, mert nem értem az emberi beszédet, a te nyelvedet. Hány-szor megélljük azt, hogy azonos nyelvet beszélve sem értjük egymást. S a teljes elhagyatottság: „Hazátlanabb az én szavam a szónál.” – Juhász Gyula sorai húsz évvel korábbról erre rímelnek: „Meghaltál, ha már nincsenek.” Majd a kommunikáció újabb dimenziói tárulnak fel: a költészet, a népköltészet, a kifejezés-kifejezhetetlenség skálái, a nyelvi játék. „Dalolnak és dadognak ők, / Gügyögnek, mint a szeretők.” Már megtudtuk, hogy a szavak „szárnyalnak”, de dalolni és dadogni tudnak, attól függően, hogy a kifejezés mennyire köti béklyóba őket. Népköltészet, vers, gyermekvers, szerelmesek játékos (játszi) beszédmódja – mind-mind a nyelv ezernyi kifejezési lehetőségét bizonyítják. Megbizonyosodhatunk e sorok igazságáról, ha

„csak úgy” olvassuk és persze újraolvassuk kedvenc költőink verseit, fontos itt az újra, hiszen az ismétlés az emberi kultúra, nyelv, szövegalkotás, stílus alapja. S végül összegzésként megismétli a költő a legfontosabbnak szánt gondolatát és kezdősorát: „Ölnek és feltámasztnak. / Szavak, csodálatos szavak.”

Lehet kommunikálni (valamit közösség, a másik számára világossá tenni) és persze lehet exkommunikálni (kirekeszteni). Állítólag – itt e földi létben – nem lehet nem kommunikálni. (Persze lehet, de akkor a nem kommunikálót figyelő fokozott jelfejtővé válik, s ennek a nem kommunikálásnak is jelentést tulajdonít.) A kommunikáció szavakkal és persze szavak nélkül zajlik. A kommunikációelmélettel kibővült modern nyelvtudomány a szavakban (és persze általában a viselkedésben) lelki, társadalmi, környezeti lenyomatokat, jeleket lát. A nyelv szókészletből (lexikon), nyelvtani szabályokból (grammatika) és használati szabályokból (pragmatika) épül fel. Egy-egy nyelv szókincsét aligha tudnánk megszámlolni, egyszerűség kedvéért egymillió nagyságúnak feltételezzük (persze rendszerint tájszavak, szakszavak, vagy például a teljes számsor elemeit kivéve belőle), egy-egy ember szókincse legföljebb pár tízezer szó: van, akinek kevesebb, van, akinek több. A szótározott szómennyiség általában százezres nagyságrendű, a legnagyobb külföldi szótárak félmillió körüli szóállományt tartalmaznak. A szavak hasonlóképpen és persze másképpen képezik le a világot: egy-egy nyelv szókészlete sajátos, egyedi módon tagolja a környezetet, a nyelvtan és a frazeológia pedig még tovább távolítja egymástól a nyelveket, igaz az átvételek (szavak, nyelvtani

szerkezetek, frazeológiai egységek) alig látható újabb műveltségi „rokonosságokat”, területi kiegyenlítődések építenek fel. Ráadásul a szókincs folyamatosan változik. Környezeti, gazdasági, társadalmi, politikai tényezők hatására akár lökészerűen is változhat a szókincs összetétele. Az 1990-es éveket Magyarországon „szókincsváltó évtizednek” nevezte el egyik nyelvészünk (Fábián Pál). Ma tehát gyors szókészletteni, nyelvi változásoknak vagyunk kitéve. A hagyományos szövegek (Biblia, irodalom) világa rohamvást távolodik ma generációitól. Magyartanárok panaszkodnak, hogy a tegnap még annyira kedvelt Jókai Mór vagy Arany János ma már nem olvasmányélmény, az ismeretlen szavak tömege elriasztja az „egyszerű” szemantikájú szövegekre szocializálódott, illetve a semmit sem „olvasót”. „Ösztövéér kútágas hórihorgas gémmel”: mit jelent egy mai gyerekeknek a kútágas és a gém, az ösztövéerről és a hórihorgasról nem is beszélve. Ma már az ötvenes évek szókészlete is fényévnnyi távolságba került: békekötvény, MHK, malenkij robot... Egyértelmű, hogy egész életünk szótanulási és szófelejtési folyamat, program. Az informatikai világba tekintve megjósolhatjuk, hogy a folyamat nem fog lassulni, hosszú távon együtt kell vele élnünk.

Baj van a szavakkal – állapíthatja meg a laikus megfigyelő is. A régieket nem értjük, az újakat nem győzzük tanulni, a nemzedékek mintha nem mindenben értenék meg egymást, mintha folyamatosan távolodnának: ember az embertől, családtagok a családtagoktól. Ha mélyebb búvárlatokat is végzünk, a külső tényezők hatásainak sokaságát véljük fölfedezni a szavakban és persze a nyelvben.

Fájó látni az anyanyelven megszólalni nem tudókat, az akadozókat – vizsgán, feleletkor, orvosnál, ügyfélszolgálati irodában. És sokszor kész ilyenkor az ítélet: még elmondani sem tudja, hogy mi a baja! Illyés Gyula számos helyzetet felsorol a nyelvi megáláztatásra (Koszorú, 1973), s ha körülnézünk, mi is mennyi megvalósulását láthatjuk a szociális deficitnek, az empátiahiánynak...

*„tanár-kigunyolta diák, szerzsán-legyalázta baka,
összeszidott panaszos, hivatalnok-
unta mamácska
nyelve; csomaghordók, alkalmi fa-
vágók, mert
gyárba se jó, szakmára sem alkalmas
(mert
nyelv-vizsgát se megállt) proli nyelv-
ve; az ifjú
főnök előtt háborgó veterán
nyelve; a rendőrörsön azonnal
fölpofozott gyanúsított
mélyebbről fakadó tanúság-
tétele, mint Lutheré...”*

Mintha általában baj lenne a másik megszólításával: nincsenek jó szavaink a magázódásra-önözésre, a nők megszólítására. Igaz, a folyamatba mélyen belenyúlt a politika: amikor leegyszerűsített, sematikus demokratizmus szellemében általános tegeződést, elvtársozást javasolt. Elmosódik a másik személy: dialógusaink többnyire monológok. Ahogy Ladányi Mihály mondja a szerelmi kiüresedésről szóló versében (Múlnak az órák):

*„Múlnak az órák
a bemutatkozástól a moziig, ahol
két ember összelelegedhet egy kicsit,
aztán karon fogják egymást az ut-
cán, aztán
a sötét lépcsőház következik,*

*később az ágy, ahol
mindegyik én-nel kezdi a mondatot –
És így múlnak az órák.”*

A monológok fárasztó közlési kényszerekbe torkollhatnak. Logorreának nevezzük azt az állapotot, amikor valaki a másokra való tekintet nélkül beszél és beszél. Mögötte a fájdalmas magány vagy a szociális együttműködés teljes hiányát vélhetjük felfedezni.

Dokumentálható, hogy az érzelmek kifejezésével is napi gondjaink vannak. Pozitív érzelmekre alig ismerünk néhány jelzőt, a negatívakra annál többet. Ebben a fölfedezhetjük az önbizalmunkat rontó nemzeti önképünket, a hungaropesszimizmust is. Akárcsak a durva beszédben. Személytelenednek a szerkezeteink:

*A MALÉV berlini járata megkezd
a beszállítást. (A „járat” kezdi meg a
beszállítást, ahelyett, hogy „a kedves
utasok fáradjanak a kijáráthoz, a gép-
hez”.)*

*Az Árpád hídon lassú az előreju-
tás. (Ki számára?)*

*A közbiztonság tekintetében elő-
ször az állampolgárok fejében kell
rendet teremteni. (Mondja a „kommun-
nikációs szakember”; azaz másként
kell gondolkodni a közbiztonságról,
mást jelent a közbiztonság a rendőr-
ség, és mást a lakosság számára. Vagy-
is, ha holnap betörnek a lakásomba,
akkor nem az a lényeges, hogy betör-
nek, hogy romlik a közbiztonság, ha-
nem az, hogy „általános tendenciákat
tekintve” azért nem rossz a helyzet.)*

*A ... című folyóirat kézbesíté-
si feltételrendszerének megváltozása
alapján 2000. márciustól kizárólag
azon regisztrált tagok felé kerül ki-*

küldésre a folyóirat, akik 1999. december 31-ig adatszolgáltatási – az alakulás évétől kezdődően 1999-ig minden évi korrigált nettó árbevétel megadásra került – és tagdíjfizetési kötelezettségüknek eleget tettek. (És ez még csak a kezdete egy hivatalos levélnek, amely ékes bizonyítéka annak, hogy a csaknem száz éve ironikusan-dühösen kritizált bürokratikus stílus él és virágzik.)

S mi van akkor, amikor a politika, s nyomán az élni akarás, a boldogulást tilt el szavaktól, ráadásul a legmélyebben érzelmiektől, az anyanyelvtől, az anyanyelvi nevektől (ugyancsak Illyést idézve, de most a Közügy című versét 1981-ből):

*„... Falvak sora
mondja álmában bece-
névként gyermekkori nevét.”*

Beszédbeli „múló” hatásoknak gondoljuk a mindennapi „kis” verbális agressziókat: hallgassanak meg egy gépkocsivezetőt, egy tévénezőt, egy buszbéli utastársat – különösen fiatalokat. De másutt is folyamatosan érik az embert verbális inzultusok: az orvosnál (mintha nem értenénk egymást), az ügyfélszolgálatokon, a hivatalos telefonbeszélgetések során, munkahelyen. S ide tartozik az imént idézett levél is, de példáért fordulhatnak az adóhatóság bármely leveléhez. A legolvasottabb újságok azok, amelyek egyfajta pletyka- és olykor rágalomfüzért közölnek, a rádió- és tévéműsorok, amelyek a „köz”, többnyire azonban szerepelni vágyó, feltűnősködő, agresszív emberek „véleményét” adják közre. Ha a szerkesztők (valami érthetetlen okból) feladnák a példányszám- és a hallgatottság-nézetség iránti erőfeszítésüket,

egy csapásra itt lenne a nyelvi béke. De nem lehet itt, mert ez a médiarendszer lényegéből fakad, amely a fennmaradási harc, profit, hatalmi érdekek búvkörében folyamatosan „hátást” kell hogy gerjesszen. A mindennapi beszédben is terjed a korábban csak eufemisztikusan ifjúsági kultúrának, nyelvnek tekintett jelenség (szleng, játékos, de inkább infantilis szóképzés, agresszív rövidítések stb.). Néhány nyelvész ebben a demokratizálódást, sőt a nyelvi kreativitást látja, a korábbi paternalizmussal és előírt nyelvhasználattal szemben. Én – a szleng nagyszerűségét és kreativitását tisztelve – az infantilizálódást, az elsekélyesedést, a (nyilvános) beszédbeli érettség hiányát látom. Ma már nincs nyilvános, főleg nem tömegkommunikációs közbeszéd kötelező buta ug-ratás, öncélú jópofaság nélkül. Persze nem a kommunikációs könnyedség és a nyelvi humor ellen beszélek; valódi, természetes, emberi közvetlenséget vagy magvas nyelvi humort alig-alig mutatnak a közéleti szereplők.

Újabban azt is megállapítottuk, hogy környezeti tényezők is hatnak a nyelvre: az ólom- és a porszennyezés hatására olvasási, kiejtési hibák jelentkeznek, a megerősödő zaj kiabálásra ösztönöz – ami azért mégsem a normális emberi kapcsolatok zajszintje.

Tegyük még hozzá, hogy mindennapjaink a betegségfóbia és az egészségmánia számos, önmagában is krónikus tünetét mutatja. Ma már mindennel kapcsolatban említhető a *-fóbia* és a *-mánia*; a fentebb felsorolt jelensége kórtünetként is leírhatók. Akkor nyilvánvalóan van rájuk terápia, intézményrendszer, orvosság stb. is. Igen, a jelenségtünetek sokszor betegségként határozhatók meg; s intézményrendszer települ rájuk, tovább

bonyolítva az amúgy is bonyolult társadalmi együttműködést. Természetesen meg nem kérdőjelezve a különböző szakmák kompetenciáját, jó szándékát, cselekvőkészségét, most mégis egyszerű, ha úgy tetszik, a legegyszerűbb megoldásokra hívom föl a figyelmet.

Mit mondhatunk tanácsként pedagógusoknak, intézményvezetőknek, teológusoknak, újságíróknak, érdeklődő, nyitott embereknek a mai kommunikációról, illetve a sikeresebb, hatékonyabb, diszkriminációmentes kommunikációt elősegítő? Van-e terápia?

Van, s mint az előre jeleztem, az esetek túlnyomó többségében ez a legegyszerűbb, az emberiség által kitalált módszer. Vagyis: a beszéd, a beszélgetés. Nevezhetjük persze beszédterápiának, vagy egyik változatát olvasásterápiának (irodalomterápiának) is. A családban kell kezdeni, a kisközösségekben folytatni. A kommunikáció – hogy az 5E képletemet hangoztassam – elsősorban együttműködés, empátia, erőfeszítés, valamint esztétika és etika. Nem orvos és pszichológus, hanem a környezet, az emberi, a társadalmi, a természeti és az épített környezetek alakítják, határozzák meg. Úgy kell berendeznünk az életünket, hogy a kommunikáció, vagyis az emberi kapcsolatok helyet, időt kapjanak benne. Tartsuk szem előtt, hogy minél jobban képes valaki az érzelmeit verbalizálni, annál jobb a lelki egyensúlya. Tudatosan is fenn kell tartani bizonyos kommunikációs módokat, műfajokat, váltogatni kell őket, hogy mindig élményt is jelentsenek – vagyis vissza kell találni korábbi korok vagy korábbi önmagunk hasznos, jól működő elfoglaltságaihoz. És persze a legfontosabb, hogy ezt a gyerekeknél kezdjük: mesemondás, felolvasás, kirándulás, sport, bábjáték, közös játékkészítés, -építés,

majd olvasás, persze leginkább „élményolvasás”, és írás (naplóírás, de milyen csodálatos lehetőség ma már írásműveink közreadására az internet is!). Az olvasásból és az írásból (tudatos szövegalkotásból) szinte varázstüetésre következik a memoriter, közös kultúrkincsünk, műveltségi összecsatlósunk, anyanyelvünk frazeológiájának a megismerése, szereplési helyzetek (felolvasás, versmondás, részvétel színdarab előadásában, éneklés, gitározás), azután hobbi-, baráti és szakkörök, lehetőség a testi és lelki egészség és teljesség jegyében. Mindez gyakorlatilag „szórakozás”, tökéletes időöltés; mégis csaknem egy generáció nőtt már föl úgy, hogy ezt alig ismeri és értékeli, s csak a képernyő nyújtotta információ és világkép határozza meg mindennapjait, a „kötelező szórakozás” pedig a diszkó. Elgondolkodtató, s talán van valami összefüggés aközött, hogy ahol csökken az olvasottság, ott nő a pszichológusokhoz (pszichiáterekhez) járók száma. Az olvasás nagyban segíti az ember verbális képességeinek gazdagítását és karbantartását.

Végül ne feledjük: a szó, a nyelv nevében és eszközével hányan éltek és élnek vissza, s hogy a szavak-jelentések mennyire kifordíthatók, a kommunikáció mennyire manipulálható. Elsősorban azok számára, akik nem ismerik eléggé a világot, a kommunikáció rejtett csatornáit. Erre figyelmeztet Ladányi Mihály Szó című verse (1987.), amelyben nem önfeledt érzelmekkel áradozik a szavak csodálatos emberi képességén, hanem éppen ellenkezőleg – figyelmeztet a szavakkal végzett manipuláció lehetőségére:

*„... szánnivaló zsoldosok a szavak,
csak menetelnek, izzadt katonák,
minden célért egyformán énekelve.”*

Sebők Éva
Pax vobis

Ez a békegalamb csőrében nem olaját
hanem füstölgő békepipát hoz – kéken
füstölgőt – szépen s odaadja

az első jöttmentnek ki útjába akad
– hadd szívja. Szívja is az szívja
– ipafai fapipa helyett – magányosan

társtalanul s nyugtalanul. Vajha
legalább egy szívbe – az ő szívébe –
beköltözne tőle a béke... merengek

Bé-tizenkettes injekciókkal próbálom
erősíteni alultáplált illúziómat –
vagy ne tápláljak illúziókat?

Felebarátomban a mag-meghasadás elve
érvényesül: mosttól egyik fele barátom
másik fele belefojtana egy kanál vízbe.

A legközelebbi békegalamb már csupán
kis gyertyát hoz csőrében – kicsi
gyertya – melynek lángját szellő is

kiolthatja. S az azt követőnek
csőrében nem lesz semmi. Nagytestű
fekete madár lesz s egyszerűen
csak átrepül fölöttünk

Hiánytalan

Ha képes vagy ezerféle színből-
szagból-hangból meg ezerjóiúból
kikeverve elegyítve-vegyítve

úgy alkotni meg egy világot
hogy abból magadat már eleve
kiszűrod – nincs – elvitte a cica –

és ez már nem vágyalom-lázalom
– nem hiányzol többé magadnak –
akkor desztillálódsz át szellemivé

– hitből lettél ember – hitté
leszel – s akkor már csak annyit

mondasz – kívül-állón és felül-
emelkedetten: ez – világom.
Ez a világ – melyben gyönyörködöm

Károly György

AZ ÉŰ

Utassy Józsefnek

TAVASZ

A gomblyuk és a kert virágokkal tele,
fehér nyulak, fehér a Húsvét és a hit,
szívünk fekete csak, mint péntek éjjele,

mert nincs feltámadás, rigófüttyös csalit,
a szent mise, peszah hogy' jöhetne ide?
Csupán egy playmate-nyúl mutatja bájait.

Nyár

Poros bokrok között két lepke szédeleg,
ezer szárán virít a nyár, bután ragyog,
ibolyántúli kert, világtalan szemek,

tátott szájú kapuk, ziháló ablakok.
A messzi északon zúgnak a friss szelek –
jöhetnek zord telek, mert látom, vak vagyok.

Ősz

Az alma meg se ért, a körte is varas,
vöröslik ága már, gyümölcse sárba hull.
Csipetnyi kis halál az ősz, vagy majdnem az.

A hűvös köd leszáll, korábban alkonyul.
Mivégre volt a nyár, miért a friss tavasz,
ha csak hiánya fáj kimondhatatlanul?

Tél

Csillagszórós, csöndes karácsonyeste,
a gyertya gótikus fényudvarán át
fenyőszag száll s a ponty pocsoyaíze.

A gyermek izgatott, meglepetést vár,
végre a sok papír lehull zizegve.
Szederjes utcákon bolyong a szent pár

és fenn, a végtelen mennybolt kodak-kék,
kihűlő testében kong az üresség.

Hevér Zoltán

Óda

Már minden csókot elcsókoltam,
már másé minden ölelésem,
minden boldog szót kimondtam,
édes-szikkasztó szerelmeim
illatát szétszórta a szél –
hittem.

És újra sebezhető vagyok, megint
szétpattan rólam csigaházam,
útvesztők csomóin vágom át magam,
monszun áztatja fejem, s jégbe
fagy a lábam, de minden lépésem
halk, puha, akár gyermekszáj, ha alszik,
álmomban ringatom valóm, mi érdes,
kemény és fázik, didereg, ha fúj a szél,
hasít a végtelenség szele,
s üvöltve kéri ábel káint, a követ,
a bosszút dobja le, s emelje föl szívét,
a tisztát, fehérét, szivárvány-színeset,
mert bennem vannak ők, halottaim,
jók, gonoszak, s naponta gyertyát
gyújtok én törött ablakok alatt,
szilánkok őrzik az egészt,
a tenyeret, a simogatót, a könnyező
szemet, hajzuhatagok illatában fürödni
jó, mámor, felejtés, ajándék, jövő,
s mindent éltető egymás-szeretet.

És semminek nincs vége

Én Veled élek, már a kezdetekben.
 Mindörökre.
 Veled zárva egy ökölbe,
 egy mosolyba, nyíló virágba,
 tenyérbe.
 Megszegett mindennapi kenyérbe.
 Szürke háztetőkbe.
 Hegybe. Hullámba. Sírba,
 nevetésbe.
 Földre roskadásba. Ölelésbe.
 Kitárt ablakba.
 Ha az ajtó zárva, lakat-kattanásba.
 Kozmikus zenébe. Csönd-szimfóniába.
 Tücsök-ciripelésbe. Égi harsonába.
 Álom-gyermekünk szemébe.
 Vágyunk tengerébe, viharába.
 Hajad hulló hűvösébe.
 Öled melegébe-bogába.
 Szemed elfutó ívébe.
 Alvó szájad szegletébe.
 Minden nyugtató mesébe.
 Estébe és ébredésbe.
 Tebenned, a Mindenségbe.

MONORI PETRA (9 ÉVES, BUDAPEST)

NOÉ BÁRKÁJA

Papp Tibor–Prágai Tamás

A Sóház hallatán

Részlet a készülő beszélgetőkönyvből

Prágai Tamás: Egy találó fogalom segít, hogy beszélgetésbe kezdjünk irodalomról, művészetről, avantgárdról és rólad, vagyis az alkotásról, az alkotó életről. Ez elképzelhetetlen volna életutad ismerete, vagyis némi önéletrajziság nélkül. Te magad tavaly, a debreceni irodalmi napokon a „fiktív önéletrajz” fogalmát említetted. A tanulmány megjelent az Alföld folyóirat 2006/3-as számában, ebből beszélgetésünk során többször idézek majd. A felvetés alkalmat teremt arra, hogy saját fiktív önéletrajzodról beszéljünk, hiszen legutóbbi prózai műveidben részben saját életutad eseményeit dolgozod fel.

Papp Tibor: Soha nem készültem önéletrajzot írni. *Egy kisfiú háborús mozaikja* című, szociográfiai jelleggel megírt művem, amit önéletrajzi megnyilatkozásnak nevezhetek, a kecskeméti Forrás című folyóirat alkalmi felkérése indította el, ugyanis a *Szerelmes földrajz* című tematikus számba kértek tőlem szöveget, azzal az indítékkal, hogy vallomásszerűen írjak egy helyről, amely nekem nagyon kedves. Mivel tudtam, nem én vagyok az egyetlen meghívott, elgondolkoztam, vajon a többiek hogyan közelítik meg a témát. Feltételeztem, aki teheti, mert volt szerencséje hosszabb-rövidebb ideig valamilyen mitikus helyen lakni, a nagy történelemből fog egy darabkát kiszakítani, mint ha egy katonaruhából a gallér csillagokkal ékesített elülső sarkát vágná le ollóval, amit ékszerként lehet mutogatni, s ami mögé sok szín, sziporka, jellem, jelleg, kitarás becsúsztható, a hajdúruhás ősökől a hadfinak bort öntő, jólelkű menyecskeig, a bajtársi odaadástól a lovak szeretetét magyarosan kimutató nyalka huszárig, a mogorva, nagy bajuszos, mereven pöffeszkedő ezredparancsnoktól a civilbe öltöző, békés családapáig, az egri várkapitánytól a kenyeret sütő parasztasszonykáig. Behunyta szemeim előtt a lehetőségek filmjét bámulva oda lyukadtam ki, hogy nekem nem fülrik a fogam ilyesmihez. Hát akkor milyenmihez? Az alkotás születését megelőző szorongás egyre nőtt bennem, amiből, mint túlfeszített nyomástól a kalap a kuktáról, kipattant: mi lenne, ha szagokról, illatokról, bűzökről, parfümökről s a hozzájuk illeszkedő, alájuk bújó, velük szépítkező falusi világról írnék, arról, amit a Szatmár megyei, a térképen gombostűnyi Vállajon gyerekkoromban, még az igazi tudatosodás előtt átéltem, megszenvedtem, élveztem, megtapasztaltam. Hosszabb, tizenöt oldalas dolgozat született az ötletből, ami nagyjából egy könyvfejezetnek felel meg. Olyan jól sikerült a szagokkal kockázó játék, hogy kérték, írnék másról is... Következő témám a régi öregek lettek. A vállaji világban, ha valami rendkívüli történt, valaki például elvágta az ujját, nagyanyámék diófalevelet tettek rá, mert a „régii öregek” így csinálták. A pitymallat előtti kenyérdagasztás idejét és módját is az szabta meg, hogy a régi öregek mikor és hogyan csinálták. Azt is a régi öregekre kenték, hogy a rántásra mikor kell paprikát szórni, meg azt is, hogy a görögdinnyét búzakupac alá kell elrejtetni, úgy tovább eláll. Min-

dig mindenre jutott példa, a régi öregek úgy voltak jelen mindennapjainkban, hogy, bár nem láttuk őket, tudtuk, velünk vannak, ott ülnek a másik széken, vagy kimentek az udvarra, onnan véltük hallani a hangjukat, fagyott földön lépéseik kopogását, máskor pusmogva foltoztak, kukoricát morzsoltak, lefekvés előtt kimentek pisilni, ittak, bal kézben fogták a szalonnát és a hozzá való kenyeret, jobb kézben a bicskát, s az ő nyomukban mi is imigyen igyekeztünk cselekedni, élni. Ez lett a második, szociográfiai szándékú írásom. Miután ezzel a darabbal elkészültem, megpróbáltam felmérni, érdemes-e még egy-két ilyen fejezetet megkomponálni, ugyanis ezeket csokorba lehetne fogni, s úgy kihozni belőlük valamit. Megírtam hát néhány ilyen jellegű beszélyt gyerekkorom játékaikról, nyáron *csürköztünk*, télen *sikangóztunk*, szüretelésről, betegségről, lábtörésről stb., amikor is kirajzolódott előttem egy igazi nagy egység: egy könyv lehetősége. Úgy véltem, az a legegyszerűbb, ha a könyvet az oroszok bejövetele előtti időkkel kezdem, három-négy éves korommal, amikortól az emlékezetemben már rögzítődtek események, képek, hangok, szagok, félelmek, örömek, templomi csendek és bombarobbanások. Arra az elhatározásra jutottam, hogy ezeket a foszlányokat kell írásomban visszaadni, nagyon egyszerűen, belemagyarázás nélkül, nyersen, úgy, ahogyan a gyermek látta az akkori világot. A szagok meg a régi öregek fejezet tökéletesen beleillett ebbe a keretbe. Végül oda lyukadtam ki, hogy emlékezetem kezdetétől az oroszok vállalji bejövetelét követő egy-másfél évet felölelő időszakot fedhetné a könyvbéli események legyezője. Így állt rá írásom az önéletrajzi vágányra. Az adatok nem könyvtári kutatás eredményeként, hanem emlékezetemből jöttek elő. Például az: mikor vonultak be az oroszok Vállajra. A vidéki élet pulzusának lüktetését a rügyek megjelenése szabályozza, a gólyák tavaszi érkezése, a fecskék őszi távozása, a búzakaralás sárgulása, a gyümölcsök érése, almáé, dinnyéé, aratási körtéé, és a nagy falusi ünnepek, amikor felgereblyézik az udvarokat meg az utcát, és megszépítik a tornácot, ami ha piros téglás, akkor újrafestik, és amikor, akár messze földről is, vendégek jönnek, úgyszintén nyomot hagyó ünnep a falusi búcsú és sok másik jeles nap, melyhez a falusi emberek utólag az eseményeket kötik, például a búcsú, Vállajon Péter-Pál napja, június 29-én és a Vendel-napi október 20-án.

Prágai: Van ebben valami megrendítően archaikus. A Prédikátor szavaira emlékeztem. Másfelől eszembe jut, hogy *Inka utazás* című regényem legelején az idő ilyen tagolásának lehetőségét vetem fel. „A hóvirág. A kankalin. A számóca ideje. Az árpával érő körte ideje. A szilvaszedés. Dió. A szüret. A kökény, a csipke, a naspolya ideje... Embernek és állatnak ilyen – konkrét és valóságos – ideje nincsen” – írja lelkesen a jelképes Inka, vagyis a somogyi Zselic dzsungelétől megrészegedve antropológus-szépítő hősöm. A Vendel-nap a pásztorok legnagyobb ünnepe volt az inspiráló, alámerült zselici régiségben.

Papp: És anyai nagyapám, a zömök termetű patriarcha, az elvitathatatlan családfő és nagybátyám nevenapja is, amit a család mindig nagy pompával ünnepelt meg, tizenkettőtől délután négyig-ötig tartó ebéddel, húsvesssel, sült hússal, töltött káposztával, házilag készített hatalmas tortákkal és három-négy tagú cigánybandával, melynek muzsikája összeolvasztotta a családot, ugyanis alkonyatra már mindenki énekelt, az öregebb férfiak pusmogva és basszus hangon, az asszonyok élesen és magasan, a gyerekek cérnavékonyan. A te-

hetősebb családoknál ezek az összejövetelek hasonlóak lehetnek országszerte a huszadik század elejétől a negyvenes évekig. Gyarmathy Mihály, a párizsi *Folies bergère* nevet viselő revüszínház magyar származású művészeti igazgatója és részben tulajdonosa is hasonló jelenetet ír le poétikailag nehezen értékelhető kis verseskönyvében a purím ünnepről, a Balassagyarmat környékén élő jó módú zsidó rokonok összejövetele is nagy ebéddel indul, és zenével, szentimentális énekléssel fejeződik be. Nos, az oroszok 1944-ben, egy jeles családi napot követően, ebből adódik a pontos dátumra való emlékezésem, Vendel napja utáni vasárnapon jöttek be a faluba, október huszonkettedikén. Akkor már olyan nyomorúságos időket élünk, hogy nem jutott se idő, se kedv a nagy ünnepelésre. Ezen a bizonyos napon tompított fényű vasárnapi ebéd várt bennünket, a nagy ház lakóit: Vendel nagybátyámékat a három gyerekkel, anyámat a húgommal meg velem, valamint nagymamát és nagytatát. Az első orosz katona ebéd közben nyitotta ránk az ajtót, fasisztát keresett, többnyire a szekrények kisebb fiókjában, de, úgy gondolom, mivel semmi neki tetszőt nem talált, elég gyorsan és meglehetősen elégedetlen arccal, az ajtót keményen becsapva távozott. A könyvem írása közben kérdezősködtem szakemberektől, szerintük mikor jöttek be Vállajra az oroszok. Nem tudtak rá pontos feleletet adni. Aztán találtam egyszer egy Szatmárnémeti környéki, második világháborús hadi állapotokat taglaló fejezetet valamilyen könyvben, mely szerint 1944. október 20-a táján nagy harcok voltak Szatmárnémeti és Nagykároly között, amiből azt szűrtem le, hogy e csaták végén indultak el az oroszok Vállaj és Nyírbátor felé. Hozzá kell tegyem, nem sokkal a bevonulás után szemtanúja voltam annak is, hogyan deportálták Vállaj felnőtt népét az oroszok. Kisfiú voltam, igazából nem fogtam fel, mi történt. Csak azt tudtam, hogy rémes, amit a falu embereivel, asszonyaival csinálnak. Ezt is megírtam a könyvben, de nem az oroszok bejövetelével szakítottam véget a történetnek, hanem azzal, hogy néhány évvel később hogyan érkeznek haza a Szovjetunióból a deportáltak. Hajdanában a falvakban a vonat érkezése vagy indulása ünnepi pillanatnak számított. Vállajon nem volt vonat, busz is csak negyvenhétől. A busz este nyolckor érkezett a faluba, ez, különösen télen, már sötét estét jelentett. A falusiak korán fekszenek, kilenc felé már ágyban vannak, mégis, este kijártak a falu közepére, megvárták a buszt. Háromnegyed nyolc tájt kimentek a buszmegállóba, lesték, hátha hazatér valaki közeli hozzátartozóik vagy ismerőseik közül. Ezt még megírtam tehát, itt fejeztem be a könyvet. Így született első önéletrajzi munkám: *Egy kisfiú háborús mozaikja*. Nem volt fikatív, mert legjobb tudásom szerint úgy írtam meg, ahogy gyerekként átéltem.

Vállaj, 1955. október

Prágai: Az irodalmi igényű önéletírás, a dokumentum, a valós pilléren álló „fél-fikció” számomra érthetetlen módon ritkább vendég nálunk, mint a nyugati könyvesboltok polcain. Pedig lenne mit feldolgozni. A múlt század traumái, a háborúk, veszteségek, tömeggyilkosságok, haláltáborok, a kitelepítés, bebörtönzések... Nemzedékem viszonylagos békeidőben és egy megszelídült és önmagát átfesteni készülő diktatúra díszletei közt nőtt fel, s úgy érzem, az előtünk járó generáció, apáink, nagyapáink generációja, előlünk is kendőzte ezt a feledésre ítélt múltat. Ezért tetszett a vallomásod: a sok kendő közül egyet föllebentett. Nem tervezted, hogy ugyanezt megírod ötvenhatról?

Papp: Második prózai kirándulásomnak, az *Olivér könyvének* egészen más a fogantatása. Összefüggő novellákat kezdtem írni, összefüggők anynyiban, hogy egy Olivér nevű huszonéves magyar egyetemista mindegyiknek a főszereplője, aki a belgiumi Liège-ben, nagyjából ugyanott és ugyanakkor diákoskodott, ahol én is, menekült ösztöndíjasként. Amit Olivérről írtam, megtörténhetett volna velem is. Megtörténhetett volna, de nem úgy, ahogy leírtam. Kétségtelen, a könyvben bizonyos bekezdések, oldalak valós eseményeket ábrázolnak, de ugyanakkor bőven található olyanok is, amelyek a képzelet szüleményei. A kettőnek a keveréke adja meg a *fiktív* igazi értelmét. Azt semmiképpen nem akartam, és ma sem akarom tisztázni, mi történt meg valóban és mi nem; ez maradjon homályban. Egyszer, tiszta véletlenségből, beugrott képzelődéseimbe a dédnagypapa alakja. Azt, hogy az ember igazán körbejárja, érzékletesen leírja, hogyan élt egy menekült diák nyugaton, nehéz összehozni, ha nincs egy mögöttes hazai, a távoli háttér drapériáját életre keltő kapcsolat. Nem erőltettem a hazai szituációt, de ez az alak nagyon kapóra jött. A *vendégszöveg* kifejezés mintájára, amit a hatvanas évek végén én röpdítettem föl, *vendégszereplőnek* nevezném. Más írótól kölcsönöztem, nem elloptam, kölcsönöztem. Dédnagyapja kalandjaira Olivér sokszor visszaemlékezik, amikor azt a koordinátarendszert igyekszik magának megteremteni, honnan jön, hová megy egy világgá menekülő, de magyarságával terhelt fiatalember. A dédnagypapa-történetek fiktívek, természetesen, de alávetik magukat az eredeti szerkezetnek, szóhasználati típusnak. Megtörténhettek volna, de nem a valóságban, hanem csak abban a könyvi környezetben, ahonnan dédnagyapa származik. Már a könyvi valóság is fiktív, ezek a részek tehát duplán fiktívek.

Prágai: Klasszikus fogalmakkal élve: valószínű és valószínű, de valószínűsége egy letűnt világ valószínűsége. Nemcsak távoli, hanem letűnt.

Papp: Lehet, hogy az írásaimban előfordul egy-egy romantikus felhang, de tudatosan soha nem akartam romantikus lenni. A szentimentalizmust igyekeztem mindig elkerülni. Ez a fajta alapállás lett számomra a mérvadó: kerüljük az önéletírást, a személyiség megnagyítását. A kivételes önéletrajzban, Kassákban például, a világ működését látjuk. Az *Egy ember életében* az egész világ lüktet. Jó, Kassáknak is elég nagy volt az egója, hogy ezt vállalja. De ehhez is bizonyos adottságok kellene, amikor bizonyos lehetőségek és szituációk összejátszanak. Úgy érzem, az én korosztályomnak ezek nem adódtak meg. A kitarukozástól inkább óvakodni kellett. Többek közt azért, mert 1956 olyan esemény volt Európa és a mi életünkben is, amelyet nagyon higgadtan kell a helyére tennünk. Csínján kell bánnunk a formával is. Ötvenhatról írni, leginkább azoknak, akik megélték, és én is ezek közé tartozom, csak nagyon óvatosan

lehet és nagyon hidegen, mert különben szentimentális ömlengés, hőzöngés, burjánzás lesz az egészből: ki ne találkozott volna valamelyik ausztriai menekültlágerben Mindszenty két-három sofőrjével?...

Prágai: Az ötvenhatos forradalom jelentőségét az igazán jelentős gondolkodók általában hamar felismerték. Hannah Arendt például a magyar forradalmat a francia forradalomhoz hasonlítja, és példaértékűnek, a szabadság iránt elkötelezett nép megmozdulásának tartja. Véleménye ismert, gyakran idézik. Ezt például a neten vadásztam: „Nem volt káosz, nem volt rablás, nem volt fosztogatás. Tömeges boszúálló emberölés sem történt – a néhány ÁVH-tiszt nyilvános felakasztása rendkívül mértékletességről és körültekintésről tanúskodott. A talán előfeltételezhető csőcselékuralom helyett majdnem azonnal, a felkeléssel egyidejűleg megalakultak a forradalmi és munkástanácsok. E tanácsok megválasztása és működése legvilágosabb jele volt a diktatúrával és a zsarnoksággal szemben a demokrácia és a szabadság fellendülésének.” (Arendt, H.: *The Origins of Totalitarianism*, 1958, pp. 480–510.). Ötvenhatban, néhány napra, egy nép önszerveződése történt meg. Ez a világtörténelem egészét tekintve is rendkívül ritka esemény. Amikor fiatalon Nyugatra kerültek, mit érzékeltetek kisugárzásából? Egyáltalán: fel tudták volna a kapcsolatot a nyugati értelmiséggel?

Papp: Ahogy kiérkeztünk, ötvenhat aurája, kisugárzása nagyon foglalkoztatott bennünket. Amint gügyögni tudtam franciául, előadást tartottam a forradalomról Liège-ben a Szocialista Egyetemi Diákszövetség székházában, őket ott nagyon foglalkoztatták az események. Rosszul beszéltem, de elmondtam, amit akartam, és ennek lett is visszhangja. Számomra az a felismerés is fontos volt, hogy íme, a liège-i egyetem holdudvarában a diákok összeülnek és érdeklődnek a téma iránt. A magas szférába nem nagyon láttunk bele... Megjelent például Jean-Paul Sartre híres folyóiratának, a Temps Modernes-nek egy száma az ötvenhatos forradalomról, azt sokunk megvette. Volt benne, emlékszem, néhány dolog, ami nem nagyon tetszett, másokat viszont fontosnak tartottunk. Rájöttünk, hogy a vörös diktatúrát kikezdő igazi rombolás az, amikor egy baloldali francia értékeli világrengetőnek, ideológiai mérföldkőnek a magyar forradalmat. Amit Arendt mondott, hogy gyökereiben mintaforradalom volt és tiszta volt, egyszerű helyzetemből kifolyólag én is mindig hangoztattam. Hiszen abban az időben munkás, azaz egy hétköznapi melós voltam. Olvastam az Irodalmi Újságot, de gyárban dolgoztam. Nekem az volt az érzésem, így rakódott le bennem, s mindmáig nem cáfolta meg semmi, hogy a diákok lobbantották föl a forradalom lángját és a munkásság mögéjük állt, a forradalom számomra nagyon egyszerű, tiszta képlet. Azok szegültek szembe a forradalommal, akik féltették elért pozíciójukat, félték a múltbeli tetteikért járó felelősségre vonástól. A liège-i szocialista diákszövetségbe azért hívtak meg, mert érdekelte őket, hogy egy szocialista beütésű melós hogyan vélekedik a magyarországi eseményekről. A kérdések nagyon naivak voltak. Igaz-e, hogy oroszok harcoltak a forradalmárok ellen? Nem Kádárék csapatai? Igaz-e, hogy a forradalmárok kegyetlenkedtek? Amire azt feleltem, ez csak akkor lehetne kérdés, ha a magyar forradalmárok támadták volna meg a Szovjetuniót, de tudtommal a pesti srácok nem vonultak be tankokkal Moszkvába.

Prágai: Ez ennyire nem derült ki Nyugaton?

Papp: Szerintem bőven kiderült. De a nyugati, baloldali értelmiségnek van egy szervi hibája. Hitből gondolkozik. Nem gondolkozik előbb és utána foglalkozik a hittel, hanem először a hitbe kapaszkodik bele, csak azután következik a gondolkodás. Az akkori kommunistaszimpatizánsoknak szent meggyőződése volt, hogy a Szovjetunió tökéletes. Olyan nincs, hogy az megtámad egy kis országot. Sokat boncolgatva ezt a kérdést, mára oda jutottam, vannak

Liège, 1960

ismerőseim, akik ma is kommunistának vallják magukat, fiataloknak a kommunizmus volt a nagy reménysége... Mit akarsz, kérdezte egyik barátom, hogyan változtassam át ezt a reménységet öregkoromra?

Prágai: Mint a *Barbárok a kapuk előtt* című film hőse... A hatvannyolcas, baloldali egyetemi tanár megöregszik, kiderül, rákos... A fia drága magánintézményben szeretné kezeltetni, de ő berzenkedik ez ellen... Ragaszkodik a rosszul működő állami egészségüghöz. Következetes, mert nem tud elszakadni a régi szerepeitől. Visszatérve az önéletírásra. Nyilván többféleképpen meg lehet közelíteni az önéletrajzot mint formát, a kérdésnek szép irodalma van, s az *Egy kisgyermek...* és az *Olivér könyve* is más-másképpen teszi ezt. Az *Egy kisfiú...* inkább a szociográfiai háttér, valamint a személyes emlékezet, személyes tudás, a történelemtől való, „oral history”-ként emlegetett tudás felől rajzolja meg az önéletírás határait, az *Olivér* azonban nem. Ezt az Alföld említett számában magad is értelmezed: „nem a hűség, hanem a logikus igazság, melyben az események időbeli szerkezetében, vagy a történések helyét illetően nincs ellentmondás, olyan logikus igazság, melynek van materiális alapja, és nincs valótlan következménye”. Miért érezted, hogy ezen a módon kell az önéletíráshoz közelítened?

Papp: Rájöttem, hogy engem a próza is csak akkor érdekel, ha kreatívan tudok hozzájárulni. A *Kisfiú* írása közben, nevezzük ezentúl csak így az *Egy kisfiú háborús mozaikját*, csak a mondatok szintjén tudtam kreatívan megnyilvánulni. Mikor elkezdtem írni az első *Olivér*-oldalakat, s nem

úgy fogtam hozzá, hogy most *Olivér könyvét* írom, valami előjött, fölsejlett, bontakozott, tárulkozott, nyitotta szirmait, mint egy virág, aztán rájöttem, ebből az anyagból egy novellát kellene csinálnom. Adva van például a liège-i magyar diákkolónia, amelynek én is tagja voltam, de én nem az én liège-i diákságomat akartam megírni! Az eseményeket, amelyekről írtam, bármelyik magyar diák ugyanúgy átélhette volna, mint én. Átélhette volna, de nem élte át. Ez nekem a

valóság helyett a logikus igazság. Semmilyen történelmi adottságot nem borít föl. A történelem, a földrajz a maga helyén jelenik meg. De a történesek nem feltétlenül igazak.

Prágai: Ez klasszikus fogalmakat, például az egyedi és általános kérdését érinti...

Papp: Igen. Tulajdonképpen amikor a „logikus igazság” beugrott, éreztem, helyben vagyok. A fiktív önéletrajz... nem, még nem. De a logikus igazság meggyőző.

Apám vasúti tiszt volt, forgalmista a tokaji állomáson. Nagy büszkeségemre volt, hogy ő indította a vonatokat. Hengeres piros vasutassapkában, vasalt fekete egyenruhában, hóna alatt a palacsintasütőnek becézett nyeles koronggal, melynek magasba emelése jelezte a mozdonyvezetőnek az indulást, elegáns cövekként állt a vonat mellett, az állomás előtt. Már eszemnél lévő gyerek voltam, amikor ledoktorált. A Debreceni Tudományegyetem aulájában ünnepélyes keretek között, tógába öltözve vette át a diplomáját. Tokajban hatalmasodott el rajtam az első igazi nyelvi izgalom a *sóház* hallatán: sose láttam, csak elképzelttem. Annyira bennem volt, mint a krampácsolás csontomba szívódott üteme, mint a tolatómozdonyok chorijambikus szuszogása. Nagyon tetszett. Többször hallottam a nagyoktól, de fogalmilag nem tudtam hova tenni, mi az, hogy *sóház*, értettem is, meg nem is. Azaz, amit értettem, az a szó szerinti értelme volt: egy ház sóból. Kristályokból. A többi a képzeletem tette hozzá: ha rásüt a nap, szikrázva ragyog, talán ablaka sincs, mert a só olyan, mint az üveg, nem is ház, hanem nagy fehér palota. Áttetszőnek, csillogónak, tejködösnek, tornyosnak, szemérmetlenül tisztának, csengő-bongónak és ezerféle egyéb ragyogásúnak képzeltem el. Később tudtam meg, hogy melyik híd mellett állt, s hogy hajdanában a *sóvár* háza volt. Ma is szívesen eljátszom a sóból építkező gondolattal, a sófényű csillagokkal, a sókristálypapírral meg a sötétével. Tokaj nekem nem a világhírű borvidék gyémántcsillogású központja volt, hanem egy meghitt melegséget árasztó falu a Kopasz lábánál, a Tisza mellett. A nagy folyó szőke vize nyáron selymes volt, nagyon finom volt fürödni benne. Fürdőfelszerelésünkkel, törülközőkkel és némi elemőzsiával fölfegyverkezve átkeltünk a hídon, és elindultunk a túlsó parton a folyásiránnyal szemben fölfelé a „tehenstrand” elnevezésű partszakaszig, ahol lapos, homokos partja volt a folyónak. Nekem apám a víz szélén egy kis gödröt ásott, s abban fürödtem. Itt találkoztam először az életveszéllyel. Kis gödrömből kimászva, amikor szüleim rám éppen nem figyeltek, elindultam befelé a folyóba, melynek lapos partja egy darabig biztonságos volt lábaim alatt; a baj ott kezdődött, amikor már nyakig voltam a vízben, s a víz felhajtóereje erősebb volt, mint én. Az áramlás lassan sodort, anélkül hogy ellen tudtam volna állni, a mélyebb víz felé. Akkor már segítségért kiabáltam, mert éreztem, hogy itt a végzetem. A szemeimmel, melyek néhány centire voltak a víz fölött, a vízi pusztaság végtelenségét láttam, minden nagyon messze volt, s az áramlás a messzeség felé sodort, képtelen voltam megfordulni. Apámékat se láttam, mert ők a hátam mögött, a parton voltak. A nagy szőke vízi síkság olyan simának tűnt, mint egy üveglap. Már a szájam szélét nyaldosta a víz, amikor apám elkapott, mint egy kiskutyát, s kivitt a partra.

Prágai: Két irányba léphetnénk tovább. Tér/kép/verseid szövegszervező elve a térkép, amely nem illusztrálja, hanem szervezi, inspirálja a szöveget.

A kreáció, az alkotás a vizualitás révén mutatkozik meg. Mintha ez lenne egyik alapanyaga, alaprétege. A másik mégis a személyes történet. Az ötvenhat előtti idők anyagát, történeteit használod fel, a szövegben sok valós anyag, valós élmény lappang. Hogyan inspirálja ez a „valós hordalék” a fikciós önéletírást, és miért éppen ezeket a történeteket használod fel? Miért emelsz ki egy motívumot?

Papp: Az egész időszak a fejemben motoszkál mindóta. Egy fiatalember nyomorát, örömét ragadom meg: azt, hogy akkor is élni kellett. Nem lehetett mindennap halálszomorúnak lenni, nem lehetett úgy élni, hogy közben az ember nyakát szorítja a kötél. Adódtak szép, kellemes napok: sikerek, lányok, vizsgaeredmények, majálisok, izgalmas kártyapartik, játékos fürdőzések a lusta Kraszna langyosra melegedett vizében, izzasztó kirándulások kerékpárral Debrecentől Sárospatakig, olimpiai aranyak fölött érzett örömök. Még olyan is volt, hogy néha oda jutottam, hátha ezeknek, elnyomóinknak mégis igazuk van, hiszen nagyon szegény létemre, az más kérdés, miért voltam olyan szegény, kollégiumban lakhatok, középiskolában tanulhatok, sportolhatok, csillagászkozhatok; gimnazistaként egy csillagász szakkör tagja voltam, találkozni akartam a megfoghatatlan mindenséggel, megismerkedni a földön kívül: a debreceni egyetem csillagdjába jártam ki a szénfekete éjféli égen kapaszkodó égő parázsdarabkákat kémlelni, s tanultam nevén nevezni családi formációba rögzült alakzataikat. Ám amikor hidegen végiggondoltam mindent, pontosan tudtam, milyen kilátástalan, milyen dramatikus a helyzetem, amit csak súlyosbított az, hogy érettségi után robotoló gyári munkás lettem. Ilyen körülmények között természetesen felmerül a menekülés problémája is: miért menekül valaki? Nem világrengető eseményről van szó, mégis a világ, a kis bejárt, kitapogatott, ismert világod megrendüléséről. Egyszer csak nappalodból a nap eltántorog, életed szélső házai mellett hernyóruhában oson a menyasszony. Szólnak a gyárban, hogy az ávosok kerestek, legjobb lenne, ha eltűnnél. Nem nagy dolog: majd újra visszajönnek, eszel, iszol, a zsebedben kotorászol valamilyen levélke után, amit talán oda sem tettél, dolgozol, hideg vízben borotválkozol, mert lusta vagy vizet melegíteni, lehet, hogy letartóztatnak, bíróság elé visznek, s ott kiderül, nem követtél el semmit, aztán elengednek. De, ismerve az akkori helyzetet, már csak azért, hogy legyen valakin ütni, rád foghatnak ezt-azt. Ilyenkor nincs más kiút, mint a menekülés. Holott egészen ötvenhét elejéig élt bennem a remény, hogy még kialakulhat egyfajta kiegyezés, ami nem igazán lesz jó nekünk, magyaroknak, de valahogy majd élni lehet vele. Elég komolyan foglalkoztatott ez a probléma, mert nekivágni úgy a világnak, még akkor is, ha most úgy néz ki, hogy, mint sokan mások, te is át tudsz menni a határon, nekimenni úgy, hogy nem tudsz nyelveket, nem tudod, mi lesz, miből élsz meg, nem tudod, odaát mi van; olyan vállalkozás, amihez egy pillanatnyi felbuzdulásból született elhatározás nem elegendő. Az világos volt előttem, hogy az „odaát” nem egy kerítéssel elválasztott ugyanezt a világot jelenti. Nyilván ott is állnak fák, ott is másznak hernyók a leveleken, ott is járnak WC-re az emberek; persze semmiképpen nem úgy, mint te két évvel előtte a miskolci gyári latrinára, ahol egy hosszú vízszintes rúdon letolt pufajkanadrággal, egyensúlyuk érdekében térdükre hajolva egymás mellett ülve-billegve beszélgetnek a kerges kezű, komor szakik, akik nemcsak könnyítenek magukon,

hanem pihennek is a kesernyés büzt árasztó, hosszú, nyitott pöcegödör fölött, melyet a jól látható ürülék folyékony kásája tesz félelmetessé alattuk. Az odaát egy üveg mögötti világ, de a te oldaladról nem látsz át az üvegen. Nem elég feltételezni, hogy valaki megengedi neked, hogy egy csűrben meghálj a szalmán, az ébredést kell tudnod elképzelni, mindazt, ami a felkelés után következik. Mit fogsz reggelizni, hol fogsz mosdani? Örökké ugyanazt nem veheted magadra, inget-gatyát kell váltani, de honnan, miből? Elszakadsz a könyvektől, mert azon a nyelven nem tudsz olvasni. A megélhetésedért valamit tenned is kell. Dolgozni. De ez a munka hova vezet? Mire? Miben fog különbözni az itthonitól, nem az elvégzés tekintetében, hanem abban, hogy mit hoz neked? Megfizetnek. Na és? Attól még nem tudsz tanulni, előrelépni. Attól még gyötörhet a kilátástalanság. Olyan egyedül leszel, mint az a varjú, amelyik enyhén ködös téli reggeleken hátul a kertben sétál a friss havon. A nagy fehér lepedőn egy fekete szorongás. Tudván tudod, hogy a nyugati világ csillogása, amit filmekben, híradókban látál, úgy húz magához, mint a délibáb. Ha elmész, örökre itt hagyod anyádat, apádat, testvéredet, rokonaidat, barátaidat, jelentéktelen kis szerelmeidet, melyek ebben a megvilágításban váratlanul megnagyobbodnak szemed előtt. Ma nagyon sok ember számára érthetetlen, mért ment ki valaki. Aki akart, az a kétszázézer, kiment, aki akart, maradt... de az elhatározás drámai volt.

Prágai: Az egész korban van valami abszurditás, az egész ötvenhat előtti időben, ahogy ezt, mondjuk, a *Tanú* című film idézi. Neked ugyanakkor egy másik valóság is adódott, vasutascsaládod, édesapád miatt. Átlagosan két-három évente máshová telepedtetek, más városba, vasútállomásra, ahol a vasutashierarchiában előmenetel vagy egyszerűen munkalehetőség adódott. Ez a sajátos „hánytatott sors” számomra is ismerős, szintén vasutas felmenőim miatt: apai nagyapám Bácska és Bánát vasútvonalai mentén nőtt fel.

Papp: Tokajból Csapra helyezték apámat. Maradtunk a Tisza mellett. Országhatárnak akkor ott nyoma sem volt, csak 1945 után kebelezték be a testvériséget hirdető szovjetek. Az állomás főépületében laktunk. Az érkező vonatok minden rezgése-mozdulata talpunk alatt bizsergett, minden hangja levegőnkben vibrált, s be-belátogatott hozzánk a mozdonygőz fémes illata és a hatalmas masina karcolós, durva füstje is, de akkor még vasutaséknál ez volt a természet rendje, amit úgy kellett elfogadni, amint melléjük rendelte a címerében szárnyas kerékkel büszkélkedő MÁV. Az induló vonatokról a váróterem ajtaját nyitó kapus rekedtesen ropogó kiáltása tudósította az utasokat: „Satarataújhely–Ungvár–Munkács beszállás”, meg értesített minket is, az állomásépület lakóit, s ennek köszönhetően együtt éltünk a menetrenddel. Miután az ablakban állva a cselédlányunktól tanult versikét, ki tudja, hányadszor, belekiabáltam a kék égbe: „*Gólya, gólya vaslapát, hozzál nekem kisbabát*”, kérelmem meghallgattatott: megszületett a húgom, Marika. Később, érettségije táján, amikor születési anyakönyvi kivonatra volt szüksége, születése helyének annyiban jutott különleges szerep, hogy egy darabig úgy nézett ki, a hivatalos papírt nem lehet beszerezni, ugyanis negyvenöt után Csapot a Szovjetunióhoz csatolták, ahol, országaink közötti barátság ide, barátság oda, vélhetően örömmel és minden módon fékeztek az efféle hivatalos iratok kiadását. Csapon vittek el szüleim először moziba, a *Hófehérke és a hét törpét* láttuk, évekig énekelgettük anyámmal a film egyik fülbemászó dallamát, különös örömmel for-

gatva fogaink között néhány érthetetlen angol szót. Csapról Gyöngyösre helyezték apámat, aki a hierarchikus létrán elérte azt a szintet, hogy ha áthelyeztek bennünket valahová, mindig lakást is kaptunk, s az többnyire az állomás-épületben volt, kivéve Gyöngyösön, ahol a Kálvária-hegyen egy villaszerű, kétlakásos épületben helyeztek el bennünket, melynek hatalmas, ház alatti, boltíves pincéjében sampinyongombát tenyésztett egy közelben lakó férfi, aki elég sűrűn látogatta a bőven termő gombatelepet. A pókhálós, gyéren megvilágított pincében a közepén sikló keskeny ösvény két oldalán, mint fővő víz tetején a buborékok, táncoltak a fehér gombagombocskák, labdácskák, burjánzottak, habzottak, nőttek, helyet követelve dagadó kis testüknek. Olyan volt a pince padlata, mint a réten havazás után a fűkupacokra terített dimbes-dombos hókabát. A levegő telítve volt friss gombaillattal, mely rám serkentően hatott. Úgy emlékszem vissza rá, mint egy pezsgőfürdőre, mely megmozgatja az izmokat, felpeszdi a vért. Poros, de Csap után fényesen elegáns városka volt akkor Gyöngyös, a Mátra felől tavasszal friss, fűillatú szellőkkel, ősszel a szőlőskertek nehéz illatával locsolt akácfás járdáival, álmodozó, városiasan öltözött földszintes házacskáival, a mi vidékünkön a város szíve felé ereszkedő, meredek utcáival, ahol eszeveszett szánkózás folyt a szikrázó téli havon, és a hegy, valójában csak domb lábánál kotlósként ülő elemi iskolájával, ahol első elemiben Macskásy igazgató úr osztályában a betűvetéssel ismerkedtem meg Kabdebó Lóránt, akkor még rövidnadágos kisfiú, ma tekintélyes egyetemi tanár társaságában. A vasutassors Gyöngyösről Bánrévére penderítette családjunkat. Az állomás főépületében laktunk, ahonnan egyedül, nagyiúsan, a falusi iskola második osztályába jártam. Egy fiatal, bő hajú tanító néni okosító szavai vezéreltek a tudás birodalmába. Néha apám elvitt a futballpályára, ahol a falusi csapat bajnokit játszott egy másik faluból jött együttesel, kerékpárjára támaszkodva gyakran ott volt a nézők között egyik vasutaskollégájának igen csinos felesége, a kék-fehéren csíkoló selyemruhában virító Rózsa néni is, akire, úgy tűnt nekem, anyám féltékeny volt. Vele kapcsolatban emlékszem, hogy apámmal Putnokról beszélgettek, a városról, ami hallomásból jól megtornáztatta képzeletemet, de ahová soha nem jutottam el. A szárnyaskerek-emblemás magyar vasút Bánrévéről Erdély legkeletibb csücskébe röpítette apámat: Kosnára neveztek ki a határállomás főnökének. A Déstől kelet felé igyekvő vasútvonal utolsó magyar állomásának helyét az ifjonti hévvel csobogó Aranyos-Beszterce völgyében tűzték ki annak idején az építők, két-három kilométerre a románok lakta falutól, a nekem akkor igen magasnak tűnő hegy lábánál. A hegyoldal felénk eső, füves felét primitív kerítések összevissza kockázták, úgy nézett ki, mint egy hevenyészen foltozott öreg szűr. Az állomástól háromszáz méternyire, egy faházban laktunk, öt percre a román-magyar határt képező folyótól, ahová egyedül is lejárhattam, s ahol pucér román gyerekekkel, a mi oldalunkról és a románról odasereglett fiúkkal-lányokkal fürödtem reggeltől estig. A környéken csak a vasutasok voltak magyarok és a jegyző. Szép, kényelmes faházunk a hegy lábánál, egyedül állt a vasúti sínpálya és a hegy között, mintha véletlenül pötyyintették volna oda. Nyári reggel fel sem kellett öltöznöm, fekete klottgatyában szaladhattam a szénailatú hegyre, ahol mindenféle vadvirág nőtt, harangkelyhes kékek és fehér szirmú margarétaszerűségek, szabadon termett a köménymag is. Borvizért egyedül is el tudtam menni a közeli for-

ráshoz, mely egy derékba vágott fa törzsének kivájt bendőjében tört föl gyöngyözve, pezsegetve és nagyon hidegen. Apám vagy valamelyik vasúti segédtiszt felügyelete alatt néha lovagoltam, a hegy túoldalán egy irtás szélén számócsát szedtem, itt még, tisztas távolságból, medvét is láttam, élveztem a szénaillatú nyári szünetet. Nyár végére a háború karmai egyre láthatóbban, egyre érezhetőbben fenyegettek bennünket. A visszavonuló magyar és német csapatokkal megtömött vasúti szerelvények éjjel-nappal dübörögtek, ha egyik-másik megállt Kosnán, megtépázott emberek rajzottak körülötte hangyabolyt utánzó szomorúságként. Elakadt teherautó szomszédságában tétlenkedő német katonák vízbe dobott gránáttal halásztak az Aranyos-Besztercében. A folyásirányban tölünk föntebb, egy duzzasztott vizű, akasztott emberekre emlékeztető, vízből kiálló facsonkokkal tűzdelt tóban az úszó rönkök, mint mondatképzésre váró szótagok rakománya, valamint a már összefogott tutajok, amelyeket mi, gyerekek egyszer-egyszer elszaladtunk megcsodálni, lomhán rostokoltak a vízben. Egyre romlott a helyzet, közeledett a front, a románok a folyó túlsó oldalán és a faluban is mindinkább ellenségesen viselkedtek. Szüleim úgy határoztak, hogy anyám visszahúzódik a gyerekekkel anyai nagyapámékhoz Vállajra. Negyvennégy augusztus huszonvalahányadikán a románok hivatalosan átálltak. Aznap reggel még Kosnán voltunk. Amikor apám megtudta, bepakolt bennünket anyámmal egy vasúti kocsiba, s egy óra múlva már zakatolt velünk a vonat Dés felé. Később mesélte el apám, hogy amint a helyi románok megtudták az átállást, mindjárt lövöldözni kezdtek. De nemcsak lövöldöztek, kézigránátot is dobtak a vasúti kocsikra. A vasutasokat akkor, nem sokan tudják, asszimilálták a honvédséghez. Minden vasúti rangnak volt valamilyen honvédségi megfelelője. Apám, akkor már intézőként, az őrnagyi rang magasságában helyezkedett el a hierarchiában. Neki az utolsó szerelvényel kellett visszavonulni a pályán Désig és onnan tovább nyugat felé, mígnem elért Ausztriába. Onnan Németországba került, amerikai fogságba esett, néhány hónap után szabadult, és 1945 végén hazajött Vállajra. Mátészalkán jelentkezett vasúti munkára, ám hamarosan B-listázták. Ezzel meg is lett húzva az életvonala: a vasúthoz többé nem mehetett. Egyáltalán, akit B-listáztak, nagyon nehezen vették fel bárhova. Apám mindenféle apró munkát elvállalt, még benzinkutas is volt. Közben megromlott a szüleim viszonya, elváltak. Aztán elkapta apámat egy rövid életű cifra örvény. 1948-ban meghívták a DNYBV-hez, a belga érdekeltségű Debrecen–Nyírbátori Vasúthoz igazgatónak, amit nem államosítottak, bizonyára a tulajdonjogok nemzetközi viszonylata miatt. A társaságnak akkor éppen szüksége volt egy főnökre, s mivel ők nem törődtek a B-listával, apámra, doktor Papp Endrére esett a választásuk. A melóssá degradálódott vasutas felvette egyenruháját, és igazgatóként folytatta tevékenységét. Ez is jellemző azokra az időkre. Egy évig tartott a kellemes örvény. A DNYBV központi telephelye Debrecen Salétrom nevű negyedében helyezkedett el. A gondozatlannak kinéző, elhagyott, dudvás-füves térség közepén állt egy fűtőházszerűség, néhány vasúti épület és három-négy tolató vágány, ott aludtak a vonatok, a DNYBV-nek saját kocsijai, mozdonyai voltak, és híres volt gúnyneve is: *Döcögve-Nyögve Bátorba Víz*. Apám jól keresett, és a belga érdekeltség révén 1948 karácsonyán még narancshoz is jutott, mindössze egyetlen szemhez, amit nagyon óvatosan hámoztunk meg, nehogy egy morzsa is kárba vesszen belőle. Valójában már el-

felejtettük a narancs ízét, de ettől függetlenül nagyon finom volt. Persze amikor a DNYBV-t államosították, apámat azonnal kirúgták. Utána Debrecenben egy írógépjavitó vállalatnál helyezkedett el az irodában, majd elvégzett egy könyvelőtanfolyamot, s később Egerben lett könyvelő egy gyárban, míg innen is ki nem rúgták 1957-ben. Ezt követően Pesten az Ikarusnál előbb segédmunkás, majd alvászserelő lett. Egy évtizeddel később, már jól benne a Kádár-érában, a Könnyűipari Minisztérium munkáskádert keresett egy előadói posztra, és ráakadtak az Ikarusnál szerelőként dolgozó apámra, a munkáskáderra.

Prágai: Kacifántos történet...

Papp: Igen. Ott dolgozott azután néhány évig a minisztériumban, onnan vonult nyugalomba, így kicsit több nyugdíjat kapott.

Prágai: A B-lista neked is meghatározta az életutadat. Munkáséveid annak köszönhető, hogy nem vettek föl egyetemre...

Papp: Nemcsak apám, az egész család „hibás” volt a rendszer szemében. „Hibás” volt, de énszerintem, nem elég „hibás”; ha az lett volna, mondjuk arisztokrata, akkor másképpen történik minden. A családuk apai oldalon félig-meddig dzsentrimaradék volt, kispolgárok, értelmiségiek, anyám oldalán földművesek, kereskedők, s itt-ott egy tisztviselő, egy pap, egy középiskolai tanár. A billogot ránk sütötték, azt szenvedtük. Az igazi arisztokraták le voltak nyomva a víz alá, de még akkor is élveztek némi tekintélyt.

Prágai: Lehet, hogy kitérő, de eszembe jut, hogy a vasút is egyfajta „szerkezet” és egyfajta „vizualitás”. Nem oda akarok ezzel kilyukadni, hogy a világ e sajátos leképzése, a menetrend, a vasúti térkép, a szabályzat, a tárgyi környezet bizonyára meghatározta vizualitás iránti érdeklődésedet... De említetted, hogy már a középiskolában kitűntél ábrázoló geometriából, majd gimnázium után, munkahelyeden, az egi üzemben lemezkirajzoló lettél: elszívócsövek rajzát kellett fémlemezre vinned. Ez is nyersanyagá vált?

Papp: A vizualitás iránti érzékenység bizonyára tudat alatti adottság. Képi érzékenységet nyilván fokozta a gyári kirajzoló munka is, de főleg a komplikált műszaki rajzok olvasása, azaz gyakorlati alkalmazása. Kiküldött szerelőként megérkeztünk valahová egy üzembe, és ott a műszaki rajz útmutatásai szerint kellett a hurka-kolbász ábrából kiolvasni, hogyan kell összeilleszteni az elemeket, a kisebb-nagyobb csöveket, az elszívófejeket, melyek érrendszerként hálózták be a munkatermet. Ez a tevékenység a képi érzékenységet és bizonyára az erre irányuló gondolkodás mechanizmusát is elősegítette. Persze a képverseket sem úgy kezdtem el, hogy na, mostantól kezdve képverselek. Amikor Párizsban, a hatvanas évek első felében a Magyar Műhelyt szerkeszteni kezdtük, bejártunk a nyomdába, hogy a tördelőmestert ellenőrizzük, mivel a szöveg magyar, a tördelőmester viszont francia volt. A mester munkáját figyelve felismertünk bizonyos szabályokat, azt többek között, hogy a lap tördelését meghatározott rendezőelvek alapján végzi. Később jöttünk rá, hogy semmi mást nem csinált, mint alkalmazta a tipográfia klasszikus törvényeit. Az egyik ilyen elv például az volt, hogy amikor verset tördelt, a vers leghosszabb sorát az oldal közepére tette, és az összes többi sort balra kiszorítva ehhez igazította. Ez minket nem elégített ki. Sárközi Györgynek van például olyan verse, melyben itt-ott van egy hosszabb sor, és sok-sok rövid. A tördelőmester szabályai szerint minden sort balra kihúzza kellene tördelni, ami tönkreteszi az oldal vizuális egyensúlyát.

Prágai: Az önéletírás felfogható úgy, mint egy emlékezési folyamat, amelynek során az én megpróbál „értelmet adni” saját történetének. Fölepíti azt az imázst, ahogy önmagát és történetét látni akarja. Hiszen az életút nyitott a lehetőségek, a váratlan felé. Tizennyolc-húsz éves korodban valószínűleg nem sejtetted, hogy az életed milyen irányba fordul, ki kell lépned a megszokott közegekből, végül az országot is elhagyni kényszerülsz.

Papp: Élni kellett. Belecseppentem egy helyzetbe. Érettségi után, mivel hely hiányában többszörösen nem vettek fel egyetemre, először Pesten próbáltam munkahelyet keresni, de szállást sem találtam, bár kerestem; akkor tudtam meg, mi az, hogy ágyrajárás, milyen az, amikor az idegenségtől szárlanként csúszik az izzadság a testeden, milyen elmerülni mások elhagyott szögében, milyen az örökös otthontalanság. Végső mentésként kerültem Egerbe, a Lakatosárugyárba segédmunkásnak: apám, aki közben másodszorra is megnősült, ott volt könyvelő, átmenetileg náluk lakhattam. Nagydarab gyerek lévén, sportoló, az elején gyakran a nyakamba sóztak valami, az izmokat és a kitartást próbára tevő munkát. Első este például majdnem képtelen voltam vacsorázni, mert alig bírtam kezembe venni a kenyeret, annyira kifáradtam. Nehéz volt, míg beleszoktam. A létra legalján álltam. A gyárakban akkor is voltak brigádvezetők, művezetők, normások, pártkorifeusok, mindenki parancsolt nekem. Ott tapasztaltam meg, milyen ellenszenvvel tekintenek a munkások a vasalt nadrágosokra. Kik voltak ezek? A függetlenített szakszervezeti titkár, akit főleg akkor láttunk, amikor jött a tagdíjat beszédni; a függetlenített párttitkár, akinek sem emberi, sem szakmai hitele nem volt; a sunyinak, népnúzóznak titulált normások; a vállalati vezető réteg: a mérnökök, a műszaki rajzoló, az irodisták. Jó, nálam lejjebb voltak az anyagmozgatók, az volt a legalja munka. De igazából nem ez marta a lelkemet, nem a munkássors, amikor az országban állítólag a munkások gyakorolták a hatalmat, nem a társadalmilag mélybe taszítottság, hanem a kilátástalanság, az intellektus aszályosodása, az értelmes barátok, lányok hiánya, a takaréklángon sínylődő szellemi tevékenység, a semmiben lógás. A velem egyidős ifjúmunkások mind ott lébecoltak a műhely árnyékos sarkában, várták, valaki rájuk szóljon, irányítsa őket valamerre, csinálják ezt vagy azt. Eleinte a szegecselésnél elengedhetetlen *rátartás* volt a fő munkám. Bebújtam egy kisebb-nagyobb fémlemezektől összeépítendő dobozba, s a megfelelő helyen egy nagy fejű, puha fémszegecset dugtam bele a két összefogandó lemezen átfúrt lyukba, s a szegecs gombafejének nekitámasztottam egy súlyos kalapácsot, ami arra volt jó, hogy a lyuk külső oldalán ütögetve a szegecset a mester legyúrja a lyuk köré a kiálló szár anyagát. Önálló munkám először egy magas vastalozaton álló fúrógép kezelése volt: a gyári termékek bizonyos fémalkatrészeit kellett átfúrni a karcolt kereszttel kijelölt helyen. Aztán egy öreg mesternek segédkezve megtanultam falcolni, azaz egy vaslemezről készült cső végén egy egycentis párkányt belülről úgy kihajtani, hogy a párkány tökéletesen merőleges legyen a henger palástjára. Nagyon lassan kezdett összerakódni körém az új világ. A proletárellet mindennapjai keserűek, izzadságszagúak voltak.

Könyvbe foglalva Beszélgetés a pálya mentén címmel kiadónknál jövőre jelenik meg a teljes szöveg könyvsorozatunk második darabjaként.

Ökológiai ellenreformáció

Beszélgetés Czirák Zoltán bálnavadászati főbiztossal

Szép az, ami érdek nélkül tetszik. Íme, egy axióma. Üres a cylinder, most húztam belőle épp elő. Állítólag ez a szépség hivatalos definíciója. Legalábbis így tanítják az iskolában. Szép az, ami érdek nélkül tetszik? Mint minden frappáns bölcsesség, ez is ízekre szedhető, ha ésszel támadjuk. Bölcsesség rozsdája – ész. Hamar kikezdi. Ezért idegesítenek az aranyköpések és a viccek, mert pillanatnyi erejük megszegyenítő, mert gyorsak, s a lassú víz sohase kommentálhatja őket. A bölcsesség alá beszorul ilyenkor a filozófia. Nincs mód megkérdezni, hogy vajon például a tetszést a szépség alapesetében, amikor nő a férfinak és férfi a nőnek tetszik, nem a legnyersebb érdek mozgatja-e? Biológiai érdek. Hogy lehetőség szerint génjeink hordozója ne gyönge vagy torz legyen. Képünk a torzról érdekképviseletileg indokolt. S a virág-méh érdekkapcsolatai még föl se merültek. Érdek nélkül tetszik? A bölcsesség aranyat köp. Az értelem kérdőre von.

A kicsi szép. A kicsi az, ami szép. Látjátok, bűvész vagyok. Ismét üres a cylinder, egy újabb okosság pattant belőle elő. Ez, ha nem vennék észre, bizony egy környezetvédelmi szlogen. Kódolt üzenete: ne vásárolj nagyot! Fogd vissza magad! Légy szerény! Kicsi vagy kocsi? Nem: kicsi kocsi a megoldás, a nagy amerikai benzinzabálók helyett. Kevesebb fogyasztással előrébb jutsz. A hegyek azért persze nagyok és gyönyörűek. S mit szól mindehhez az elefánt? Egérik

tart a bölcsesség eme aranyköpésben, és elefántnál kezdődik az ész.

Gondolkozz globálisan, cselekedj lokálisan! Hüp-hüp-hüp, barbatrúkk, ismét egy szólásmondással rukkoltam, merészkedtem elő. Ma már ez a mondás is legalább annyira népszerű haveri körökben, az Arany ökörben, a környezet-érzékeny emberek között, mint az, hogy a Földet unokáinktól örököltük, avagy hogy a pénzt nem lehet megenni. Gondolkozz globálisan, cselekedj lokálisan! Vagyis ne törődj a világ gondjával, hagyd a dagadt ruhát másra, seperj a saját portád előtt, tiszta udvar, rendes ház. A gondolkozz globálisan, cselekedj lokálisan szállóige szerint te személy szerint kizárólag saját, közvetlen környezeted megóvásáért cselekedhetsz – s hogy mi számít közvetlen környezetnek, a lakóházad, a település, ahol élsz, netalán a hazád, az más kérdés –, a világ végett legföljebb gondolkodhatsz. Meddő utópiák helyett megtenni, ami tehető, nem rossz gondolat, eddig terjed harmadikként idézett szállóigénk bölcsessége. Az értelem meg, miután szétoszlottak a szelektív hulladékgyűjtőért tüntetők, rossz szokásához híven firtatni kezdi: egy globális világban az, ami „ehelyst” épp történik, vajon nem globális döntések következménye-e? Hátha nekünk épp ezekbe a döntésekbe kellene beleszólnunk? Cselekedj lokálisan, gondolkozz globálisan! Vagyis te, személy szerint, kis ember, drága Chaplinem, sohase cselekedj – cselekedhetsz – globálisan. A globális gon-

dolkodás így értelmezve kibúvó az érdemi globális cselekvés alól.

Amikor tizenhat esztendeje, 1989. május 13-án beültem a Fővárosi Állatkert párdückerbecébe, hogy ekképp tüntessek az öko-holokauszt, a trópusi őserdők tömegszerű megsemmisítése ellen, gyakorta kérdezték: mi közünk Amazóniához? Amazónia messze van. Foglalkozz a magyar erdőkkel! Válaszként létrehoztam a Magyar Erdőrezervátum Alapítványt. Félrevezető válasz egy rossz kérdésre? Meglehet, igen. Az ökológiai globalizáció körülményei közt minden mindennel összefügg. Az, hogy egy kékbálnára mi vár az Atlanti-óceánon, szigonyágyú vagy végtelenség, esetleg épp attól fog függeni valamikor, hogy Magyarország miként szavaz a Nemzetközi Bálnavadászati Bizottságban. Egy szavazat is perdöntő lehet. Ki tudta eddig, hogy szárazföldi országok beleszólhatnak a bálnák sorsába? Ha globálisan csak gondolkodni szabad, cselekedni soha, felmerülhet a kérdés: mi köze Magyarországnak a bálnákhoz? Sok. A nemzetközi rend így működik. Elvileg bármely földi állam szavazhat a bálnák sorsa felől, ha belép oda, ahol szavaznak. Pró és kontra. Magyarország ma már tag ott, és a bálnák oldalán áll. Ez engem igazol. Felelősek vagyunk a világ másik feléért is, „látjátok feleym”. Lehet Magyarországon tüntetni Amazóniáért, és tehet Magyarország a bálnák javára. Természetvédelem és diplomácia közelebb áll egymáshoz, semmint hinnők.

A tömegsír szenttelen. Az egyéni áldozat – az: hat. Szabadítsátok ki Willyt! A neves bálnáért milliók szorítottak, a lemészárolt ezrekért bezzeg senki se sírt. Hollywood, személyesség a te örök neved. Ami meg van személyesítve, csak annak van emberszabá-

sa. Mi lenne hát, ha humanizálnám a diplomáciát, s megismerném, majd megmutatnám azt az embert, aki Magyarország rezidense a Nemzetközi Bálnavadászati Bizottságban? A magyart, akinek már csak hivatásrendileg is köze kell hogy legyen a bálnákhoz. Aki nem mondhatja, hogy szép a messzeség. Aki nem mondhatja, hogy gondolkodj globálisan és cselekedj lokálisan. Aki rendre globálisan cselekszik, amikor hazáját képviselve és nemes grémiumban a szent óriások mellett szavaz.

A pontosság a királyok udvariasága. Czirák Zoltán – király. Diplomataként a megbeszélte időpontban már ott van, annak ellenére, hogy a házszámot egy százassal elvétette. Érzékenység és kérlelhetetlenség jellemzi, fiatal ember, de nem egy fiatalember.

Kíváncsi vagyok, azok közé tartozik-e, akiket felülről ültettek a helyükre, vagy azok közé, akik belülről ülnek ott. Válasza meggyőző, ő inkább az utóbbi eset:

– Gyermekkorom óta érdekel a természetvédelem. Az, hogy mi miért védett. A természetvédelem jogi aspektusai. Az ELTE Természetudományi Kar biológia szakán diplomáztam 1996-ban. Diplomamunkám címe a következő: „A fajok hatékonyabb jogi védelmének lehetőségei a társadalom tudása és a nemzetközi szabályozások alapján”. Előbb a Természetvédelmi Hivatalban dolgoztam, most a Környezetvédelmi Minisztérium Nemzetközi Természetvédelmi Egyezmények osztályán. A minisztérium nevezett ki a Nemzetközi Bálnavadászati Bizottság alternatív bálnavadászati főbiztosává.

– *Egy ember, aki ért ahhoz, amit csinál, és aki azt csinálhatja, amihez ért. Ritka konstelláció.*

– Szó se róla, nem épp gyakori. Nem vagyok egy önmarcangoló tí-

pus, szeretek dolgozni és nem kívánkozom címlapokra. Nem lesz belőlem se sztár, se miniszterelnök, de úgy alszom el éjszakánként, hogy a magamét megtettem, s bizony olykor ez sem kevés.

– *Önnél jobban csak a bálnák érdekelnek. Megjátszom, hogy semmit sem tudok róluk, tapasztalatom szerint ugyanis a jó riporter színlelt beteg, színlelt buta, tehát kezdjük a legelején! Mi is az, ami össze szokott ülni és ami ellen a Greenpeace mindig tüntet?*

– A lelegeje: 1946. Ekkor, a második világháború utáni új nemzetközi rend mozgalmasságából is következőleg létrejött egy nemzetközi egyezmény, az ICWR: Nemzetközi Egyezmény a Bálnavadászat Szabályozásáról. Valójában ez az egyezmény az, ami a leginkább létezik. Az IWC, a Nemzetközi Bálnavadászati Bizottság az egyezmény kiszolgáló szerve, melyben ez aláíró tagállamok képviselői foglalnak helyet. Minden ország maga dönti el, hogy milyen szinten képviselteti magát. Az alapító államok értelemszerűen a bálnavadászatban érdekelt hatalmak közül kerültek ki, de a legtöbb nemzetközi szerződés nyílt, elvileg bárki csatlakozhat hozzá, mint például a kiotói egyezményhez. Ma már majdhogynem a szárazföldi országok vannak többségben. A viszonyok bonyolultak, de azért kiismerhetők, mindenekelőtt azonban hadd mondjam el, az ICWR nem természetvédelmi egyezmény. Nem is akkor született, amikor a természetvédelmi közgondolkodás jellemző lett volna. Rachel Carlson másfél évtizeddel később írta meg a *Néma tavaszt*, ahonét kezdve környezetvédelemről egyáltalán beszélhetünk. Az ICWR nemzetközi koncessziós szerződés. Annak a kerete, hogy a nagyhatalmak miként

osztozzanak a bálna nevű erőforráson. Ki mennyit vadászhat. Mekkora szelet jut neki a tortából, mekkora kvóta. Nyelvezetében, szerkezetében, felfogásában az ICWR olyan, mintha egy tengeri kőolajmező kvótáit szabná meg nyílt és évenként újratárgyalható jelleggel. Az, hogy 1986. január elseje óta tilos a bálnavadászat, jogilag ma csak annyit jelent, hogy a kvóták mellé nulla van írva. Ez akár változhat is.

– *Az ipari bálnavadászat újraindításának fenyegető réme mellett meg még ott a tudományos célú bálnavadászat gyakorlata.*

– Ez egy kiskapu, melyet Japán kihasznál. Hogy kísérleti, tudományos céllal lehet bálnára vadászni.

– *Ha állatkísérlet a bálnaburger, akkor Japánban magasrendű akadémiai élet folyik. Az Egyesült Államok előszeretettel beszél haramiaállamokról, egy időben Líbia és Irak volt a fő haramiaállam, ma Észak-Korea és Irán. A világtengerek modern haramiaállamai ma meglátásom szerint Japán, Izland és Norvégia.*

– Diplomata vagyok, a haramiaállam kifejezés ellen hivatalból tehát tiltakoznom kell, de tény, hogy a bizottságon belül két, egymásnak olykor antagonisztikusan ellentmondó és folyvást egymásnak feszülő értékrend érvényesül. Japán, Izland és Norvégia, valamint hozzájuk csatlakozva időnként Oroszország, Kína, Korea s Dánia, hagyományos halászati filozófia alapján közelít a kérdéshez, mondhatnók ökológiai időszámítás előtti álláspontot képviselnek. A bálna erőforrás, mellyel az embernek joga van élni. Ausztrália, Új-Zéland, Brazília és Dánia kivételével az Európai Unió már az ökológiai időszámítás szerinti álláspontot képviseli. Mindebbe persze érzelmi motívumok is vegyülnek, hisz ne feledjük, a tizenkét sziláscetfaj,

mely ma védett, intelligenciája és rendkívülsége miatt sok emberre hat, akárcsak a kínai pandamaci.

– *Fel nem foghatom, hogy manapság, amikor már nem bálnaszírral világítunk, s a kifogott bálnák húásával sem lehet milliókat táplálni, miért ragaszkodik Japán, Izland és Norvégia ily görcsösen a bálnavadászat jogához, hisz amint olvasható, nem tudtak belenyugodni a nullkvótákba. Egy nap a tokiói tőzsdén több forró pénz cserél gazdát, mint amennyi az egész bálnabizniszben benne van. Az informatikához, autógyártáshoz és gyógyszeriparhoz képest a bálnabiznisz pittlák ügy, de Japánnak mégis megéri, hogy afrikai szatelitállamokkal töltsse föl a bizottságot, mintha létérdekei forognának kockán. Miért?*

– Itt elvekről van szó. Az ökológiailag érzékeny államok felvetik, hogy tovább kellene lépni. Például a cápavédelem felé. Szalagcím, amikor egy cápa Floridában elkap egy fürdőzőt, kasszasiker volt a *Cápa* című film, nos, az uszonyáért évente százmillió cápát fognak ki, ráadásul úgy, hogy a test egészét feldolgozatlanul visszavetik a tengerbe. A delfináriumok sztárjai ünnepelt látványosságok, de évente több százezer delfin pusztul el a halászhálóknak. Mindez persze csak tünet. A tengereken folyó katasztrofális rablógazdálkodás tünete. Ha a védelem kiterjedne más fajokra is, netalán egész ökoszisztémákra, már komolyabb érdekek sérülnének és a halásznemzetek önbecsülése is csorbulna. Japán, Izland és Norvégia ezért ragaszkodik foggal-körömmel jogaihoz. A várható természetvédelmi kiterjesztést az eddig elért eredmények megkérdőjelezésén keresztül blokkolják. Ehhez segédkeznek az általuk – sokak szerint – pénzügyi-

leg is támogatott szatelitországok. Olykor szinte tragikomédiába illik a demagógia. Legutóbb egy afrikai ország főbiztosa például azt találta mondani, hogy a madárinfluenza megtizedelte a szárnyasállományt, a szegény nép éhezik, és itt csak a bálnahús segíthet. Így lobbizott a kereskedelmi célú bálnavadászat új-rakezdéséért. Nyilvánvaló nonszenszről van szó, nemcsak azért, mert az illető ország szárazföldi, nemcsak azért, mert a bálnahús trópusi körülmények közt igencsak romlandó, s a szegény afrikai államokban nincsenek nagy hűtőházak, hanem főképp azért, mert Afrika táplálékigényéhez képest az elvileg levadászható bálnahús is, hogy stílszerűen fogalmazzak: csepp a tengerben, mégse ne vessünk. Amikor az irracionális és az érdekek közös nyelvet talál, az életveszélyes lehet. Egy diplomatának pedig higgadt okfejtéssel kell akárhányszor cáfolnia a legabszurdabb, legátlátszóbb érveket is.

– *És nemcsak a diplomatáknak. Az írástudóknak ugyancsak. A holokauszthazugságot sem lehet legyintéssel, érzékenységgel, avagy dühvel cáfolni. Az amerikaiak húsz százaléka szerint a Holdra szállás egy jól kitalált mese, Armstrong és Aldrin emlékezetes lépéseit valamilyik hollywoodi stúdióban forgatták, de szeptember 11-éért is sokak szerint maga Bush felel, a merényleteket szerintük ő rendelte meg. A világ egyre átjárhatóbb a patológia számára, s ezt az újságírók és a politikusok egyaránt kihasználják. A kanadai kormány emiatt állíthatja, hogy a halállományt főképp a fókák veszélyeztetik, Brigitte Bardot és Paul McCartney hiába örjög, győzött a nem józan ész, 2006-ban fentebbi érvekre hivatkozást ismét beindult a*

fókamészárlás, „hős vértől” pirosult a Hudson-öböl vize. A kanadai kormány visszavonta a mintegy másfél évtizede tartó fókavadászati moratóriumot. Reális veszély-e, hogy a huszonegyedik században újrakezdődik a bálna-holokauszt?

– A nullkvóták megváltoztatásához, felülbírálatához az IWC-ben háromnegyedes többség szükséges. Magyar parlamenti példa: már a kétharmados törvények is nehezen mennek át. Merem remélni, hogy földcsuszamlásszerű változás az öko-destrukció irányába nem történhet, ám egy ökológiai ellenreformáció nem kizárt. A természetvédelemben nincsenek végleges eredmények. Nem dőlhetünk hátra, hogy ez védett faj vagy védett terület. A már meglévő eredményekért is naponta újra kell küzdenünk. Ausztráliában a természetvédelmi oltalom addig tart, amíg egy rezervátumban valami értékes ásványra nem lelnek. Onnét kezdve a bányászati érdek az elsődleges. Peruban az olajlobbi elérte, hogy a legszigorúbban védett, bioszféra-rezervátum szintű Manu nemzeti parkon keresztül olajvezetéket vigyen át. Hiába a Washingtoni Egyezmény a védett fajok nemzetközi kereskedelméről, a dzsungelhúsüzlet virágzik. A ter-

mészet valójában még mindig nem egyezményes érték a legtöbb ember számára, hanem szabad préda. Zsákmány. Vagy épp szobadisz. Civilizációnk ősemberi életérzéseket és viszonyulásokat konzervál. Az ökológiai ellenreformáció, a mély értelmű konszenzus hiánya az IWC-ben is érezhető. Nincs nemzetközi közmegegyezés, „közértelem”, ökológiai minimum, amire biztos építhetnék, és ez gátolja az előrelépést, mert a napirend megszavazásához az IWC-ben már elég az egyszerű többség. Az ellenreformáció hívei tehát elérhetik, hogy fontos problémák ne kerüljenek napirendre, érvényesüljön az „amiről nem beszélünk, az nincs is” elve, a szőnyeg alá söprés politikája.

Örülök, hogy ebben a küzdelemben Magyarország, hazám a jó oldalon áll. Oly sokszor harcoltunk rossz időben, rossz ügyekért. Ez persze nyilván nem nyújthat történelmi elégtételt az elszenvedett emberi és erkölcsi veszteségekért, ám nekem, természetvédő és természetféltő embernek mégiscsak öröm, hogy Magyarország népszerű a bálnák között. Igen, igen. Jó érzés az, hogy egy aprócska ország segíthet a tenger legnagyobbjainak.

Sebeők János

Dobos Marianne

Útravaló az emberséghez

Vallomások a tanuló évekről

Régóta készülök emlékezésekből könyvet készíteni legendás iskolákról. Benne nemcsak a legendát kelteném életre, hanem azt keresem, mi lehet a legenda alapja. Milyen is lehetett az az iskola például, amely „Nobel-díjasok fialtatójaként” vonult be a világ kultúrtörténetébe. Mi lehetett a titka?

Férfiszoba tele könyvekkel

Jánosy István a Fasori Evangélikus Gimnáziumról

Dobos Marianne: Ma már elhíresült adoma: Szentkuthyné, Dollyka, maga is kiváló intellektusú iskolatárs, amikor rákérdeztünk, milyen is volt Neumann János az életben, imígyen válaszolt: „Á, a Neumann Jancsi? Nem tudott táncolni, mindig a lábamra lépett.” Nézőpont kérdése. Jánosy Istvánnal szerencsém volt. Édesapja tanára volt a legendás gimnáziumnak, ő maga pedig diák lehetett ugyanitt. Nem fizikus lett belőle, de klasszika-filológus, és egyik legnagyobb költőnk a huszadik században. Emlékezését egyben nekrológgként adom közre, a nyáron búcsúzott tőlünk költészetünk egyik legrangosabb művelője. Az ő emlékezésében a legenda egy nagy feszültségű ellentétből pattan ki. A sikertelen elemi iskola ellenében a megjelenő fény maga.

Jánosy István: Kisgyermekéveim valami nagy-nagy magányosságban őrlődtek le. Iskolapajtásaim folyton csúfoltak nagy fejem miatt: Bagoly, Buhu, Huhuhu. Köztük valóban úgy éreztem magamat, mint a csali bagoly a héják között; szüntelen ingereltek, sebeztek, gúnyoltak. Fokozta ezt az is, hogy a negyedikes tanító bácsi is folyton gúnyolt, mert nem figyeltem az órán, nem tudtam, miről van szó. De most új lakásba, új környezetbe kerültünk. Apám nagy, önálló szobához jutott, amelyben függetleníthette magát a család nyüzsgésétől, többet volt otthon. Különben is latintanárom lett, az iskolában mindennap egy órán át együtt voltunk. Egszeriben óriássá nőtt előttem, mint Jékely Zoltán előtt az apja:

Olyan nagy már az árnyékból kibomlón,
mint egy órjas, tán ő maga a templom;

...

és elborítja mint valami felleg.
Mily pöttöm ő roppant alakja mellett!
S most lehajol, s félkarral ölbekapja:
mint az Isten olyan erős az Apja!

(Jékely Zoltán: *Apá-váró*)

Szigorú volt, a fiúk mégis szerették, mert nagyon világosan magyarázott. És volt humora, amellyel még a legkínosabb ügynek is ki tudta húzni a méregfogát. A latintanulás így nem volt terhes. Ugyan keményen meg kellett tanulni a nyelvtant és a szavakat, de a többi ment magától, mert minden olyan értelmes-világos volt. És otthon együtt ebédeltünk, vacsoráztunk vele! Ilyenkor, ha anyámtól egyáltalán szóhoz jutott, a történelemről folyt a szó, főleg a magyar vagy az antik történelemről.

D. M.: És az iskola, a legendás Fasori Gimnázium?

J. I.: Igen. Ahol kiváló volt a magyartanárom is, Kerecsényi Dezső, így az ő és apám együttes hatása hamarosan eldöntötte bennem érdeklődésem irányát, és ez: irodalom és történelem. A férfiszoba tele volt könyvekkel, latin auktorok, történelmi kútfők özöne és a szépirodalom, magyar, orosz, francia klasszikusok szinte hiánytalanul. Apám még az Eötvös Collegiumból hozta rajongását a francia irodalom iránt; megjelenésük után rögtön Párizsból hozatta meg a legfrissebben megjelent szépirodalmat: Roger Martin du Gard, Gide, Mauriac, Claudel, Duhamel, Cocteau, Proust köteteit. Sajnos, ezeket nem olvashattam, mert nem tudtam franciául. Viszont annál nagyobb reveláció volt számomra Dosztojevszkij, Tolsztoj és a Nyugat költői: Babits, Ady, Kosztolányi, Tóth Árpád, mert ezek is megvoltak szinte hiánytalanul. A poézisben Babits és Arany lett a mentorom, és még valaki, apám családi költője: Berzsenyi. Apám a Berzsenyi-verseken mutatta be a metrikus, antik verselés szabályait, így tizenöt éves fejjel már Szapphó strófáiban verseltem.

D. M.: A huszadik századi költészetnek számtalan alakját ihleti és vezeti el a költészethez éppen Berzsenyi.

J. I.: Berzsenyi nekem nagyon sok mindent jelent. Különben a Berzsenyi családdal rokonságban is vagyunk apám révén; de nekem mindennél nagyobb kötődést jelent az ő művészete a klasszikus, antik, örök emberi humánumhoz és szépséghez. A költészetnek a lényege nem lehet más, mint az emberszeretet és a szépség, ezt ma sem szabadna elfelejteni. Még egy váratlan felfedezésem akadt apám könyvtárában: Kant *Kritik der reinen Vernunft*-ja. Gyarló némettudással ezt a könyvet lapról lapra jegyzeteltem, és ez lett föltámadt filozófiai érdeklődésem alapjává. Egyik osztálytársam, Harsányi János meg Spinoza *Etikáját* adta kezembe és Einstein relativitáselméletét magyarázta nekem. Ez érdekes: hogyan érdeklődhet egy megrögzött humán filozopter, aki én voltam tizenöt éves fejjel, a természettudomány legújabb, forradalmi vívmányai iránt? A Fasori Gimnáziumban mindez a legtermészetesebb volt. Hiszen tanárom volt Mikola Sándor, aki Neumann Jánosnak és Wigner Jenőnek is legendás tanára volt. Továbbá Renner János és Faluba György. Az említett osztálytársam, Harsányi János utóbb Amerikában lett kiváló matematikatudós. Ha engem nem is érdekelt a matematika és a természettudomány, ezektől a nagyszerű tanároktól önkéntelenül is ragadt rám annyi, hogy a modern fizika nagy szenzációit követni tudtam.

D. M.: Megtaláltad a számodra szólóan fontos személyt?

J. I.: Külön kell szólnom Faluba Györgyről. Matematikus volt és a hinduizmus tudósa. Tizennégy éves voltam, amikor a kezembe adta a *Bhagavad-Gita* magyar szövegét. A hinduk iránti érdeklődésemet már Géza nagybátyám felkelte, amikor Gandhi személyét megszerettette velem. A *Bhagavad-Gita* meg egy életre rabul ejtett. Fenomenológiája nagyszerűen összevágott Kantéval, és hozzá még Spinoza pantheizmusa, ez a három lett véglegesen kialakult világnézetem

alapjává. Rögtön úgy éreztem: mind a három ugyanazt mondja. Később e csudálatos klubba Platón is felvétellett, no meg Schrödinger és Heisenberg. De ezzel kicsit eltértünk a tárgytól. Faluba György különben már akkor kikerült Svédországba, és utóbb a hinduizmus klasszikusait fordította svédre.

D. M.: És a vallásos költészet?

J. I.: Ezzel rákérdeztél újabb nagy szellemi élményemre, amelyet Babits indította el az *Amor sanctus* kötetével. Itt az ókeresztény és középkori himnuszokat latinul is, magyarul is olvashattam. Így ezek egyik legnagyobb költői élményemmé válhattak. Ha egyáltalán költő lettem, ennek köszönhetem. E himnuszokat megmutattam osztálytársamnak, Schavernoch Jánosnak, ő is beléjük szeretett, és attól kezdve valósággal vetélkedtünk: ő prózában, én versben.

D. M.: Ő volt a későbbi neves klasszika-filológus, aki megírta a pythagoreizmus történetét a kezdetektől Heisenbergig?

J. I.: Szakmáját tekintve neves pénzügyi szakember lett Ausztriában, nem egy delegáció tagjaként hazánkban is megfordult. De amolyan furcsa, kételtű ember volt, szívesen és színvonalasan foglalkozott klasszikus témákkal is, az általad említett *Die Harmonie des Sphaeren* című könyvét is tulajdonképpen „szórakozásból” írta.

D. M.: De ekkor, a Fasorban még himnuszokat írtatok.

J. I.: Himnuszt írtam Szent Ágnesről, gyermekkori nagy misztikus-éteri szerelmemről; Szűz Máriáról, a Colosseumban agyonkínzott mártírokról, János barátom meg novellát Szent Ceciliáról, Paolo és Francescáról. Én, az evangélikus, Mária-himnuszokat írtam. Ennek eredete az, hogy apám az Erzsébet nőiskolában művészettörténetet is tanított. Szemléltetésül pedig itáliai utazásából reprodukciós képeslapokat hozott haza, és nekem állandó gyönyörűségem lett ezeknek a nézegetése. Nem akarom folytatni, bár a Fasori Gimnázium szellemi légköréről köteteket lehetne írni.

D. M.: Az egyik ilyen alkotásról így beszélsz: vízió önkívületben.

J. I.: Ez nem álom, hanem valóságos vízió. Időpontja: 1936 vagy '37 nyara. A Balaton mellett nyaraltam, imádtam a természetet, nyaranta annak a bűvületében éltem, Spinoza nyomán az Istent a természettel azonosnak véltem: Deus sive natura. E természetimádat-extázisban támadt víziót írtam le 101 terciában (303 sor), amely költemény eleje a bevezető rész után imigyen hangzik:

2.

Sétáltam egyszer tiszta hajnalon.
Nap még nem volt és tárt azúr az ég.
A lábam vitt, halomra szállt halom,

míg tóhoz értem. Óriási kék,
parttalan tóhoz, s addig vert a vágyam,
míg egy sajkán elértem közepét.

A partot már csak kék fonálnak láttam.
Ezüstkék égen nincs bárány, se Nap,
s kristály-égben ringtam lenn is sajkámban:

minden azúr s annál láthatatlanabb,
minden átlátszó, mégse látszik semmi,
nincs árny, köd, csak Lét és szárnyas szabad;

magáról minden elfelejt üzeni,
hisz minden egy és mindent minden ért...
És ragyogás – csak árny felejt el lenni...

Megrettentem: mi ez, mi van, mi ért?
Mért van sajkám? – a fény uszik magától –
Mért van kezem? – így vert a sok miért.

Mért van szemem, mely formát lát a fából?
A forma csak szellem-kristályban ég ott;
fény mért van, mely vágyott arcocskából

oly édes-bús ezer hab-árny játékot
szőtt, s kis pírban annyi jövőt szított,
s annyi titkos félálomra remény-ok

a kedvesnek, s a kis futó gyíkok
hátán mért csillog-bujkál a Természet
kis lelke: Fény? Itt átvilágított

minden, minden oldalról napsütésnek
kitárt; nincs árnya. Mi ez a világ,
mi láttán oly értelmetlennek érzek

mindent, mi bájos, él. Mégis, mi ád
annyi vágyat e Szent Semmi felé,
hogy telt tüdővel szívom be szagát,

mint szülőföldét, honnan jöttem én.
Minden vágyam csak a ragyogást issza,
pedig halálos, tudom, és kemény

a végtelen csend. Mi húz mégis vissza?...
Az Isten ez: lelkenek kicsi mécse
belőle gyulladt ki, hogy kiszakítsa

magát belőle reggel, s hogy estére
rá visszajárjon, mint anyára gyermek,
s megszűnve szíve fél fény-árny verése
kékjébe vesszen tiszta végtelennek.

3.

Az Isten ez, hol nincsen semmi árnyék,
hol minden egyéolvadt és azúr;
az Isten nagy mélyébe visszajár még

a lelkem: egy csöpp kis ezüstnyi húr
a végtelenből. Már világosabb
az ég, a tó. Halk arany lazúr

folyik ki tükröződve, hol a Nap
még késlekedik. Égre néz szemem,
s ott lassan mintha óriás alak

merülne fel, csak sejtőn, szintelen.
Csodálatos! A teste férfitest:
minden Titok és Arány. S képe benn

a vízben lassan halk ringásba kezd.
Még titkosabb ott, s még több a talány:
alakja mind egy szív vertébe rezg,

de jaj, nem él, csak az égi Arány
törik lenn lüktetésbe, mintha élne.
Ottfönn sem él: bús átlátszó magány

még, forma csak, szépség alvó tökélye.
Ottfönn Arány, lenn Rezgés a vízen.
És fénye nincs, vagy önmaga a fénye.

Az égi Férfi és vízi árnyképe, a Nő egygé válását a versvégi szöveg így írja le:

6.

Leszállt a Szellem az ős víztükörré,
s a Tűzhajú ajkára nyomta csendben
ujját, aztán fölhág a régi helyre.

S a Nő mozdul, de már nem kér, eseng, nem
nyitja haját oly vágyódva: felül.
S mint bimbó tavaszföldben, úgy libben fel,

mikor feláll csodás meztelenül;
karját kitárja, mint kehely virágba,
s mint Napba harmatszakra, elmerül

arca a Fölső-tárta nagy fényárba.
S a vízen, mint torony, indul egy hullám,
s emeli őt fel. Áttetsző víz szála,

mint két zöld kar, a lábához simulván,
puhán öleli. S az ős víztükörből,
mint mágnes, szív új-új cseppet. Indul már

egy gyöngy-köröcske fel, és másik gördül,
– mint gyémántok, szaladnak rá a cseppek,
s milljom szikrából annyi kicsi kör gyűl

a karra, míg az oly hosszan ered meg,
hogy a világított Asszony csak átlép
a Formába, s ott nesztelen leesnek

pillái, karja, hiszen csak egy árnykép
volt a vízen, a Felső képe. Eltűnt.
A változás utána oly csodás, szép:

A testben egy kis dobbanás meggendül,
aztán a többi: éled. Ott az arcon
hamvas a száj, az álom terhe bent ül,

mint viasz. Hogy csodás szemet szakasszon,
a pillák ijján sok kis nyíl megrebben;
a szeme: férfi, csodálkozása: asszony.

S bőr éled a Formán, feledhetetlen:
átlátszó volt a Szellem tiszta zárja –
így látni, mint szövődik bőr színesen.

A szívből, mint a hó, sugárkák árja
száll sejtődön, s hol a Formán átragyog:
egy csillagocska gyullad, hamvas, sárga,

s így lassan ellepik a csillagok.
Ezért, hol élő bőr zárult be körbe,
mégis halvány csillagzás is van ott:

fél csillag, fél bőr árnyba, fénybe fedve:
a vízből már kicsiny napok és holdak
keltek nappalba, éjszakába törve

a Szellemet, s a Vágyat, és ráfolynak
az Élőre arany-, s ezüst zománcba –
másik felén az arc árnyék-fátyolt kap –

így hull fény-árny életmerítő táncba
vonásain, s mi eddig ismeretlen:
mosoly születik e fény-árny vihánca.

úgy áll a *Szellem-*, s *Vágy*-szülte *Élet* fenn
az égen csillagok, s napok között,
s ujjából delej-fény száll halk permetben

a vízre, honnan a Nó felszökött,
és kélnék mindig újak, akik lettek,
és megtelnek velük csillagkörök,

majd visszazállnak és megint születnek.
úgy áll a *Szellem*, s *Mozgó Vágy* a térnek
mélyén, s bennük, kit mindketten szeretnek:
Fény és Halál csodás Fia, az *Élet*.

Ez különben Platón elképzelése a *Timaios*szban: a Szellem – az Ideák – és az alaktalan Mozgó Vágy, a khóra egyesüléséből keletkezik a Világ, az Élet. De az „álmodónak” erről még sejtelve sem volt, hiszen ekkor még nem olvasta Platón; bár Kantot már igen. Naiv tapasztalatlanságában a *Nagy Szentháromság himnusz* címet adta e poémának, holott e víziója egyáltalán nem volt a tekintélyes, szakállas öregember, a keresztény Atya, hanem leginkább a ruhátlan, antik Apollónhoz hasonlított, némileg karcsúbb, törekenyebb változatban. És a Szent Szellem sem volt galamb, hanem az égi Idea, a tiszta Forma fodrozódó, remegő, vízen sejtődő tükörképe, maga a remegő, gomolygó anyagszerűség, a platóni khóra, s ugyanakkor egy végtelenül bájos arcú, még szinte fejletlen lány. Leginkább még a kettejük egyesüléséből megéledett Fiú hasonlított Jézusra: igen karcsú volt, törekeny, finom, mintha a chartres-i dóm szobrai közül elevenedett volna meg. De azért mintha e látomásnak mégis volna valami rokon vonása a zsidó-keresztény mítosszal. Például az, hogy a Szentlélek női jellegű, hiszen az óhéber neve, a RUACH nőnemű szó. Továbbá az óhéber misztikában azonosnak tekintették Isten bölcsességével, a HOKMÁ-val, akit női lénynek képzeltek el, a JAHVÉ-nak alárendelt második isteni személynek. Sőt, az első három evangéliummal egy időben keletkezett és kezdetben egyenlő tekintélyű *Héberék evangéliumában* van egy Jézus-mondás: „Imént megragadott engem *anyám*, a *Szentlélek* egyetlen hajszálonnál fogva és elvitt engem a nagy hegyre, a Táborra.” E mondás nyilván Jézus „színeváltozására” utal. Ennek figyelembevételével nyer a Lukács evangéliumában megírt *Angyali üdvözlés* hallatlan mély, misztikus értelmet. Az, hogy a Szentlélek biológiailag termékenyítette volna meg Máriát, alig hihető, ez túlságosan ógörög ízű hiedelem, és a különböző mondákra emlékeztet, amelyekben Zeusz földi nőket termékenyít meg. Különben is ezáltal értelmetlenné válnának a Máténál, Lukácsnál közölt genealógiák, miszerint Jézus Józsefen keresztül Dávid test szerinti leszármazottja. Ezek után az *Angyali üdvözlésnek* sokkal mélyebb, misztikus értelme van. Máriára szállt és bétöltötte őt a Szentlélek teljessége, vagyis az *égi Szophia* egyesült a *földi Máriával*, és ez így méltóvá vált arra, hogy az istenembert magában hordja és megszüljje. Kü-

lönben Máriának a viszonyát a Szentháromsághoz nagyon érdekesen tárgyalja Jung a *Psychologie und Religion* című művében, de ennek ismertetése most nagyon messze vezetne. A Szentlélek hiposztázálása, külön lényegként, személyként deklarálása a negyedik századi Athanásziosztól származik, aki a Szentlelket az Atyával egyenrangú, külön *személynek*, hüposztázisnak tekintette. Viszont Jézus és Pál a Szentlelket egyszerűen az *Atya lelkének* tudta, amely jelen van az egész Mindenségben, és mindenütt az életet gerjeszti, védi, és jelen van az emberben is, mint az ember jóra, üdvöstre vezérlő kalauza. Ilyen szellemben sejti meg ez a vízió is a Szentlelket mint a fönti istenség tükrözését a tapon. Miután a Szentlélek teljessége leszállt Máriára, ő azonos lett az égi Szophiával, és ezáltal az égi istenség legbensőbb intim szférájában van helye. Ezt jelenti Mária mennybemenetele. A testi elevációban nem hiszek. Mindenesetre ezekről a mitológémákról a 17 éves kamasz még semmit sem sejtett, számára az egész látomás *teljesen idegen élmény volt*, a kollektív tudattalanból merült fel mint *őskép*, archetípus, amihez személyes énjének semmi, de semmi köze. Az egész víziót, beleértve a vers fogalmazását is, szinte extázisban élte át, valami olyan végtelen boldogságban és átszellemültségben, ami földi lénynek szinte elképzelhetetlen; ilyen lehet az üdvösség.

D. M.: Belső hangoltságod milyen cselekvésformákban jelent meg ekkoriban?

J. I.: Közben játékból sokat lombfűrészeltem. Összeállítottam egy egész középkori várost román és gót stílusú házakból. A főterre plébániatemplomnak a jáki templom pontos modelljét tettem; a jáki templomhoz minden évben elbicikliztem. Aztán, hogy, hogy nem, elképzelttem egy modern, konstruktivistá vasbeton templomot, amely azért őrzi a gótika égbe törő arányait, ezt is kilombfűrészeltem. A harmincas évek közepén Sanghajból Európába látogatott Laci nagybátyám, az ő sanghaji épületeinek a képe itthon is ismeretes, hiszen megjelent a Tér és Forma című építészeti lapban, és később szeretett tanárának, Kotsis Ivánnak a szövegével az Építőművészet című lapban is. Amikor meglátta munkáimat, valósággal extázisba esett. A jáki templomra ezt mondta: „Micsoda tökéletes arányérzék!” Aztán meglátta a modern templomot: „Hisz ebből a köllökből zseniális építész lesz!” Rögtön megállapodott anyámmal, hogy amint leérettségiztem, elvégzem a Műegyetemem, utána azonnal kimegyek Sanghajba, és ott átveszem az ő tervezővállalatát, mert ő már nem bírja a tempót. Európába is azért jött, hogy kikúráltassa a szívbját.

D. M.: Miért nem valósult ez meg? Hiszen nagybátyád máig a világ ünnepelt építészzenije közé tartozik!

J. I.: Ezerkilencszázharminchétben leérettségiztem kitüntetéssel. Anyám rögtön előállt: most pedig beíratkozom a Műegyetemre, ahogy megígértem. Ennek kategorikusan ellene mondtam: engem az építészet nem érdekel, szeretem a régi román és gótikus templomokat, a patinás középkori városokat, mint Besztercebánya, de több semmi, legkevesbé érdekel a kapitalista vállalkozás, amilyen ügyefogyott vagyok, nem is lennék képes rá. Slussz. Nem leszek építész. Beíratkoztam a soproni teológiára, utána fél év múlva a bölcsészetre, görög–latin–pszichológia szakra. Iszonyú háború lett ebből, mert anyám nagyon erőszakos, és nem tudta elképzelni, hogy a családban valaki ellentmondjon neki, még hozzá ilyen lényeges, „stratégiai” kérdésben. Ezután sokáig igen feszült

volt köztünk a viszony. Szerencsére négy évvel fiatalabb öcsém, György, bár ő a Képzőművészeti Főiskolára szeretett volna menni, merthogy tüneményesen rajzolt, de ő nem állt olyan gyémántkeményen ellen anyám kívánságának, mint én, beiratkozott a Műegyetemre, és, ha nem is Sanghajban, de itthon, megvédte a Hudecz firma becsületét.

D. M.: Később a Miskolci Egyetem campusának is egyik tervezője lett; ott telt az én egyetemista ifjúságom is, és utóbb laktunk is ott évekig, hiszen a kilencvenes években férjem karalapító dékánként kapcsolódott az egyetem életébe. De ez a mába vezetne, mi az pedig ifjúságodról beszélgetünk. Mondanál gimnazista korod külső életéről is valamit?

J. I.: Aránylag hosszú ideig laktunk a múzeumnak is beillő, különlegesen szép, Damjanich utcai lakásban, egymás után kettőben is, először a 28/b számú házban, majd a 44-esben; tizenkét évig, az én gimnáziumi és bölcsészet-egyetemi éveim alatt. Külső életemben ez idő alatt nem történt úgyszólván semmi. Amilyen halálosan szerelmes voltam nyolc-kilenc éves koromban a „kisasszonyba”, itt a szerelem is csak álmaimban kísértett: Genovéva utódként Szent Ágnes alakjában, akiről himnuszt is írtam; más semmi. Külső életem a legegységesebb volt: délelőtt iskola, délután magántanítványok, akikből, apám példájára, nekem is kijutott, mert nem akartam anyagilag függeni a családtól. Aztán mélyen az éjszakába: olvasás, eszmélkedés; de legalább úgyszólván egész irodalmi, filozófiai, pszichológiai műveltségemet ez idő alatt kapirgáltam össze. Viszont volt ennek az életformának egy óriási hátránya: csak intellektuálisan éltem, emberekkel alig érintkeztem, így a reális emberismeretem úgyszólván nulla maradt. Aztán a család átköltözött a Fehérhajú utcába, a 8–10-es számú ház első emeletére. Milyen szerencse volt, hiszen a Damjanich utcai lakásunkat lebombázták, ott veszett volna mindenünk! Én pedig Sopronba kerültem, vissza a teológiára. Beléptünk a háborúba, új korszak következett...

Érdeemes ebbe az iskolába járni

Kiss István csabai tanulóévei

Dobos Marianne: Kiss István akadémikussal Schéner Mihály környezetében ismerkedtem meg. A csodálatos fantáziavilágot képeiben megelevenítő zseniális festőművésszel több évtizedes barátság kapcsol össze. Jókedvűnek, reményeinek kivirágzása éppúgy összeköt bennünket, mint amikor a hosszú, forró nyarak és rosszkedvűnk telének termékei-gondolatai ördöglátomásokat ellenek, betöltvén velük világunkat. Schéner amellet, hogy nagyszerű alkotó, az emberi kapcsolatok ügyes összeszervezője is. Akkor

boldog, ha barátai, a hozzá közel állók is szeretik egymást. Ismerjék meg egymás munkásságát, és ünnepeljék vele együtt azt a világot, amelyet ő az emberiség kiszolgálására okulással feltámasztott. Minden környezetet, amihez kötődött élete valamely szakaszában, meg akar ismertetni minden barátjával. Szeressék és ismerjék meg egymást. Kötődjenek. Imigyen kerültem ismeretségbe a nagyszerű, Kossuth-díjas vegyészrel, a valahai osztálytárssal is, és most őt kérem meg, mutassa be azt az iskolát, amely

mindkettőjüket felnevelte. Jellemezze szellemét, amely a század viharainak ellenére becsületes, egymást segítő emberségre és magas színvonalú tudás megszerzésére nevelte diákjait.

Kiss István: Ez év júniusában öt öregdiák gyűlt össze egykori alma materük könyvtárában, hogy a Békéscsabai Evangélikus Gimnázium Baráti Köre vezetőinek társaságában megünnepeljék érettségi vizsgájuk 65 éves évfordulóját. Élünk talán még tizenketten a 42 fős osztályból, de Amerika messze van, többen már nem szívesen hagyják el lakásukat, vagy egészségi állapotuk éppen akkor meggátolta részvételüket egy utazással járó, egész napos kirándulásban. „Evangélikus Gimnázium”, hirdeti a felirat a nemrég gyönyörűen restaurált épület bejárati ajtaja felett. A valamivel több, mint 150 évvel ezelőtt alapított algimnázium az 1800-as évek legvégén lett főgimnázium. Az Alpár Ignác műépítész tervei alapján 1899-ben elkészült épület, szerintem Békéscsabának még ma is egyik legszebb épülete, homlokzatán már „Rudolf Gymnasium” felirat volt látható. Amikor én beiratkoztam, az Ágostai Hitvallású Evangélikus Rudolf Reál-gimnázium nevet viselte, melyet egy 1938-as miniszteri rendelet gimnáziumra rövidített. Majd volt állami gimnázium, Rózsa Ferenc Gimnázium is. Az elnevezések változása már maga egy kis történelem. Az iskolában tett látogatásaim mindig felidéznek bennem nemcsak a diákkori élményeket, hanem az ott kapott különlegesen tartalmas útravalót, mely sokban hozzájárult pályafutásom szerencsésnek mondható alakulásához. Talán nem is elsősorban a tudás, a tananyag a meghatározó. Inkább az iskola hangulata, nevelési elvei, tanáraink személyisége, emberisége, ami hoz-

zájárul egyéniségünk fejlődéséhez, jellemünk formálásához, sorsunk alakulásához. Dúltak a történelem viharai az iskolában töltött nyolc évem alatt: a fasizmus térhódítása, az Anschluss, a második világháború kitörése, az úgynevezett zsidótörvények elrendelése, ami engem közvetlenül érintett... Mégis, a tanári közösség, amennyire tehette, igyekezett megakadályozni, hogy e nézetek elterjedjenek a diákok körében. Akkor, félig még gyermekfejjel, ezt éreztem, de nem láttam világosan, csak később, már a háború után értettem meg igazán. Az intézmény 1932–33-as évkönyvében olvasható, hogy a „németországi horogkeresztes mozgalom” győzelme után erélyes figyelmeztetésekkel sikerült elérni, hogy *„zavartalan maradt az a jó viszony, amelyben különböző vallású és anyanyelvű tanulónk évtizedek óta élnek iskolánk védő szárnyai alatt”*. Vagy idézhetem az 1937-ben írott sorokat: *„Az a türelmetlen, keresztényi szeretettel ösztönöz nem egyeztethető gondolkodás, mely nem az emberek belső értékei szerint ítél, hanem jelszavaknak hódol, még nem tudott bejutni tanulónk lelkébe... A szülői házat kérjük... ügyeljenek ők is arra, hogy fiaik lelkébe ne juthassanak a szélsőséges áramlatok gyűlöletre serkentő jelszavai.”* 1940-ben már csak finomabb utalás történik arra, hogy az új rendtartást *„emberi jóindulattal és igazságos mérlegeléssel”* kell kezelni, és a *„merev formalizmus nem lehet úrrá az élet hajlékonyságán”*.

D. M.: Hogyan érvényesültek ezek az elvek a tanári gyakorlatban?

K. I.: Osztályfőnökünk a felsőbb osztályokban Csák István volt. Latint és angolt tanított nekünk. Korábban ő maga is a békéscsabai gimnáziumban tanult. Egyéves oxfordi tanulmányútja

után a Sárospataki Református Kollégiumban volt tanár. Egyik ottani tanítványa, Ruttkay Kálmán professzor így emlékezik meg róla: „Nekem csak három évig volt szerencsém tanítványának lennem... nagyon nagy tanár volt... utódai nem tudták pótolni...” Órái kedélyesen, humorosan teltek. Nem száraz példamondatokon, hanem dalokat énekelve tanultuk az idegen nyelvet. Ezért is választottuk Csák István tanár úr emlékére a Békéscsabai Evangélikus Gimnázium Baráti Köre által 2004-ben kiadott diák-viszsaemlékezések gyűjteményének a jelképes *It's a long way...* címet. Angol katonadalokat énekeltünk ugyanis Magyarország hadba lépése előtt néhány hónappal! Mély nyomokat hagyott bennünk egyénileg ránk szabott, nevelő hatású tréfáival. E tréfák közül hiába idéznék, mai megértésük részletesebb magyarázatokat igényelne. Annyit azonban érdemes megjegyezni, hogy az általa osztogatott, találó, de sohasem sértő gúnynevekkel elejét vette osztályunkban a kirekesztő vagy megbélyegző csúfolódásnak. (Tudjuk, hogy az ötvenes években sem tűrte meg a kulákozást.) Szeretetének és sorsunk iránti komoly törődésének egyik megnyilvánulása máig élő, mély nyomokat hagyott bennem. Egyik, az érettségire felkészítő latinóránkon, 1941 tavaszán egy közeli veszélyre utaló szólást kellett felmondanom. Rendszerint a padsorok között sétáló tanárunk ekkor megállt, tekintete a messzeségbe révedt, és a vészjósló mondatot megismételve hozzátette: „Mi lesz veletek, ti érettségiző gyerekek?!” A történelem megmutatta, hogy aggodalma nem volt alaptalan. Osztálytársaink közül – tudomásom szerint – öten veszítették életüket harctereken, deportálásban. A németórákon nem énekeltünk, de kiváló tanárunk,

Réthy Dezső a tananyagot zenével illusztrálta. Wagner-operák részletei hangzottak a gramofonról, amikor a német mondavilággal foglalkoztunk, Beethoven-muzsikát hallgattunk, amikor Schiller költészete volt az óra témája. Akkor még nem sejtettük, hogy a majdani Európa-himnusszal ismerkedünk. És a „szélsőséges áramlatoknak nem teret adva” tanárunk nem hallgatta el Goethe széles körű európai kapcsolatait, hangsúlyozva, hogy a *Faust* legsikeresebb megzenésítője a francia Gounod. Nagyon sok híres német verset kellett könyv nélkül megtanulnunk, köztük Heine néhány költeményét, akkor, amikor hazájában már régen indexen volt. Sokszor előfordult, hogy német és osztrák kortársakkal beszélgetve csodálkozva, esetleg kételkedve fogadták, hogy például a *Lorelei* Heine-vers, hiszen ők azt népdalnak tanulták az iskolában. Magyaróráinkon is tapasztalhattuk a tanári testület „polgári erkölcsi magatartás kialakítására” vonatkozó határozatait. Magyartanárunkat, doktor Udvaros Józsefet nagyon szigorúnak tartottuk. Pedig nagy bölcsességgel igyekezett egyrészt megszerettetni velünk nemcsak a magyar, hanem a világirodalmat is, másrészt megtanítani bennünket a hibátlan, szép magyar beszédre és írásra. Az irodalmat nem csupán a tankönyvünkből tanította, gyakran olvasott fel részleteket az akkor még nagyon modernnek számító Szerb Antal irodalomtörténeti könyveiből. A kötelező olvasmányokon kívül néha egyénekre szabva ajánlott olvasmányokat. Ezek között szerepeltek Féja Géza *Viharsarok* című könyve, más kortárs írók művei, mellesleg Ilyés Gyula iskolai padtársa volt tanárunknak, de világirodalmi remek, például Tolsztoj *Háború és béke*je is. Sinka István személyesen is olvasott

fel verseiből az iskolánkban. Tanárunk egyik módszere volt, hogy aki nem szépen fogalmazott dolgozatában, azaz felolvastatta a kifogásolt mondatokat, így akarván éreztetni azok nyelvtani vagy stilisztikai fogyatékoságát. Egyik példa erre: egyszer valaki azt írta dolgozatában, hogy „nagy örömet okozott”. „Nagy bánatot okoztál nekem, fiam – mondta a tanár úr –, szerezz inkább örömet, és javítsd ki gyorsan a szöveged.” Előfordulhat-e, hogy ezek után, valaki is a jelenlévők közül ne helyesen használja ezeket a szókapcsolatokat? Viszont, akinek irományát arra méltónak találta, azzal az egész művét felolvastatta az osztály előtt. Emlékezetes dolgozataink közül csak kettőnek említem címét, mert híven tükrözik az iskola előbbieken vázolt szellemiségét: „Franciaország a műveltség fátylavivője”, „Északon a szabadságért harcol egy kis nép”. Talán nem szerénytelenség, ha azt is hozzáteszem, hogy engem ért az utóbbi felolvasásának dicsősége.

D. M.: A finn nép szabadságharcára utalt ezzel, hiszen két háborúban is meg kellett védenie függetlenségét a szovjetekkel szemben.

K. I.: Lándori Nándor több külföldi tanulmányutat megjárta, sokoldalúan művelt tanárunk alsóbb osztályokban tanított latinra. Sokat mesélhetnék arról, milyen átszellemülten ecsetelte óráin az ókori görög és római szobrok, oszlopfők szépségeit, noha ez nem tartozott szigorúan a tananyaghoz. Példáját inkább azért hozom fel, mert tördött tanítványai életkörülményeivel is. Sokunknak rendszeresen szerzett tanítványt még azután is, hogy kikerültünk a keze alól, mert alkalmasnak tartott bennünket a feladatra, és mert tudta, ránk fér a kereset.

D. M.: Azt gondolhatná az ember, hogy a természettudományos tárgyak

oktatásában a szaktudás a lényeg, és kisebb szerep jut a jellemformálásnak.

K. I.: Emlékezetem, saját sorsom alakulása nem erről tanúskodik. Erős oldala volt a reálgimnáziumnak az akkor még mennyiségtannak, természetrajznak, természettannak nevezett matek, fizika, kémia, biológia oktatása. Amikor az iskolába kerültem, mindenki sajnálkozva emlegette, hogy dr. Kílczér Gyula tanár úr elhagyta az iskolát, a Budapesti Fasori Evangélikus Gimnáziumba helyezték át. Ő indította el a korszerű természettudományos oktatást a gimnáziumban, kezdte meg a fizikai és természetrajzi szertárak, kísérletek bemutatására alkalmas előadótermek felszerelését. Három fiatal tanár, akik már tanítottak engem, méltó utódainak bizonyultak. Nem lehet véletlen, hogy osztályunkból érettségi után sokan választottak természettudományi ismereteket követelő foglalkozást. Hidas Lajos, aki szabad idejét fizikai kutatásoknak szentelte, az alsó négy osztályban alapozta meg matematikai ismereteimet. Tőle tanultuk meg a logikus matematikai gondolkodás alapjait, azt, hogy nem bemagolt sémák alapján, hanem türelmes következtetésekkel lehet megoldani az úgynevezett szöveges példákat. Erre rímelt az a nevelési intelme, hogy a pénznél, a felhalmozott gazdagságnál biztosabb támasz a megszerzett tudás és a képesség annak hasznosítására. Doktor Tomor János, aki előzőleg a Pázmány Péter Egyetem geológiai tanszékén volt tanársegéd, tanulmányútjai során német egyetemeket látogatott, a természetrajzot tanította nekünk. 1934-ben írt *A munkáltató természetrajz-tanítás* című tanulmányában fejtette ki elveit az oktatás modernizálásáról. Nem tartotta magát tankönyvünkhöz,

óráit nem a „feleltetés – új anyag előadása” séma szerint, sőt gyakran nem is az osztályteremben, hanem a szabad természetben tartotta. Kirándulni vitt bennünket a Nagyligetbe, a Körös-partra, hogy ne csak tankönyvi képek és leírások alapján ismerjük fel a fákat és virágokat, a békákat és gyíkokat, a tarka lepkéket és rovarokat, a különböző talajokat, köveket, ásványokat. Növény- és rovargyűjtés terén versenyztetett bennünket. Ám nemcsak a ligetben, a laboratóriumban is ismerkedtünk a természet rejtelmével. Itt tanultuk meg a mikroszkóp használatát, készítettünk szemléltetőeszközöket. Én például egy üvegtechnikus segítségével a rovarok emésztőrendszerét modellező berendezést. Előadásokat tartott a természetvédelemről, az ökológiáról, az időjárásnak az emberi szervezetre gyakorolt hatásáról, az „atomrombolás”-ról. Pedig hol voltak akkor még a „zöldek” vagy az időjárási frontok egészségi hatásaira utaló meteorológiai jelentések! És nem volt még atombomba sem. Egyik témája különösen emlékezetes maradt számomra: *A kőolaj és keletkezése*. E termék több mint háromszázféle vegyületből állhat, összetétele lelőhelytől függően jelentősen változik. Keletkezésére nézve különféle elméleteket dolgoztak ki. Vajon melyik az igaz? Addig mindent úgy tanultunk, mint biztos ismeretet, s lám, vannak még felderítetlen természeti jelenségek! Kutatnunk kell az okokat, összefüggéseket! Lehet, hogy ezért lettem kutató vegyész. Bayer Jenő a felső négy osztályban tanított matematikára, fizikára. Neki az alapos ismereteken túl azért tartozunk hálaival, mert rendre és pontosságra nevelt bennünket. Szigorúan megkövetelte ezt az egyenletek írásában,

a definíciók, fizikai törvények megfogalmazásában csakúgy, mint az időbeosztásban és dolgozataink külalakjában. Amikor az iskola Gyóni Géza önképzőkörének megalakult a természettudományi szakosztálya, annak egy ideig ő volt a tanár-elnöke, és engem jelölt a tagozat titkárává, így szerezhettem gyakorlatot a szervezés terén is. Versenyfeladatokat tűzött ki, és elérte, hogy örömünk teljék a megoldásukban. Egyszer a pályázatok benyújtása után szomorúan észleltem, hogy számszerű végeredményem nem egyezik a táblára írt helyes értékkel. Legnagyobb meglepetésemre mégis én nyertem a versenyt, mert kiderült, hogy csak egy apró számítási hibát vétettem, de a tanár úr az én megoldásomat tartotta a legszellemesebbnek. Amikor már én is tanár lettem, ez az élmény, egykori tanárom példája is előttem lebegett.

D. M.: Nem lehet igazán kellemes légkör, hatásos életre nevelés egy iskolában jókedv és humor nélkül. Schéner Mihály lehet a legjobb példa erre.

K. I.: Utaltam már az előzőekben is ilyen megnyilvánulásokra, de az igazán vidám foglalkozások a rajzórák voltak. Mazán László festőművész tanár mindig mosolygott, szerette tanítványait, élvezte a tanítást. Megértette azokat, akiknek nem volt kellő ügyességük, rajzkészségük, de akikben e képességek jeleit felfedezni vélte, azokkal nagy odaadással foglalkozott. Mindenkit igyekezett a szépség érzékelésére, a képzőművészetek szeretetére nevelni. Nagy mozgási szabadság volt a rajzteremben, nem padban, hanem kis csikókon (egyesek szerint rajzbakokon) ültünk, amivel ide-oda lehetett helyezkedni. Mindig két rajzóra volt egyfolytában. Közben

vándorolhattunk, megengedte, hogy a diákok egymásnak segítsenek, és ő is szívesen javított készülő műveinken. A beállított tárgyak, csendéletek festésében egy-két ecsetvonásos változtatással szinte csodát tudott művelni. Mégis, két óra egyfolytában... Hogy el ne unjuk magunkat, a tanár úr tréfas megjegyzésekkel, kacagtató anekdotákkal szórakoztatott bennünket. A csabai Munkácsy Múzeumban látható festményei, rajzai híven tükrözik ironizáló kedélyességét. Tanítványai közül sokan lettek híres festőművészek, akibe pedig nem szorult ilyen a tehetség, ha csak teheti, eljár múzeumokba, képkiallításokra.

D. M.: A mozgáskultúra is hozzátartozik az értelmiségi léthez.

K. I.: Korszerű iskolai tornaterem, szakszerű testgyakorlás biztosította egészséges testi fejlődésünket. Brózik János tanárunk munkába állásakor megnövelték a testnevelési órák számát. Volt ifjúsági sportkör, vívni én is tanultam, a cserkészlet is hozzájárult testi erősödésünkhöz. Jó időben az iskola udvarában rúgtuk vagy dobáltuk a labdát. Módszereinek hatékonyságát 1910-ben született tanárunk maga is példázta: még a legutóbbi években is jó egészségben részt vett öregdiák-összejöveteleinken. Sajnos, a bevezetőben említett 65 éves találkozónkat már éppen nem érthette meg.

D. M.: A század sokszor szembeállította az embereket egymással. Hogyan élték meg ezt a régi diákok?

K. I.: Iskolánk kiváló szellemiségének bizonyítéka, hogy az érettségink utáni, sorozatosan bekövetkező, sorsfordító társadalmi átalakulások ellenére megmaradt a töretlen barátság és összetartás az egykori osztálytársak között. Kezdetben csak a ke-

rek számú évfordulókon jöttünk össze, később egyre gyakoribbak lettek a szervezett találkozások, egyebek között a lóversenypályán, a Fészek Klubban, a Magyar Rádió márványtermében, kiállításmegnyitáson, budai vendéglőkben, pesti, csabai és más vidéki családi otthonokban. Szoros barátság szövődött a feleségek, a családok között is. Ez azonban már egy másik történet. A múlt mindent megszépít, tartja a közvélekedés. Bizonyára elfogult vagyok, de beszéljenek a statisztikai szám adatok! Idézek a mai gimnázium Várunk című kulturális folyóiratának 2000-ben megjelent számából egy, feldolgozója szerint sem teljesnek tekinthető adatsort. Kik kerültek ki e vidéki egyházi iskola padosoraiból a múlt század néhány évtizede alatt: 5 Kossuth-díjas (kettő a mi osztályunkból); 17 egyetemi tanár (legalább 5 a mi osztályunkból); 78 orvos, 17 állatorvos, 43 mérnök, 11 ügyvéd, 17 festőművész, 3 zeneszerző, 13 nemzetközi versenyeken eredményt elért élsportoló. Eddig az idézet, és sorolhatnám még: neves színész, fotóművész, diplomata, amerikai milliomos, sikeres vállalkozó, honvédtiszt, vasúti állomásfőnök, gazdasági vezető stb., no meg tisztes családapá, aggódó nagyszülő...

Megható számomra, hogy a mai iskola istentiszteletekkel, kiállításokkal, emléktábla-állításokkal adózik tanárai, támogatói emlékének. Ily módon is felhívja a figyelmet az egyházi iskolák kiválóságára. Igen jó ötletnek tartom, hogy a Gimnázium Baráti Körének kezdeményezésére összegyűjtik a még élő egykori diákok életrajzait, okulásul a mai tanítványok számára: Érdemes ebbe az iskolába járni, csak így tovább!

A legszebb homokszemek Halász Krisztina Hajdúdorogról indult

Dobos Marianne: Frissen végzett magyar és filozófia szakos tanár. Jelenleg Angliában dolgozik és tanulja a nyelvet. Előtte az élet: doktorandusz szeretne majd lenni, Márairól szakdolgozott Szigeti Jenó professzornál a Miskolci Egyetemen, ezt a témát akarja folytatni. És ő maga is tanítani akar. Ki is próbálta, mit jelent ez a hivatás. Sikeres volt. Jókedvű mindig, amikor bajban van, nem látszik rajta. Csak akik szeretik és közel állanak hozzá, érzékelik, mi zajlik benne. Nagykot tud nevetni, hangosan, mi több: harsányan. Életet teremt mindig maga körül. Úgy központ, hogy nem várja sorsa alakulását, hanem adja jókedvét, hangulatos világát másoknak. Akik épp akkor rászorulnak. Diák- és tanárnémultjáról kérdezem. A kezdőnél is kezdőbbet.

Halász Krisztina: Találkozásom az egyházi iskolákkal egy piros fazék alatt felejtett újságcikkkel kezdődött. A Görög Katolikus Gimnázium létrejöttét és indulását hirdette az írás. Ekkor tízéves voltam. Rendszeresen jártam hittanra, templomba, talán éppen azért vésődhetett emlékezetembe az iskola és rendszere, hogy négy év múlva, a továbbtanulás küszöbén utánajárjak a jelentkezés feltételeinek. Hajdúdorog egy pont volt édesapám autóstérképén. Nehezen, de megtaláltuk. Lenyűgöző, régi kolostorépület, családiás gimnázium; ma már épületkomplexum. Akkor még ott élt a falak között a mindig nyugalmat és kedvességet sugárzó Bazil atya. Nem volt már kérdés, mi legyen, itt kell maradni, be kell jutni! Karácsony előtt megkaptam az értesítést. Közbevetett gondolatként álljon itt egy prédikációidézete: „A pillanat homokszemei átváltoznak az emlékezés kincstárának aranyává.” Ezt a mondatot is ott hallottam, s azóta vezérelvem. Ilyen pillanatnyi homokszem volt az értesítés, mely hírül adta, hogy felvettek a Hajdúdorogi Görög Katolikus Gimnáziumba. Tudtam, mire vállalkozom, hiszen leírták, hogy havonta csak egyszer van hazautazás, szombaton is tanítás, és egyéb szigorú rendelkezések érvényesek. Mindezt megélni tizennégy évesen mégis keményebb volt, mint gondoltam. Pusztáról szabadult csikóként nehezen túrtam a hámat, amiből aztán kellemetlenségek is származtak. Így fordulhatott elő, hogy októberre már egy igazgatói figyelmeztetés boldog tulajdonosa lettem. Hozzá kell tennem, a gimnáziumban nem ok és indoklás nélkül büntettek. Hatékony példakkal elmagyarázták, hogy ez itt egy közösség, melybe minél hamarabb betagozódva nekem lesz jobb és könnyebb. Egyszerre mindenki segítőkész kezelt a lázadó diáknak. A másik meghatározó kezdeti élményem, hogy sok rettenetes rémhír járt a gimnáziumok és kollégiumok beavatási szertartását, illetve a felsőbb évesek önkényeskedését illetően. Hajdúdorogon mindennek nyoma sem volt. A felsősök mindannyiunkat partnerként kezeltek. A gólyabál is nekünk volt élmény, nem nekik a megalázások helyszíne. Így kezdődött, s a folytatás sem volt kevésbé örömteljes. Sok mindent megtapasztal a fejlődő, formálható tudásra és benyomásokra éhes kamaszlelek. Például azt, milyen jó érzés egy csöndes, nyugodt kápolnában tanulni vagy merengeni. Bizony, a gimnázium épületén belül kápolna is van. Hited igazságait és felmerülő kétegyeidet értő és igaz kezekbe teheted. Nem térítenek tűzzel-vassal, de sze-

mélyes példájuk annál meggyőzőbb. Mondatok, melyeket megőrzöl mellékesen, hogy egyszer, egy nehéz élethelyzetben eszedbe jussanak, s pillanatnyi megkönnyebbülést hozzanak. Játékok, melyek nem kerülnek semmibe, mégis megszínesítik a napjaid. Ilyen például az angyalkás játék. Van egy angyalod, aki hét elején kihúz egy papírcetlin, s te is húzol valakit. Úgy kell egész héten át odafigyelni rá, kedves dolgokkal örömet szerezni neki, hogy ne is sejtse meg, kít takarnak az apró figyelmességek. Egyik lelkigyakorlaton körbe kellett adni egy lapot, tetején a neveddel, és mindenkinek le kellett írnia az általa legjobbnak tartott tulajdonságodat. Ez az a lap, amihez aztán később, sokáig visszajársz. Talán mindig. Önbizalmat, erőt ad. A lelkigyakorlatok, melyek mindig fejlődő értelmünknek és ösztöneinknek megfelelően lettek összeállítva, felejtethetlenné. Sok-sok eseményt és élethelyzetet lehetne még leírni, elmondani, de van egy még jobb módszer: ki kell próbálni! Jó próba, jellem, erő, akarat próbája. Nagyon gyorsan elszállt a négy év. A következő pillanatban már hálaadó imát mondunk a kápolnában a sikeres érettségi befejeztével. Ambivalens érzésekkel megyünk az utolsó osztálykirándulásra. Mindenki érzi, hogy elég volt már. Tizennyolc évesek vagyunk. Terhes már, hogy csak délután négyig van kimenőnk, és a sarki boltba is csak különleges esetekben és engedéllyel szaladhatunk ki. Vár az egyetem, a nagy élet, az álmok megvalósulása. Ugyanakkor véget ér a védettség. Megreped a finom burrok, mely a kitorzni vágyónak akadály, de ugyanakkor melegség, biztonság és védelem. Egymás családjai voltunk valóban jóban-rosszban. Egy ilyen helyen erősebbek a barátságok, talán azért, mert több mindent élünk meg együtt. Az egyik atya azt mondta: a gimnázium a legjobb terepe az igaz barátságok létrejöttének. Nos, ez lehet, hogy így van. Világi gimnáziumok diákjai között is biztosan működik ez az erős kötelék. Mindenesetre homokszem és aranypillanat volt öt év múlva a barátnőm mögött állni esküvői tanúként. Pedig ő Pesten élt, én Miskolcon. Jó érzés véletlenül összefutni egy volt osztálytárrsal, akár a Keleti pályaudvaron, akár Máriapócscon. Van egy titok, amelyet csak mi tudunk. E titok teszi lehetővé, hogy nincs zavar közöttünk, egy pillanatra ismét a belső udvarra néző osztályteremben ülünk, s ott folytatjuk, ahol abbahagytuk. A titok egyszerű: szeretet. Változunk, tapasztalunk, csüggedünk, mi több, züllünk az idők során, de a titok tényleg és mindig működik. Az élet kalandos és a gondviselés beláthatatlan. Egyetemi tanulmányaim utolsó évében a gyakorló tanítást (némi tudatossággal a választásban) a Miskolci Jezsuita Gimnáziumban töltöttem. Az idő rövideje nem tette lehetővé az iskola rendszerének mély és alapos megismerését, bár a segítőkészség magáért beszélt. A gimnázium méltó a rendhez, melyet zászlajára tűzött. Friss diplomásként egyenesen dupla csavarnak tűnt mindezek után, hogy számos állaspályázat közül elsőként a Kisvárdai Református Gimnázium igazgatója hívott állásinterjúra. Vallási különbözőségeink ellenére felvételt nyertem. A közeg ismerős volt. A tartópillérek itt is ugyanazok, a nevelési elvek is hasonlóak. Hogy is nézett ki az élet a katedra másik oldalán? E helyen már nem osztály-, hanem munkatársaim voltak. A kedvesség, a segíteni akarás e kollektívában is megnyilvánult az újonc irányában. Bizalmat szavaztak a pedagógiai gyakorlat nélküli kezdőnek, sok helyen ez kizáró ok, türelmet és szabad kezet kaptam. Mindez lehetővé tette, hogy átadjam, amit magam is kap-

tam annak idején. Azt hiszem, sikerült kezelni a lázadó kamaszokat, akik, hasonlóan hajdani önmagamhoz, nem vártak meg a nyitó sortúzzal. Ezek voltak a legszebb homokszemek. Tanárként jól jött mind a lelki, mind a szakmai többlet, amit a hajdúdorogi évek adtak. Tudtam, mit éreznek, sejtettem, mitől szenvednek az intézmény keretein belül. Hihetetlen, de azt hiszem, megérezték az azonosságot, s talán ezért lesz az együtt eltöltött év egy szép emlék. Láttam az összetartozás és barátság kibontakozását közöttük. Remélem, nekik is hasonlóan alakul az a négy év, mint nekem. Ha érvek kellenének az egyházi gimnáziumok mellett, ezer érvem lenne. Másnak ugyanennyi ellene. Nincs recept. Egy dolgot azonban tudok. Minden világi és egyházi gimnazistának azt kívánom, hogy jelen sorok írójához és Vonneguthoz hasonlóan elmondhassa a középiskolai éveiről: „Minden gyönyörű volt, és semmi se fájt.”

A csornai fehér barátok Máté Imre pálosai és tudói

Dobos Marianne: A Napút ez évi harmadik száma közölte Máté Imre egyik, a forradalom előtt írott versét. Mert nemcsak eszmei előkészítők, de a szabadságharc fegyveres harcosai voltak a Képzőművészeti Főiskola hallgatójával, Darázs Máriával, amikor a nyugati rádiókban a „magyar tragédia” kifejezést használták, nyilvánvaló lett számukra, hogy eladták az országot, és menekülniük kell. Győrben Szigethy Attilával, a Dunántúli Nemzeti Tanács elnökével még egy kétségbeesett vállalkozással próbáltak nyugati segítséget kérni, sikertelenül. Búcsúzásul, elöljáróként, azt javasolta nekik, házasodjanak össze. Joga van összeadni őket, és ezt a tényt pecséttel ellátva vezette be személyi igazolványaikba. Fontosnak tartotta, hogy egy menekülttáborba kerülhessenek. A szökés közben Mátéék számára életmentő volt a Hanság mocsárvilágának ismerete.

Csak harmincöt, illetve harminchét év elteltével látogattak haza először. Addig nem mertek, meg nem is ajánlották nekik. Most már életüket megosztják: Németországban gyermekeik és unokáik között élnek, illetve a Pireneusok festői környezetében, vagy itthon Bágyogszováton, modern kényelemre felújított házukban.

Mária kiállítások sorával hazatért a magyar festészetbe, a Pannon Könyvek kiadásában megjelent *Vállunkon vízözönnel (Válogatott költemények 1955–2002)* kötettel pedig Máté Imre ismét itthoni költővé is vált. Verseiben a korai – egyszerre balladás és mítoszi – érettséget továbbfejlesztve a formai feszesség mellé gondolati feszességet teremtett, amely mögött persze ott zenél az elhagyott formafegyelem is. Így lett egyszerre formatartó és formabontó, miközben – tanult nyelvészként – a grammatika logikát követő formáltságát teszi meg verse háttérévé. Sinka István nyelvén beszél, de a haikuk minden dekórumot elvető szép logikáját is kifejleszti a költeményekben. Nem hagyományosan klasszicizál (ezt is tudja persze), hanem született klasszikusként alakít maga köré olyan világot, amelyet sem a megszokás, sem a megromlott világ nem tud megzavarni. Természetes, hogy zavarja, de megzavarni nem tudja. Csodálatos adottság ez. Benne él a természetes élet folyamatosságának ön-

tudata. A megromlott világ *után*, a létezéssel harmonizáló világ visszatérését – nem reméli, de – tudja, megéli és mindezt tudatosítja. Ugyanakkor a természet harmóniának ez az önmagát visszakövetelő ereje tele dült vibrálással. Az itthoni válogatás jól sikerült, ha párhuzamosan olvasom az 1982-es, *Karneolszemű macska fuvoláján* című Münchenben kiadott kötetével: ami maradandó, majd minden vers belekerült a mostani gyűjteménybe is. A *nyest visszatért* című verséről nemcsak barátja ír lelkes sorokat (Kabdebó Tamás: „Ez utóbbi víziója olyan erős, jövőmondása olyan félelmetes, hangja olyan gyantás, felhangja olyan lidérces, hogy nem vonhatom ki magam hatása alól hátralévő napjaimra”), de német változatával a hildesheimi nemzetközi lírai pályázat nyertese lett.

Bérház gerincén karcsú nyest,
galambfival szájában kényesen végigsétált.

Ő már visszatért.
Szil-odvak, nád-pajták szelemenfáinak ura
birtokába vette a betonvárost.

Az élet nem hódolt meg
üvegnek,
cementnek,
íróasztalnak,
kátránynak,
guminak,
műanyagnak,
vasnak!

Faragott fák városán
faragatlan fák vesznek erőt,
melyek a Nap serlegéből
isszák a fényt!

Sas vijjog, sasnak kerecsen felel
erkélyekről, teraszokról, ahol most
versenyt ordítanak rádiók, zenegépek
és sörét vedeli egy megválthatatlan,
szimpla lelkű emberfajta.

Az aszfaltot gyöp veti szét,
romházak között őzbak nyomába
farkasfalka ered.

Csapdát vetni ember csak
holt városainak peremén merészel.
Kísértetek tanyái lesznek
a rombadólt kőrengetegek.

Viharos éjszakákon neonreklámok gyúlnak,
 sziréna süvít,
 autóduda bög,
 villamos csönget,
 fegyver durran,
 rendőr sípol,
 haldokló nyög
 és túsarkú cipőben félmeztelen
 lidérc-utcalány
 eltévedt vadászt csal úttalan útra.
 Ő meg az ónos bűbájából ocsúdván,
 a nyestet pillantja meg először,
 ki útját keresztezi bátran, –
 és győzedelmesen.

Madách látomásától a Szabó Lőrinc-i Kalibán-átkokon át G. A. úr X-beli élményeiig, H. G. Wells figyelmeztetéseitől Határ Győző *Archie Dumbarton*áig, az ekkoriban elszabaduló sci-fi irodalom intelmeiig visszacseng a modern világirodalom hagyománya. Iszonya és reménysége. De meghatározóan él benne a hansági magyar parasztfiú tapasztalata: élni kell, nagyvárosokat szervezni kell, a természet – a külső és az emberben benne élő jó-rossz – ugyanakkor benne munkál mindebben a modern rengetegben. A világirodalomba imigyen kapcsolódik az ősi sámáni tapasztalat. A vers szerzője otthonosan mozog alkotóként a világnak mindkét felében. München és Bányogyszovát nemcsak ennek a sajátos költészetnek az otthona, de a hansági népi szemlélet évezredes hagyományai feltárásának és értelmezésének műhelye is. Őseink csodálatos legendaanyagot és időtálló bölceletet hagytak ránk örökségül. A *Yotengrit 1* és a *Yotengrit 2* köteteiben a rábaközi *tudók*, táltosok szellemi hagyatékának rendezője és elfogulatlan magyarázója.

Világszemléletének alakulásában meghatározó erejű gyermek- és ifjúkori élményeiről kérdezem.

Máté Imre: „Fehér barát” a föld népe ajkán vagy pálos, vagy premontrei szerzetes. Csornáról van szó, tehát premontrei. Nyolc évszázada, több kisebb-nagyobb megszakítással, mint törökdulás, szocializmus. Ez a kolostor, a Rábaköz kellős közepén az istenfélő liberalizmus kútfeje volt évszázadokon át. Műveltség áradt belőle és épeszű, toleráns magyarságtudat... Nekem mi közöm hozzájuk? Sok. Falum, Maglóca templomának kegyurai voltak. Mátyás király Maglócat, ott lévő malmával együtt, a csornai premontrei rendháznak adományozta. A falu kapcsolata a fehér barátokkal jó volt. Jobb, mint a környező falvaké világi földesuraikéval. A magyar klérus általában magyarelles volt, a Habsburg-korban különösen. A premontreiek nem. Ez az 1848–49-es szabadságharcban világos bizonyosságot nyert. Mint ismeretes, ama szabadságharc utolsó győztes csatája a csornai csata volt, s ez a „fehér barátok” érdeme. Féltucatnyi fiatal, harcképes szerzetes, Laky Dömötör vezetésével szabadcsapatot szervezett a környék faluinak harcképes férfiaiból. A maglócaiak mind a zászlaja alá sereglettek, köztük anyai ági ükapám, Erdős Ignátz, aki ki is túnt vitézségével. Ez a szabadcsapat „belefuserált” a császári hadak taktikai mozgásába,

s ez eldöntötte a csata kimenetelét. Évek múltán főnökévé akarta választani Laky Dömötört a rend. A Vatikán ezt 48-as múltja miatt megvétózta! Csornán viszont utcát neveztek el róla. A Laky Döme utca a szocializmus éveiben is a hős szerzetes nevét viselte és viseli mindmáig. A fehér barátok nem felejtették, kik harcoltak zászlajuk alatt. Hatalmas tölgyesük volt Maglóca és Csorna között. Néhai harcostársaik utódainak megengedték, hogy fát hordjanak erdőjükből. A lelkipásztorkodást csornai „barátaink” meglehetősen lazán vették. Végül is a falu lelki karbantartását a barbacsi plébánia nyakába sózták. Ám volt idő, amikor akadt közöttük, aki a plébános szerepét vállalta, úgy felében-harmadában. Ilyen áldozatkész barát volt „Ferdinánd atya”. Sok mindenről volt ő nevezetes. Mindenekelőtt arról, hogy egy szív, egy lélek volt a lovával. Bricskája elé fogta gyeplő nélkül. A lovat szép szavakkal irányította, de az ment még anélkül is, mert kívülről tudta Ferdinánd atya körútját. A „zsidónál” mindig leállt. A „zsidó” tényleg zsidó volt akkor, mert általában a korcsmárost mondták zsidónak, akár az volt, akár nem. Úgy alakult egy ízben, hogy a zsidó vendéglős leánya belenőtt az „elsőáldozós” korba. Ez alkalommal, mint ismeretes, fehérbe öltöztetik a leánykákat. Ez a menyasszonyság első főpróbája. Nos, hogy ebben a kis zsidó leány is részesülhessen, Ferdinánd atya megelsőáldoztatta őt is, idézvéen „Mi Urunkat”, aki azt mondá: „engedjétek hozzám a kisdedeket”, akik akkor egy szálig zsidók voltak. Ferdinánd atya gyóntatásai is egyéniek voltak. „Ha nem javulsz meg, elvisz az ördög, te gazember, de előtte még úgy váglak kúpnán, hogy arról koldulsz!” – ilyesféle kenetteljes szövegek hagyták el ajkát.

Maglóca első saját, kizárólagosan saját plébánosát a kommunista rendszertől kapta. A földrajz- és történelemtudós fehér barát, Kövér Fidél személyében. Az úgynevezett „Rákosi-rendszerben” először csak korlátozták a kolostorok létszámát. A „fölslegnek” távoznia kellett. Ekkor a fehér barátoknak eszükbe jutott, hogy Maglóca lelkileg az övék, csak eleddig hanyagoltattott. Fidél atya önként ment, elsőként a kolostorból, hogy Maglócának végre saját plébánosa lehessen. Azok a barátok jártak jól, akik így elhelyezkedtek, mert amikor a maradékot is utcára dobták a kolostorokból, azokra bizony sanyarú jövő várt. Fidél atya tehát plébános lett és hitoktató, állami fizetéssel, mert ahol a szülők beíratják hittanra a gyerekeket, ott még a kommunista állam is fizette az oktatót. Fölépítette saját gazdaságát is, tyúkokkal, malacokkal. Később állattenyésztési tanácsadó is lett a termelőszövetkezetben. Nekem mentorom, atyai jó barátom volt. Csornai, gimnáziumi hitoktatáson Fodor Pál mellett ő biztatott a rábaközi sámánok szellemi hagyatékának gyűjtésére, rendezésére, megőrzésére. Ő maga az úgynevezett „néphit”-et kutatta. Jegyzetei még földolgozatlanok. Ezt az anyagot rám testálta, dolgozom is a rendezésén, értékelésén. A Rábaköz népe mindig hadilábon állt a „vörösök”-kel. Nem véletlen tehát, hogy én már 14 éves koromban összeesküvést szerveztem, melynek kemény magjához a bősárkányi Nagy Ferenc és Németh Alajos tartoztak. Kapcsolatban álltam Varga Ernővel is, a modern kor antikommunista betyárjával, akinek vezetésével megtámadtunk és megdézsmáltunk egy orosz katonai raktárat. Az örököt, akiket leütöttünk, sajnáltam utólag, ezért meggyóntam Fidél atyának. „Bűn volt-e ez?” „Nem bűn volt ez, fiam, hanem hazafias cselekedet. A vétség az volt benne, hogy engemet kihagytatok! Máskor szóljatok!” Igazi premontrei fehér barát volt, méltó Laky Döme szellemiségéhez. Csornán a premontreiek gimnáziumot is működtettek,

de csak felső tagozatot. Az alsó tagozatot a „polgári” iskola pótolta, egy igen erős, színvonalas iskola, melynek igazgatója doktor Bársony Kálmán volt, történész. Ugyanitt tanított Király Iván, a világhírű ornitológus. Kövér Fidél mindkettőjünkkel szoros barátságban volt. Néprajzi jellegű kutatásaiban fölhasználta Király Iván diplomamunkáját is, melynek fénymásolata hagyatéka részét képezi. Király Ivánnal, aki a gimnáziumban, immáron államiban, osztályfőnököm volt, ugyancsak atya-fiúi kapcsolatom volt.

Mindannyiukat, de főleg Kövér Fidélt nagyon foglalkoztatta a kérdés, hogy a rábaközi *tudók* által megőrzött hagyományt miként lehetne a kereszténységgel közös nevezőre hozni. Nem tartotta lehetetlennek, s én azt hiszem, hogy ezt a problémát keresztény részről a fehér barátok oldották volna meg, mert ők lélekben megközelítették Boldogasszonyban az ISTENASSZONYT.

D. M.: „A magyar népnek élő Máriája van. Élő, mert most is az ősi istenasszonya, a Babba” – írja Daczó Árpád (P. Lukács O.F.M.) *Csíksomlyó titka (Mária- tisztelet a néphagyományban)* című könyvében. Bemutatja, hogy a csángók, legarchaikusabb népcsoportunk és a székelyek által megőrzött Boldogságos Szép Szűz Mária, Babba Mária most mint a csíksomlyói Szűz Mária végzi égi édesanyjai munkáját.

A keresztény istenanya rábaközi őse, ha a *Yotengrit*-köteteidből jól olvassom, Ukkó. Az ősi, mára lassan feledésbe menő és napjainkban alig-alig követett magyar anyaságeszmény égi példaképe az ősmagyarok hitvilágában. Babba és Ukkó előképei lehetnek a *Jelenések könyvében* olvashatók: „Az égen nagy jel tűnt fel: egy asszony, kinek öltözete a nap volt, lába alatt a hold.”

Osztálytársak a Lónyayban

Két lónyays: Bolyki János és Diószeghy Győző

Dobos Marianne: Hazánk legpatinásabb újkori gimnáziumai közé tartozik a Lónyay Utcai Református Gimnázium. Humán és reálértelmiségünk legjobbjai között megtalálhatjuk valahai hallgatóit, akik nemcsak tudásukra, de az iskolának köszönhető erkölcsiségükre, közösségi sorsvállaló életmenetükre is büszkén gondolhatnak vissza. A Rákosi-korszak megszüntette az iskola folyamatoságát, mégis, amikor a rendszerváltás után újjászerveződött: mintha mi sem történt volna – folytatta a hagyományban élést, természetesen szövődik bele mai középiskoláink életébe. Két valahai osztálytársat kértem, idézze fel emlékeit. Bolyki János, a Károli Gáspár Református Egyetem teológiaprofesszora, a Miskolci Egyetem díszdoktora néhány, maximaként említett ellesett mondatot emlegetett. Tanáraik mondásait, amelyek egy életre szóló eligazításul szolgálhattak. És továbbadva mai olvasóinak is.

Bolyki János: Van egy villanásnyi, mégis maradandó emlékem a Lónyay Utcai Református Gimnáziumról, mégpedig annak mostani, a negyvenes évek elején lejátszódott felavatásáról. Sorfalat álltunk mi, kisdiakok a lépcsőházban, bocskai ruhában, a tanárunk pedig arra oktatott, hogy ha elhalad mellettünk Horthy Miklós, az ország kormányzója, és kérdez valamit, nézzünk a szemébe, és feleljünk neki hangosan, értelmesen. Jött is fel a lépcsőn szárnysegédével

s a kultuszminiszterrel. A lépcső végén, a díszterem felé vezető folyosón Ravasz László püspök várta, papi palástban. Emlékezem, hogy a kormányzó köszönt előre a püspöknek, így: „Jó reggelt kívánok!”, ő pedig azzal felelt, hogy: „Jó reggelt, kedves!”, amin én, 11 éves fővel büszkén elcsodálkoztam. Iskolánk szellemére egykori igazgatónk, doktor Kondói Kiss József megjegyzése is jellemző volt. A visszacsatolt országrészekkel, a Felvidékkel, Észak-Erdéllyel kapcsolatban azt a kijelentést tette: „Fiúk, az Úristen próbára tette nemzetünket: hogyan tud a visszacsatolt területek magyar és nem magyar lakosságával bántani. Ha jól, akkor talán a mienk maradhat az a terület örökre. Ha nem, akkor lehet, hogy megint elveszik tőlünk.” Ezerkilencszáznegyvenhét körül történt, hogy a Szent István körúton, a járdáról néztem valamelyik kommunista, „félkatonai” ifjúsági csoport harcias menetelését az úttesten. Egyszerre csak megpillantottam Papp Elemér tanárunkat, aki így kommentálta a látottakat: „Nézd csak, nem teljesen ugyanazt teszik ezek, mint amit a nyilasok tettek hatalomátvételük előtt?” Akkor értettem meg, hogy a jobb- és baloldali szélsőségek közt több a rokon vonás, mint ezek és a józan közép között. Izgatottan vártuk 1948-ban a középiskolák államosításának híreit. Ma is emlékezem, amint Diószeghy Győző osztálytársunk, napilappal a kezében, boldogan felkiált: „Minket nem államosítottak!” Csakugyan, akkor még a pápai, budapesti, debreceni és sárospataki gimnáziumot meghagyták egyházi kezelésben, hogy „biztosítsák a lelkészutánpótlást”. Ami nyilvánvaló hazugság volt, mert a katolikusoknak akkor egyetlenegy iskolát sem hagytak meg. Igyekeztek kijátszani egymás ellen az egyházakat, ami csak a nagyon buta és törleszkes emberek körében bizonyult hatásosnak. De néhány év múlva egyházunk „önkéntesen felajánlotta” az államnak a mi iskoláinkat, a katolikusokkal kötött szerződés pedig nyolc iskolát biztosított nekik. Akkor járta a fanyar humor köztünk: „A katolikusok azt kapták büntetésül, amit mi jutalmul.” Valamit az iskola színvonaláról. Mi az érettségi előtti években atomfizikát, differenciál- és integrálszámítást tanultunk, ami nem volt a tankönyvben, de tanáraink többet akartak átadni nekünk annál, ami kötelező volt. Ma is emlékszem Szalánczy Károly tanár úrra, aki a kémiát tanította: „Mit gondoltok, miért utazott az angol király Dél-Afrikába? Mert ott uránlelőhelyek vannak, és a jövő az atomenergiáé!” Körülbelül 1948-ban mondta ezt, a jövő őt igazolta. S ha már 1948-nál tartunk, a szabadságharc centenáriumán tartott iskolai fáklyás felvonuláson az első díjat a mi iskolánk kapta. Amikor 1952-ben államosították a Lónyayt, tanáraink majdnem mind egyetemi vagy más tudományos pályákon helyezkedtek el, mert tudásuk színvonala erre predestinálta őket. Az érettségink 1949-ben volt. Állami biztost küldtek ki a vizsgára. Legjobb barátom és padtársam – németül és angolul perfektül beszélt, ő volt a jordániai, később a nepáli királyság szabványügyi hivatalának megszervezője az ENSZ Iparügyi Szervezete megbízásából – megbukott történelemből, mert nem tudta az akkor két hete beiktatott új magyar kormány egyik iparügyi minisztere nevét. Hát, ez az érettségi már nem volt politikamentes... Egpártrendszerben éltünk. Amikor a rendszerváltás után, nem kis erőfeszítéssel, egyházunk visszaszerezte a Lónyayt, s alkalmam volt a fiatalokhoz szólni az egykori díszteremben, amelynek egyháztörténeti freskóját „sikerült” véglegesen lekaparniuk az „antiklerikálisoknak”, meghatódottan gondoltam a Történelem Urára, akinél mindig van lehetőség az újrakezdésre.

D. M.: Bolyki János osztálytársa, Diószeghy Győző, az iskola reáلتagozatának neveltje műszaki professzorként vált maga is nemzedékek nevelőjévé. A mintaként eltanult szellemiséget plántálta tovább vezetőként is az általa meghatározott felsőoktatási intézményben, a Kandó Kálmán Műszaki Főiskolán.

Diószeghy Győző: Ezerkilencszáznegyvenegyben kis elsősként a Lónyay utca elején, a régi épületben kezdtük meg a tanulást. A háború kellős közepén, negyvenháromban elkészült az akkor Magyarország legmodernebb, legkorszerűbb épülete, amely egyrészt nagyságrendileg jóval nagyobb volt, négy utcára szólt; másrészt a felszereltsége csodálatos volt. Nagyszerű kémia-, fizikálaborok, gyönyörű oratórium-, illetve hangversenyterem, tornaterem, udvar, salakpálya és így tovább. Úgyhogy én azt mondanám, hogy 1943-ban, mikor átadták, akkor bizony nem tudtuk, még csak sejtettük, én magam tizenkét éves voltam, és nem tudtam, csak éreztem, hogy ez valami remek épület. De az igazi csoda a szellem és a hangulat, amely már megvolt a régi Lónyay épületében is, és a tanári kar, amelyről nagyon-nagyon sokat lehetne és kell is beszélni. Tulajdonképpen a kettő együtt: a modern környezet és a szellemi és hitbéli erő. A jó Isten kegyelméből ez az új épület lényegében megúszta az ostromot. Persze sok belövés érte, az ablakok betörték, de negyvenöt tavaszán már itt folyhatott a tanítás. Magam ekkor lettem felsős diák, és elkezdődött számunkra is a közéletben való részvétel. Ezerkilencszáznegyvenhatban kezdett éledezni a magyar közélet. Tudjuk, hogy sok pozitív, még inkább rengeteg negatív körülménnyel. Akkor tudtunk élni még azzal a szellemiséggel, amelyik végül is olyan lehetőségeket biztosított a számunkra, amit nem adott meg minden gimnázium.

A Lónyay utcai református főgimnázium 1859-ben alakult meg. Nemcsak humán, hanem reáلتagozat is indult az iskolában. Drága jó szüleim nagyon remek emberek voltak, de picit konzervatívok, és amikor én azzal jöttem haza ötödik osztályos korom elején, hogy márpedig én nem humán, hanem reáلتagozatos szeretnék lenni, akkor apám gyorsan kijelentette: „Erről szó sem lehet, fiam! Becsületes magyar gyerek vagy, humán tagozatra kell menjél!” De mellesleg szólva becsületes, okos kereskedő is volt, a mi cégünket úgy hívták, hogy Blahó és Diószeghy, a nagybátyám volt a cégtárs, negyvenkilencben azután államosították, s ő egy üzletet ajánlott a számomra: „Elvégezheted a reált, de végezd el a humánt is!” Úgyhogy én voltam az egyik hallgató, Bolyki János is ilyen volt, akik két tagozatot végeztünk; latinból is érettségiztünk, de a reáلتárgyakat is elvégeztük. Minden hét elején volt egy negyedórás istentisztelet az oratóriumunkban. Sok egyházi tevékenységünk mellett demokratikus szellemű, közéleti iskola volt. Önkormányzata is lett 1946 után. A nyolcadikos, utolsó éves hallgatókból megválasztották a diákönkormányzat elnökét, és általában a hatodikosokból a jegyzőjét. Engem az a megtiszteltetés ért, hogy az utolsó évben, negyvenkilencben érettségiztem, én voltam a Lónyay utcai református gimnázium önkormányzatának az elnöke. Összekötő tanárunk, doktor Tarján Jenő, Cambridge-ben végzett kiváló angoltanár sikeresen fogta össze és irányította a diákságot. Azt hiszem, kéthetenként voltak üléseink, mindig szombaton, az utolsó, a hatodik órában, amelyeken természetesen ő is részt vett. Mindenféle szociális, szervezési, sportkérdéseket vitattunk meg, színdarabban készültünk és így tovább, és annak megfelelően ezt a közéletet tudtuk megvalósítani. Mit is jelentett ez? Magas színvonalú önképzőkört. Humán

vonalon például Ritoók Zsiga, a későbbi akadémikus járt egygel fölöttem; nem kell bemutatnom utóbb kibomló, magas szintű humanista, klasszika-filológiai professzori munkásságát. De voltak a képzés természetéből következően reálosok is, akik a műszaki tudományokat képviselték. Egy példát hadd mondjak megint, Marx Györgyét, hasonlóképpen ismert hazai és külföldi tudományos körökben. És mindketten a művelt olvasók kedvelt szerzőivé is váltak az évtizedek során. A színjátszás pedig a leánygimnáziummal hozott össze minket. Akkoriban tönkrebombázták, felrobbantották a hidakat. Testvériskolánk, a Baár-Madas Budán volt. Megmondom őszintén, nagyon örültem, hogy koedukált lett néhány évig a Baár-Madas és a Lónyay. A Pesten lakók, fiúk-lányok egyként a pesti Lónyayba jártak, hasonlóképpen a budaiak a Baár-Madasba. Volt táncdelután, de készültünk színdarabokkal is. Megint egy-két név: Lóte Attila alattam járt kettővel és nagyon remek színész lett; vagy Versényi Lacika, aki a Nemzeti Színház tagja lett. Beszéljünk egy kicsit a Lónyay zenei életéről! A díszterem akusztikáját tönkretette a háború, mert minden ablak betört. Mégis olyan hangversenyeink voltak háromhetenként vasárnap, fél hét körül kezdődtek esténként, amelyeken a híres Fővárosi Zenekar, később a MÁV Szimfonikusok muzsikáltak, olyan karmesterekkel, mint Ferencsik János, Fricsay Ferenc, Kodály Zoltán, Lehel György, Komor Vilmos és mások. Beszéljünk egy picit a sportról! Remek testnevelőink voltak. Egyrészt valóban korszerű tornatermünk volt, másrészt pedig a hatalmas, négy utcára szóló épületemb közepén voltak a salakpályák: röplabda, kézilabda, kosárlabda. Én magam is kézilabdáztam egyébként, az NB I-ben játszottam több mint tíz évig. Volt idő utóbb, amikor ez nekem jól is jött: amikor ki akartak telepíteni. Itt is mondom egy nevet a sok közül: Antalpéter Tibor sokszázszoros válogatott kézilabda- és röplabdajátékos volt az ötvenes évek magyar válogatottjának. Mellesleg szólva a fordulat után, kilencventől ő lett a londoni magyar nagykövet.

D. M.: Ha már a röplabdáról emlékezik, ideírhatom egy másik kiváló sportoló, a reklámfilm utóbb magyar klasszikusának, a *Bontott csirke-reklám* megálmodójának, a költő Szabó Lőrinc zseniális gyermek-társzerzőjének, Lócinak a nevét is. Egy ideig ő is „lónyays diák” volt, majd a „Népköztársaság Kiváló Sportolója” lett. Náluk is a sport segített túljutni a családi nehézségeken a nehéz időkben.

D. Gy.: Ami pedig a lelki és a hitbeli életet illeti: alázatos istenfélelem, de ugyanakkor olyan demokrácia volt közösségünk meghatározója, amely sok esetben még más, liberális helyeken sem jelent meg. Bibliás református magyar szemlélet szabadságában éltünk, amelyhez tanáraink remek partnernek bizonyultak. Van egy nagyon szép képünk, amikor a díszteremben a kormányzó közepén ül, szokásához híven egy karosszékben, fönt a tanári kar, akkor avatták, negyvenhárom novemberében, az új épületünket. Másrészt: 1944. március 19-én, amikor bennünket megszálltak a németek, amikor itt özönlött a rakparton a német hadsereg, akkor összegyűltünk vagy háromszázan diákok, és elénekeltük:

Alsónyéken megépült a vasút,
megjött rajta Garibaldi, Kossuth,
meghozta a nemzeti lobogót,
megállj német, szűk lesz a bugyogód!

Igazgatónk, a híres gyorsíró, természetrajz–földrajz szakos, kiváló ember-ségű, kemény, határozott, de ugyanakkor csupa jóság ember, doktor Kondói Kiss József kétségbeesve rohant be: „Fiúk, hagyjátok abba, mindenkit azonnal elvisznek!” Volt mindenhol besúgó, itt, azt hiszem, nem akadt ilyen, nem vittek el senkit. Voltak zsidó származású iskolatársaink, akik negyvenégyben is hoz-zánk jártak. Volt olyan is, akit megmentettünk Auschwitztól. Híres volt a Lónyay ugyanis arról, hogy nemcsak reformátusok jártak oda, de mintegy húsz szá-zalék más vallású volt. Katolikus, evangélikus, izraelita, akkor úgy kellett mon-dani. Még az ostrom után is egy ideig tovább működött a 15. sz. Bethlen Gábor cserkészcsapat. Két-három évvel idősebb őrsvezetők irányítottak. Egyszer az őrsvezetőnk, Sanyi, az egyik őrsi foglalkozáson valami furcsa dolgot mondott: „Most hosszú időn keresztül el fog tűnni tőlünk egy bizonyos Pista nevű gyerek, de ne mondjunk róla semmit. Majd jön, ne keressétek, kész.” Kiderült, hogy őt eldugták valahova vidékre, családját elhurcolták, kivégezték Auschwitzban. Pis-ta gyerek, hál’ istennek, az ostrom után, negyvenöt februárjában előkerült, va-lóban jött újra. Úgyhogy a tejfelesszájú, taknyos kis csapat, köztük én is, egy szót sem szólt senkinek. Pedig ha véletlenül valaki elszólta volna magát, akkor súlyos veszélyek is érhetek volna mindnyájunkat. Ilyenek is voltak. Nem tudom, mi van azóta Pistával. Azt hiszem, később disszidált. Tanáraink? Ravasz püspök úr lánya tanított, Ravasz Boriska, aki Bibó István felesége volt. Ez akkor volt, amikor az ostrom után a Baár-Madással koedukációban lehetünk. Ravasz Bo-riska Pesten lakott, és ő tanított bennünket latinra két évig. Remek magyar- és latintanárunk volt: doktor Bihari János. Milyen kicsi a világ! Amikor bekerültem a Kandóba, Bihari János kisebbik lánya volt a tanártársam. Persze jóval fiatalabb nálam. Eszembe jut a természetrajztanárunk, doktor Nyárády Zoltán, egy fiatal tanár. Félév előtt egy héttel felolvasta: „Neked kettést adok, neked hármast...”, és így tovább. „De jöhettek hozzám, szabályos vizsga lesz, mint a felsőfokú in-tézményekben, lehet javítani, de rontani is.” Elég jó tanuló voltam, néhány né-gyessel, de nem voltam színötös. Valamit eltoltam, mert azt hiszem, kettesre vagy hármásra álltam. Olyan nagy kedvet támasztott, hogy, emlékszem, elmen-tem én is vizsgázni. Ott bizony két órától este hat óráig voltunk öten-hatan, kér-dések, válaszok. Ötöst kaptam. Büszke voltam rá. Felvillanyozott a lehetőség. Ilyen, hogy gyerekekkel megbeszélni?! Akkor vaskalapos időszak volt, de a mi tanáraink ilyen szempontból is remek emberek voltak. És hogy mi lett volna, ha nincs az ostrom, amely alatt az épületet eléggé tönkretették, és mi lett volna, ha nem államosítják az iskolát? Én abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy negyvenegy-től nyvenkilencig, nyolc évig jártam oda, reál-, humán érettségit te-hettem, és férfiasan bevallom, nagyon-nagyon szerettem ezt az iskolát. Velem együtt sokan mások. Csodálatos életünk volt mindaddig, amíg kedves kom-munista „barátaink” tönkre nem tették az egészet. Nekem még megvolt a lehe-tőségem, hogy negyvenkilencben nyugodt körülmények között leérettségizzem. A Baár-Madast és a Lónyayt együtt, ötvenkettőben államosították. Az épületet el-vették, bár szerencsénkre, mivel olyan szép volt, a Közgazdasági Egyetem kap-ta meg, úgyhogy tulajdonképpen megmaradt az épület. Most, amikor 14 évvel ezelőtt visszakapták, sok minden megváltozott. A gyönyörű oratóriumunkból és a tornateremből sportterem lett. Engem 1949-ben három egyetemre vettek fel egyszerre; akkor egyszerre több karra is lehetett jelentkezni. Nem voltam én

igazi mérnökpalánta, csak rossz káder. Szeptemberben beíratkoztam, elkezdtem a Duna-parton a műszaki egyetemet. Októberben kirúgtak. Rosszul esett, de nem voltam elkeseredve. Utána éveken keresztül szóba se álltak velem, sehová fel nem vettek, egész egyszerűen osztályidegenként. Sokáig csak mint él-sportoló boldogulhattam. Egyetemre azután újra, sokkal később, 1959-ben Miskolcra vettek fel, levelező tagozatosként. Elvégeztem ott az első évet a gépészkaron. Miért jelentkeztem Miskolcra? Oda könnyebben vettek fel, de elektromérnöki szak nem volt. Volt egyszer egy szakmai konferencia, és azon én fiatal mérnökként vettem részt. Kicsit félreismertek, mert akkor nekem nem volt még diplomám, bár már technikusként foglalkoztattak. Ott volt a konferencián Kolos Richárd miniszterhelyettes is.

D. M.: Ő Móricz Zsigmondnak volt a veje, az író Virág lányának a férje.

D. Gy.: Beszélgettünk, ő mondta: „Fiatalemberek, világot kell látni!” Akkor, 1959–60-ban voltam életemben először külföldi kiküldetésben, az NDK-ban. Hú, de nagy szó volt! A miniszterhelyettes letegezett, hiszen jóval idősebb volt nálam, ez nagyon jólesett. Persze visszamagáztam. „Mondd, fiam, mit csinálsz te itt Miskolcon?” Mondom: „Az igazság az, miniszterhelyettes úr, hogy nem vettek fel Budapesten az egyetemre.” Intézkedett a BME-n Sváb professzornál, és így átkerülhettem Pestre, a Villamosmérnöki Karra. A következő évet itt kezdtem, úgyhogy egy évvel hosszabb ideig tartott, mert még egyszer elvégeztem az első évet. Annak nyomán, hogy a miniszterhelyettes úr nagyon jó tanácsokkal látott el, ki kell mondjam, semmiféle rossz érzés nem volt bennem. Büszke, inkább boldog voltam, hogy a Lónyayban végezhettem.

D. M.: Mindketten arról beszéltek, amit Bolyki professzor emlékezése címeül írt le, összefoglalva mindazt, amivel a „jól hangolt” hangszerre emlékezve a mintaként megidézhető diákember-iskola viszonyról el lehet mondani: „Én iskolám, köszönöm neked!”

Ha csak ülök és gondolkodom...

Siposné Majtényi Andreának tartást adott Patak

Dobos Marianne: Sárospatak a Rákócziak legendás városa, a nemzeti öntudat egyik érlelő helye, az emberséges pedagógia kiváló hazai mintája. Iskolaváros évszázadok óta. Hogy mi lehetett volna egy ilyen kulturális központ, ha nem egymást pusztító hódítók országútján, Közép-Európában akart volna kivirágzni, azt végiggondolta valahai költőbarátunk, Vas István a *Cambridge-i elégia* című versében, egy országpusztulás utáni pillanatban, amikor az 1956-os forradalom után az angol királynő öfelségének meghívá-

sára mint Shakespeare-fordító utazhatott ki Angliába. A Cam folyó partján évszázados békekességben élő iskolaváros boldog világából gondolt haza, a „sub rosa” összeesküvő valahai mártír nagyurakra és közvetlen baráti körére, amelynek legjobbjai akkor még börtönben sínylődtek idehaza. Mégis elégiát írt. „Él magyar, áll Buda még... / S csodának ez is elég” – fűzte a tengeri szélről erőt kapó versébe a remény ígéit. Sárospatak a magyar pedagógia bölcsője, amely táplálhatta az *elégiát*, a feltámadás reményét. Ennek a peda-

gógjának egyik jelen letéteményesét, oktatót és doktoranduszt kérdezem: hogyan szövődik ez a nagy múltú hazai hagyomány az ő mindennapi életébe? Munka, csalódások, reménységek hullámválása alakítja mindennapjait. De ebben a hullámválásban erőt adóan van jelen a tegnapi és tegnapelőtti. Elődeinek és példaképeinek mintája. Nem nagy szavakat kérek, egyszerű elbeszélést inkább. Mintha csak egy pillanatra elgondolkoznál, leülve megpihenni a mai rohanó életben.

Siposné Majtényi Andrea: Ha csak ülök és gondolkodom, akkor általában a családom körül kezdenek járni a gondolataim. Ez már csak azért sem furcsa, hiszen az embereknek normális esetben fontos, fontosabb, legfontosabb a családjuk. De mivel pedagógusként dolgozom, s a családom jelentékeny része is pedagógus, valahogyan mindig belopózik a fejembe az iskola. Egy picike faluban találkoztam először az iskolával, ahova nagyon szerettem volna járni játszani, még négy-öt éves korom körül, hiszen a „nagyok” és magyar–oroszlak szakos édesanyám is ott töltötte a nap nagy részét. Amikor elsőbe mentem, akkor Ica tanító néni elmondta, hogyan és miként kell-kellene viselkednünk. Összevont osztályok, két tanterem. Mégis nyugodt, méltóságteljes hely és hangulat. Nincsenek kisebbségi-ek és „nagyobbságiak”, csakis és kizárólag gyerekek vannak. Az iskola a templom udvarán áll, a szomszéd ház a papé. Aki jár tanítani is, de nekem oda nem kell mennem. Persze elsőként feldűl a dolog: mi ez a valami, ahova én nem járok. Sőt, a padtársam szerint nem is járhatok, mert ők reformátusok, és csak én vagyok katolikus az osztályban.

D. M.: Apukád, a falu orvosa nem segíthetett volna feloldani ezt?

S-M. A.: Nem vártam rá, mielőtt megkérdezte volna, nekirohantam magam Kovács bácsinak, aki éppen kasszált. És azt mondta: „Miért ne járhatnál!” A mondatot az órán fejezte be, annyival, hogy addig járjak, amíg érdekes a dolog. Amíg nem tudtam olvasni, nagyon érdekelt, azután nem jártam tovább, hanem elolvastam a tananyagot képező *Gyermekbibliát*. Megjegyzem: Kovács bácsi sokat kasszált, kapált, miegyebet csinált, mert a faluban az idősek közül az egyedülállóknak bizony elkelt a segítség. Ő pedig segített, olyan egyszerű, magától értető módon, mint ahogyan levegőt veszünk. Végül is ő volt a lelkész.

D. M.: Oktatód volt, és példát adott az életmeneted alakulására is ezzel.

S-M. A.: Azután körzeti orvos édesapámat áthelyezték, költöztünk, s a következő lakóhelyünkön az a Balogh István, vagyis Pista bácsi volt a katolikus pap, akinél nyitottabb, okosabb, műveltebb embert, azt hiszem, azóta sem láttam. Körülvette a tudás, a szeretet légköre sugárzott belőle, és megszelídítette a környező világot.

D. M.: Régóta készülök emléket állítani emberségének. Táborig lelkész-ként addig nem tért haza a hadifogságból, amíg egyetlen fogoly katona is volt a gulagon környezetében. Hosszan mesélte nekem élete példásan kalandos történetét.

S-M. A.: Úgy vált nevelőmmé, hogy a templomon kívüli világban soha nem hallottam „prédikálni”. Élt, úgy, ahogyan élni kell. Nem igazodott a körülötte lévő világhoz, hanem az idomult hozzá. Tőle tudom, hogy mindennek megvan a maga ideje, de a szeretet ideje állandó. Ezt a mondatot élte, és nagyon igyekszem a lehető legjobban elcsenni tőle.

D. M.: A felnőttebb iskolás évek már Patakhöz köthettek.

S-M. A.: Középiskolába már Sárospatakon jártam, az akkori Rákóczi Gimnáziumba. Furcsa hely volt, valami különös sugárzással a falai között. Akkoriban nem igazán tudtuk értelmezni, hogy mi is ez, de fegyelmezett, tartást adott, valahogy úton tartott. Ezek mind-mind régen voltak. Ma már tudom, vagy legalábbis azzal hízelgek magamnak, hogy tudom a titkokat.

D. M.: Ma már te is a főiskola érdemes oktatója vagy.

S-M. A.: Itt élünk, Sárospatakon. A családom, mint már említettem, jelenlény részben pedagógusokból áll, s mivel az apósom, aki tíz éve halott, az egész életét itt tanította végig, komoly kapcsolatrendszer hagyott ránk a sárospataki tanárok között. Az akkor még egyházi gimnáziumban kezdett tanítani, és itt kötött egy életre szóló barátságot Palumby Gyulával. Gyula bácsi református lelkész volt, és három saját gyermekén kívül diákok sokaságát nevelte. Oktatta is, hiszen az angol internátusban, gimnáziumban végzett munkája a tanítás volt, amit olyan magas szinten végzett, ahogyan csak tőle telt. Jóval nagyobb hatást gyakorolt azonban diákjaira a lelkész Palumby, aki a segíteni akarás képességét adta mintaképpen, olyan művészi módon, hogy a diákjai észre sem vették, ahogy lényük részévé válik a nemtörődömségre való képtelenség. Az államosítás után Gyula bácsi Miskolcon dolgozott tovább, és ott tartotta össze régi és új diákjait. Majd, amikor a sárospataki gimnázium visszakerült a református egyházhoz, kiderült, milyen hihetetlen mennyiségű munkája van ebben is. Nehezen, de emelt fővel viselte a mellőzést. Temetésén felesége és gyermekei álltak a sírja mellett, nem akarta mások jelenlétét. Ment, ahogyan élt, egyenesen, nyugodtan.

D. M.: Tanítványai Gyulumbay Pálnak is emlegették. Férjemnek érettségi elnöke lett a miskolci Földes Gimnáziumban, nagy szeretettel emlegeti azóta is.

S-M. A.: Kődöböcz József tanár úr szintén református lelkészként került a pedagóguspályára. A hihetetlen szorgalmú és kitartású fiatalember belenőtt Sárospatak lelkébe. Elvégezte a tanítóképzős tanárképzést, hogy munkáját jobban elláthassa. Tanítani tanított nyugdíjazásáig. Nyugállományú éveiben neveléstörténeti kutatásokat végzett, sokat publikált. Publikációi magas tudományos színvonalat képviselnek, értékes részei a magyar neveléstudománynak. Mégis az a hatás érezhetőbb, amelyet Jóska bácsi személyesen gyakorolt élete során. A pontos, precíz, aprólékos, korrekt vezető. A nyugodt, odafigyelő, támogató tanár. Az a kedves ember, akire mindig számítani lehetett. A diákjai ma is összetartoznak.

D. M.: Lényeges megállapítást tetél. Az igazi tanáregyéniség összeköti tanítványait, kört szervez maga körül. Nem utánczókat, de a hagyomány továbbadóit.

S-M. A.: A harmadik, akire az úgynevezett nagy öregek közül rátérek, Sipos György. Testnevelőként érkezett Sárospatakra a gimnáziumba, és óradóként dolgozott a főiskolán. Hamarosan teljes állásban ide került. Volt olyan időszak, amikor a magyar női tornászválogatott jelentős része a főiskola hallgatójaként az ő tanítványa volt. Létrehozta a Bodrog Néptáncgyűttest, nagy nemzetközi sikereket aratott velük. Írta a könyveit, képezte a tanítványokat, diákokat és az új kollégákat egyaránt. Nyugdíjazása után tovább dolgozott Sárospatakon, annak ellenére, hogy egy évre szóló oxfordi meghívást kapott. Úgy érezte, itt van szükség rá. Abban a

tanévben tanította volna ötvenedik tanévét, amikor meghalt. A „tanította volna” nem a halála miatt létrejövő helyzet volt, hanem nem kapott órát a tanítóképzőben. Kért lehetőséget, de anyagi indokokra hivatkozva megtagadták. Hiába mondta, hogy ingyen is tanítana, nem taníthatott. Megkeseredve ment el, hiszen az életet jelentette számára a tanítás. A hosszú évek azonban nem múltak el nyom nélkül. A tanítványai ma is mintaként emlegetik. Sok nagy egyéniség élt, dolgozott, hatott ebben a városban. Beszélhetnék a többiekéről is, de azt hiszem, a lényegi mondanivalót az ő segítségükkel, rajtuk keresztül tudom megfogalmazni. Ők hárman azon régi tanárok közé tartoznak, akik egész életükben hatottak a jelenlétükkel, ma pedig még inkább hatnak a hiányukkal.

D. M.: A hiány egyben a hiány betöltését is igényli. A kínai értelemben vett „semmi”, ami maga is „valami”. Az élet másik oldala.

S-M. A.: Mert éppen az ő emléküik kötelezi az utódaikat. Ma is léteznek, dolgoznak jó tanárok, tanítók Sárospatakon. Olyanok, akik életüket állítanak „irányba”. Remekül végzik a munkájukat és remekül élik az életüket. Megtanulható, átvehető, utánosztható mindennapjaik vannak. Sokat gondolkodtam azon, hogy a szakmát leszámítva mi bennük a közös. Azt hiszem, ma már elég távolról nézhetem ezeket az embereket, akik, ugyanúgy, mint sok más mai felnőttnek, nekem is az életem részei. Ez a távolság megadja azt a nézőpontot, amelyből észrevehető, meglátható a közös tulajdonság. Emlékszem: a fent említett három, nekem kedves idős ember nagyon nem szeretett egy szót. Ez a szó az *önmegvalósítás*. Úgy gondolták, az önmegvalósítás rendkívül önző dolog. Ha valakinek az életében ő maga áll

középpontban, akkor nemcsak saját magát teszi hosszú távon boldogtalanná és magányossá, hanem bizony a környezetét is. Ezek az emberek nem saját magukat valósították meg, hanem a saját maguk munkájával mások személyiségének kialakulását segítették elő. Azt hiszem, a ma itt dolgozó tanárok, mármint a nagybetűs Tanárok, ugyanezt teszik.

D. M.: A pataki pedagógiai hagyomány ars poeticáját fogalmazod.

S-M. A.: Nem olyan bonyolult dolog: meg kell tanulnunk az *adás* képességét. Úgy kell adni, hogy ne várjunk érte semmit. Ha valaki úgy tudja adni a tudását, a segítségét, a szeretetét, hogy boldoggá teszi az adás ténye, akkor olyan pedagógus lesz, aki a halála után sok-sok évvel is hatni fog. Vannak közöttük mindenféle vallású emberek, akik az elmúlt negyven évben a „szocializmusban” is élték az életüket, hiszen akkor születtek. Felneveltek és dolgoztak, és általában nem reklámozták semmilyen irányú meggyőződéseiket. Reklám helyett meggyőződésüknek megfelelően éltek. Ezt ma is így teszik. Az egykori nagy pártfunkcionáriusokkal szemben, akik ma, ha az érdekeik úgy kívánják, az első sorban térdepelnek a templomban, ők ma sem járnak templomba, csak abban az esetben, ha az elmúlt negyven évben is jártak. A meggyőződésük bennük van. Annak megfelelően élnek, pontosan betartva a fölöttünk lévő irányító erő útmutatásait, hívják ezt az erőt bárhogyan, bárkinek. Aki így él és teszi a dolgát, amikor majd a végére ér a földi életének, nyugodtan nézhet szembe saját magával és azzal az erővel, akit Istennek nevezünk. Ezt a belső tartást használják, használták eszközül a pedagógusaink. Ezt igyekeznek átadni, így teremtve alapot a hit kialakulásához az emberben.

Nevelni csak hittel lehet

Adventista lelkészcsalád sarja: Szigeti Jenő

Szigeti Jenő: Szombathelyen voltam gyerek a második világháború idején. Mivel itt haladt át az angol-amerikai bombázó repülőgépek légi országútja, mindennap volt légiriadó. A gépek jöttek, motorjaik monoton morgását még mindig hallom. Eleinte tiszta, kék egű őszi délelőttökön az udvarról néztük a szigorú rendben húzó, fénylő testű gépmadarakat. Azután a Szombathely fölötti dombhátaakra ágyúkat telepítettek, amelyek a gépek közé lőttek. Ha egyet eltaláltak, az kétségbeesve próbált megszabadulni bombaterhétől, és hullani kezdtek az értelmetlenül kioldott bombák. Ezután alacsony röptű vadászbombázók kísérték a köteléket. Élesebbek lettek a légi harcok és veszélyesebbek a pincében töltött légiriadók. Ikolába is elég rendszertelenül jártunk. A második osztályban nyolcvanan szorongtunk a padokban. Sokszor óra közben szólalt meg a sziréna. Sorakoztunk és mentünk a pincébe. Az egyik nap Tóth Pisti hiányzott. A tanító néni, mikor a névsorolvasásnál a nevéhez ért, megállt, és csak ennyit mondott: „Pisti ezentúl más iskolába jár, intézetbe kerül...” Csak a szünetben tudtuk meg, hogy míg előző nap az iskola pincéjében egymás mellett ülve vártuk a légiriadó végét, Pistiek házat porig rombolta egy láncos bomba. Ottveszett édesapja, édesanyja és ötéves kishúga. Pisti – egyedül maradt. Napokig minden játék közben otthon és az iskolában Pistire gondoltam. Egyszer azután légiriadót bőgték a szirénák. Gyakorlottan felálltunk, sorakoztunk és indultunk a légópincébe. A lépcsőn lefelé Pisti jutott az eszembe, meg anyuka, kistestvéreim. Úgy éreztem, hogy nem hagyhatom el őket, látni kell őket. A lépcsőház az utcai nagy kapu előtt vezetett. A pinceajtónál egy kis torlódás volt, ezért megálltunk. Az utcai kapu résnyire nyitva volt. Én kiléptem a sorból. A szirénák üvöltöttek, a sor megindult, és én villámgyorsan kicsúsztam a kapu résén, és elkezdtem rohanni hazafelé... Amikor az Óperint utcából befordultam, már senki nem járt az utcán. Rohantam, ahogy a lábam bírta. Nem gomboltam be a kabátomat. Tüdőmben még most is érzem a kesernyés, gesztenyelevelé-szagú levegőt. Azután fültépő zúgást hallottam. A szemben lévő ház teteje mögül előbukkantak a kéttörzsű vadászbombázók. Alig pár méterre a háztetők fellett repültek. Hasra vetettem magam. Körülöttem géppuskagolyók pattantak a macskaköveken. Behunytam a szemem, vártam... Azután hirtelen csönd lett. Csak messziről, tompán morgott a repülőkötelék. Felpattantam, és ismét rohantam, rohantam... Már láttam a házunkat. A kapuban édesanyám állt. Később megtudtam, hogy valaki telefonált az iskolából, hogy megszöktem. Amikor odaértem – átölelt, majd két hatalmas pofont kaptam tőle... és sírt, ölelt, csókolt és pofozott egyszerre. A kigombolt kabátom szélét két golyó ütötte át. Én sértetlen maradtam. Évekig őrizte ezt a kabátot anyám, és én is az emléket. Ekkor tanultam meg, hogy milyen is az a féltőn szeretet.

Dobos Marianne: Az afölötti öröm közben, hogy életben vagy, épségben hazaérteztél, lám csak, nem felejtette el a szökésért kijáró büntetést sem. Ilyen szigorú volt édesanyád?

Sz. J.: Négy férfi volt a családban, apám és mi hárman, gyerekek. Apám a fél ország kis szórványait járta télen-nyáron, fagyban-hóban. Mi meg ezer dol-

gunk, tennivalónk után. Anyuka volt a biztos pont. Ő nevelt, ő etetett és várt. Tennivalóink háttére volt, az élethez szükséges rend őre, akihez hazamehetünk. Sokszor azon is elgondolkoztam, hogy miért volt jó hazamenni? Talán azért, mert ő mindig mosolygott, ha beléptünk az ajtón. Még most is tudom, hogy mit mondana, ha kinyithatnám az ajtaját. Rám nézne szeretettel vizsgáló szemekkel.

– Megjöttél, kicsi fiam? – mondaná.

Hát, hogy is volt ő szigorú... Nevelésének voltak egyezményes jelei. Volt, amikor mások előtt követtünk el valami gaztettet. Magához hívott, megfogta a kezünket és annyit mondott, akkor is, ha mi pislogva, behúzott nyakkal pofonra vártunk:

– Kisfiam, este számolunk!

Tudtuk, hogy ez a mondat családi szótárunkban nem verést jelent. Roszszabbat. Este, vacsora után, amikor a sok szaladgálás, csínytevés után megfürödve ágyba kerültünk, anyu számolt velünk. Mielőtt imádkozott volna, kérdezett és soha nem prédikált. Hogyan is volt? Mit is tettünk? Miért is történt ez? Nem lehetett magyarázkodni, csak vallani. A legkisebb álnok szándéknál, hazug magyarázkodásnál félbeszakított, újra kérdezett. Nem ő mondott valamit, nem ő szidott, parancsolt, korholt, hanem nekünk kellett emlékezni, elmondani, ami történt. Az elmondottakra sem ő adott büntetést.

– Mit érdemelsz ezért, kicsi fiam? – s ha mégis ő döntött valamiben, megkérdezte: – Igazságosnak tartod? Mit tennél, ha a te gyereked tette volna ezt?

Nem nagyon emlékszem olyanra, hogy haragból vagy felindulásból büntetett volna anyuka. Természetesen tudta, hogy van, amikor a gyors pofon gyógyít. A konyhában az ajtófélfán lógott egy bakancsszív, néhány csomó volt rá kötve. Sokszor rácsapott a lábunkra anyuka, ha szemtelenek voltunk, olyat mondtunk, amit nem szabad. Ezek csak figyelmeztető, „memóriaerősítő” jelek voltak. Csak emlékeimet rendezgetve jöttem rá, hogy anyuka szabálya ez volt: tilos haragból ütni, kiabálni, fenyíteni. És ha ezt a maga állította szabályt megszegte, este, amikor „számoltunk”, ő bocsánatot kért tőlünk, úgy, ahogy azt tőlünk várta. Anyuka nevelésének, szeretetének titka az volt, hogy nem volt benne kényszer. Nem volt kötelező imádkozni, énekelni, Bibliát olvasni. Jutalom volt. Anyuka, vagy ha otthon volt, édesapám imádkozott velünk reggel, ha iskolába mentünk, és este is. Templomba is jutalom volt elmenni. A hitre tartozó dolgok önkéntesek voltak. De akkor mi fegyelmezett? – kérdezem magamtól. Egy történet jut az eszembe. Valami ócska szocialista krimi játszottak a moziban, és anyu nem akarta, hogy megnézzem. Felláztam olyan 12-13 éves öntudattal. Jegyet vettem. Eljött az előadás napja.

– Anyu, én délután moziba megyek! – mondtam nagyon határozottan. Azt vártam, hogy anyám rám kiált, veszekedni kezd vagy pofon üt. De anyám egy pár pillanatig nem szólt semmit. Majd csendesen annyit mondott:

– Biztos vagy abban, hogy szeretnél elmenni? – Egy kicsit csönd volt. Ő várt. Egy pár másodperc után elkezdtem bizonygatni:

– Tudod, anyu, ez egy jó film, különben könyvben már olvastam, és nincs abban semmi, a gyülekezetből is több fiú ott lesz. Te nem engeded? Hát nem szabad?

Anyám elkomorodott, csendesen csak ennyit mondott:

– Hiába tiltanám meg neked, hogy elmenj, hiszen már majdnem felnőtt vagy. Ha eltiltanálak, akkor is elmehetnél – mondta csendesen, és egy könny-csepp gördült ki a szeméből. Majd egész halkán azt mondta:

– Nagyon szeretném, ha nem mennél el – azután otthagyt.

Egy kicsit gondolkoztam, majd vettem a kabátomat és elindultam. Anyám szemén láttam, sírt, de az ajtóban megkérdezte:

– Van pénzed, kisfiam?

Elindultam a moziba. Nem mentem be. Eltűntem a barátaim elől, hogy ne-hogy becsaljanak, de nem is mentem haza. Megvártam az utcán a mozi végét. Otthon anyám mosolyogva, vacsorával várt. Nem értettem, hogy este lefekvés előtt miért nem szidott össze, hiszen most felkészültem a vitára. Elgondoltam, hogy milyen diadalmasan vágom oda, ha szid:

– Tudd meg, nem is voltam moziban!

De anyám mosolygott, megsimogatta a fejem. Másnap még az iskolában is azon gondolkodtam, hogy miért mondta nekem tegnap édesanyám este:

– Örülök, hogy okos, nagy fiam vagy.

Kedvenc ételem volt ebédre. Délután többször is próbáltam a moziügyet szóba hozni, sikertelenül. Anyám mosolyogva mindig kitért előle. Este már nem bírtam tovább.

– Anyu, én tegnap nem is voltam moziban.

– Tudtam – válaszolta csendesen.

– Honnan? – kérdeztem csodálkozva.

– Mert bíztam benned – mondta rám mosolyogva.

Máig sem tudom, hogy miből érezte meg, hogy én mozi helyett az utcán ácsorogtam. Ha megkérdezem magamtól, miért is vagyok keresztény, mindig édesanyámra gondolok, aki tudta, hogy mi a szeretet pedagógiája, tudta azt, hogy az olyan kegyelem, amelynek fegyelme is van. Adventista lelkészcsaládból származom. Mindkét ágából a családuknak, ha végiggondolom, nem tudnék egyetlen olyan rokont se említeni, aki nem kis egyházunk tagja; de a legtöbbit édesanyámtól kaptam. Megtanultam átérezni a felelősséget, megtanultam, hogy számot kell adnom tetteimről, következményeiket viselnem kell, lelkiismeretem előtt.

D. M.: „Közel fél évszázadon át télben éltem, de folyton éreztem a tavasz mozgolódását és azt az egyre fokozódó vágyat, hogy jövetelét hirdessem. Mert ennek hirdetése is hivatás, az ember részvétele a teremtő aktusban” – Pierre Emmanuel gondolata jut eszembe, mikor most nem a tudós professzorral, de az adventista prédikátorral beszélgetek. Hogyan élte meg, és hogyan folytatta, folytatja mindazt, amit ez jelent: adventista, adventista prédikátor? Hogyan alakította életét a szülői ház „iskolája”?

Sz. J.: Keresztény vagyok, ami azt jelenti: krisztusi vagy inkább Krisztus követője. De nem lehet követni azt, akit soha nem láttam. Jézus Betlehem óta rangrejtve van jelen miközöttünk. Sokszor eltakarja előlünk az istálló, a jászol meg a bárányok bégetése. Ki is nekem ő? Hitem szerint sorshatározó, aki személyes boldogulásomban a legfontosabb szerepet játszotta. Emlékeim között kutatok. Tanár vagyok, hivatásom szerint lelkész. Apám is az volt. A templom és az iskola feszültségében éltem eddig is. Bízom: ezután sem lesz másként. Három diákkori történet jut az eszembe. Amikor iskolába kerültem, minden kí-

váncsiskodó kérdésekre válaszolni kész nagyapám jóvoltából már tudtam írni meg olvasni. A nagy iskolaizgalom nem az elsajátítandó tudnivalók miatt dobolt bennem, hanem hogy meg fogják kérdezni: mi az apám foglalkozása. Ekkor 1942-t írtunk. Kis egyházamat a hatalom akkori urai mint a honvédelem érdekeit veszélyeztető szektát betiltották. Így hát, amikor apám foglalkozását kérdezte a tanító néni, én csak szemlesütve mertem mondani: adventista prédikátor. Csönd volt az osztályban. Vihar előtti csönd. De a vihar nem tört ki. A tanító néni odajött hozzám, szelíden megsimogatta a fejem búbját, és csak ennyit mondott:

– Jól van. Azt írom be, hogy „magántisztviselő”. Ugye jó lesz így?

Erre a pillanatra sokat gondolok. Akkor a tanító néni volt számomra a jászolban született Jézus kegyelmes, simogató tenyere. A másik történet későbbi, 1951-et írtunk akkor. Színjeles bizonyítvánnyal végeztem a nyolcadik osztályt, mégis az osztályfőnököm nagy sóhajtozások közben azt mondta anyámnak, hogy mivel „ikszes” származású vagyok, középiskolában nem tanulhatok. Miskolcon laktunk ekkor. Bejártam a környék összes iskoláját, de mindenütt egyforma választ kaptam: nincs számomra hely. Közeledett a szeptember. A nyár egy részét Budapesten, nagyanyáméknál töltöttem. Itt tudtam meg „véletlenül”: van még egy hely a fasori Evangélikus Gimnáziumban. Izgatottan rohantam, s a hivatalzárás előtt néhány pillanattal érkeztem. Az igazgató úr éppen hazafelé készülődött már, amikor az irodába léptem.

– Szeretnék gimnáziumba járni – rebegtem.

Nem szólt semmit. Végiglapozta a bizonyítványomat, és felnyitotta az anyakönyvet, beírta a nevemet és adataimat. Amikor édesapám foglalkozásához ért, megkérdezte:

– Mi az, hogy „magántisztviselő”?

– Az adventista prédikátort jelent – mondtam halkán.

– Micsoda?! – üvöltötte. – Apád egy csirkefogó szektás! Ha ezt tudom, soha nem írtalak volna be. – Felpattant az íróasztalától, és le-föl sétált a szobában.

– Vedd tudomásul, én fogom a magyart tanítani az osztályban, de abban biztos lehetsz, hogy nálam egy szektás pap fia kettesnél jobban nem felelhet!

Már a második órán elkezdte ígérését betartani. Kihívott felelni. Még ki sem értem a táblához, beírta a kettest. Az első dolgozatomra ráírta: „Az osztály legjobb dolgozata. Kettes!” Akkor nagyon elkeseredtem. Emlékszem, a nagyszünetben a gimnázium udvarán, a tornaterem falánál álltam. Nem is vettem észre, hogy az osztályfőnököm áll előttem.

– Gyere csak, Jenő, sétáljunk egy kicsit! – mondta.

– Tudok a keserűségedről. Nézd csak, két választásod van: vagy kiábrándulsz mindenből, vagy pedig legalább olyan jól, vagy ha lehet, jobban megtanulod a magyart, mint ahogyan Laki tanár úr tudja.

Kezet nyújtott, majd búcsúzóul vállamra tette a kezét és annyit mondott:

– Isten segítsen, édes fiam!

Aznap elmentem az egyetemi könyvtárba, hogy jobban megtanuljam a magyart, mint az igazgató úr. A következő évben megszűnt az iskola. Állami gimnáziumba kerültem. Ekkor nyertem országos tanulmányi versenyt magyarból, és megértettem, hogy megint Jézus szólt, de most az osztályfőnök úron keresztül.

D. M.: Hogyan folytattad tovább a tanulmányaidat?

Sz. J.: Érettségi után háromszor, évente felvételiztem az egyetemre, 1955-ben, 1956-ban és 1957-ben. Mindháromszor maximális pontszámmal, de elutasítottak, megint a hitem és az apám foglalkozása miatt. A harmadik elutasításom után történt, hogy elkeseredve mentem a Liget felé. Az akkor ledöntött Sztálin-szobor „otffelejtett”, de a forradalom után gyorsan eltüntetett csizmája miatt „Csizma tér”-nek becézett Dózsa György út betonján ballagtam. Lógattam a fejem, és mindent kilátástalannak láttam. A téren gyerekek játszottak. Egy nagyobb fiú tanította az öccsét biciklizni. Amikor mellettem elszaladt, erősen tartva a nyereg hátulját, rákiabált a kicsire:

– Öcsi, ne a lábadat nézd, nézz fel, és előre!

Valami megmagyarázhatatlant éreztem, amit akkor érez az ember, amikor Isten szól hozzá. Abban a pillanatban megváltozott körülöttem, bennem minden. Másnap beíratkoztam a teológiára. Hátha én is lehetek Isten simogató tenyere, és akkor nem élek hiába. Most, hogy a múltó évek fátyolán át Jézus keze nyomát keresem az életemben, ez a három történet jutott eszembe. Így találkoztunk. Hajdani tanító nénim simogató keze, osztályfőnököm higgadt, bölcs tanácsa meg a biciklizni tanító fiúcska rikkantása közvetítette őt nekem életem váltóállításai idején. Így volt ő jelen az életemben, és így lett értelme a hétköznapiaknak.

D. M.: A hétköznapiok értelme... Mit jelentett, jelent ez számodra? Mi az, amiben hiszel a mindennapokban?

Sz. J.: Keresztény vagyok, Krisztus követője. Ezért nem a világ végében, hanem Jézus visszajövetelében, a világ célba érkezésében hiszek. Nem várom a világ végét, de tudom azt, hogy egy kulturálisan, szociológiailag körülhatárolt világnak vége van. Tudom, hogy egy elmúlt, leomlott világ, a „leomlott Babilon” romjain kell hívőnek maradni, egyházat építeni. A kereszténység hitem szerint válaszúthoz érkezett. Mérleget kell készíteni őszintén és előítéletektől mentesen. Jézus azt ígérte, hogy visszajön és lesz adventje életünknek, de történelmünknek is.

D. M.: De mi is az, hogy advent?

Sz. J.: Az advent, vagy ahogyan az Istensegítség nevű falu székelyei mondták: „edvent”, az előző évszázadokban még négyhetes böjti időszak volt karácsony ünnepére, no meg a Megváltó érkezésére készülöben. De hogyan is jön a Megváltó? Örök dilemmája volt ennek az ősi ünnepi időszaknak. A középkorban nálunk Magyarországon advent első vasárnapján azt az evangéliumot olvasták, eltérve a Missale Romanum előírásától, ahol arról ír az ige, hogy Jézus hogyan vonult be számárháton Jeruzsálembe. Ezért van az, hogy Csopakon, mivel a régi templomokat Jézus jeruzsálemi bevonulásának szentelték, advent első vasárnapján tartották a búcsút. De Jézus nemcsak egyszer, régen jött el, hanem megígérte, hogy dicsőségben újra eljön, mint ahogyan az ősi, apostoli hitvallásban mondjuk: „onnan leszen eljövendő ítélni eleveneket és holtakat”. Így advent többszörösen is emlékeztet Jézus visszajövetelére. Az ógyházi hagyomány szerint advent négy hete Krisztus négyféle eljövetelét jelképezi. III. Ince pápa (1198–1216) megfogalmazása szerint Jézus a testet öltés felhőjében, a kegyelem harmatjában (amikor szívemen kopog), a halál tusájában és az ítélet tűzében jelenik meg. A régiek úgy tudják, hogy az advent az előkészület, a várakozás, a csendes reménység ideje, de ez az ünnep csak akkor tudja betölteni

a maga szerepét, ha mind a négyféle eljövétel bennünk találkozik. Jézus értünk jelent meg testben. Isten ígéje szerint szolgálai formát öltött, magát megüresítette, és vállalta a jászolbölcsőt, a szenvedést, a keresztet, hogy minden nehézségünkben mellettünk tudjon állni. Ábrándozás, illúziók kergetése lenne minden reménységünk, ha ő nem jött volna el egykor, az idők teljességén, ha nem vállalt volna minket. A jászolbölcső üzenete az, hogy Isten Jézus Krisztusban úgy fogadott el minket, ahogyan vagyunk. Isten átlépett Jézus Krisztusban a földre. Jézus vállalta térhez, időhöz, a bűneink miatt rajtunk uralkodó szenvedésekhez kötött világunkat. Itt győzött, hogy mi is itt győzhessünk vele. Advent, az eljövétel ünnepe csak Jézus önmegüresítésétől kap értelmet.

D. M.: Mit jelent neked, hogy egyszer, régen, a történelem egy pontján valaki érted adta életét, érted vállalta az utat a jászolbölcsőtől a keresztig?

Sz. J.: Ez az első adventi kérdés. Jézus nemcsak Betlehemben született, hanem bennünk is meg akar születni, vagy ahogyan Bod Péter fogalmazott: a „szívünkbe akar beszélni és meg akarja érinteni az embert”. Az igazi jászolbölcső nem is a hajdan volt betlehemi, hanem a szívünk. Nem az az igazi kérdés, hogy hajdan mikor, hol és hogyan született ő meg, hanem az, hogy megszületik-e most, ma énbennem? Pál apostol Krisztus égő szívé tanítványa volt, mégis amikor Uráról, Mesteréről beszélt, mindig mirőlünk szólt. Szavain keresztül az ige így tanít ma is: „Az az indulat legyen bennetek, ami volt a Krisztusban” (Fil 2,5). Krisztussal való belső azonosság nélkül nem lehet adventről beszélni. Ez dönti el, hogy mi közöm van az eljövendőhöz. Jézus azért hívott tanítványokat és ma minket is azért hív, hogy őt ne nélkülözze a világ. De ő nem az én tökéletes cselekedeteimet várja, csak szívem alázatát. A földre jött Jézus jászolbölcsője, a betlehemi istálló arra tanít, hogy Jézus a hétköznapokban is urunk akar lenni és maradni. Nem lehet őt a mennybe vagy a templomok hűvös csöndjébe bezárni. Ő velünk együtt az egész életet vállalja. Advent második nagy kérdése: életedben, mindennapjaidban vállalod-e őt? Mi, keresztény emberek tudjuk és hisszük, hogy Isten ott áll életünk elején. Tőle kaptuk életünket, és néki tartozunk elszámolással is. Az ember élete éppen ezért felelős élet. Pál szerint „nékünk mindnyájunknak meg kell jelennünk a Krisztus ítélőszéke előtt, hogy ki ki megjutalmaztassék aszerint, amiket e testben cselekedett, vagy jót, vagy gonoszt”. Adventnek az az üzenete, hogy életünk végén Jézus áll, utoljára ő áll meg porunk felett. Jézus – ha ő volt életünk ura – nem hagy magunkra halálunkban sem. A keresztény reménység nem a halál utáni létről alkotott ködös gondolatok talaján áll, hanem Jézus jelenlétének valóságán. Jézus nemcsak egykor, időszámításunk kezdetén jött el hozzánk, mivel ő nemcsak múlt; nemcsak akkor érkezett el hozzánk, amikor bekopogtatott szívünk ajtaján a jelenben, hanem ő lesz a mi jövőnk is, aki akkor jön segítségünkre, amikor kockára kerül az életünk. Advent így a mi életünk végén is a mellettünk álló Jézus ünnepe, ami megkérdézi tőlünk: rábízad-e teljesen magad? Szövetséges társad lett-e a jászolbölcsőben megszületett Istenember? De az ógyházi hagyomány szerint van adventnek egy negyedik jelentése is. Jézus ismét visszajön a földre azokért, akik hittel fogadták a Názáretit, akiknek szívében megszületett újra, és akik mindhalálig hűségesekek voltak hozzá. Ekkor kell megjelennünk mindnyájunknak az ő ítélőszéke előtt. Készen várod-e őt? Ez advent negyedik kérdése. A hitben járó ember nem a világhatalmasztrófában hisz; nem

is abban, hogy az ember bűne miatt minden a semmibe hull. A hit éppen annak az elfogadása, hogy a mi jövőnk Jézus. A mi életünk megoldása ugyanaz a Jézus, aki számadásra szólítja fel az egész világot. Ha ő nem jönne érettségünk, üres ünnep lenne advent, Betlehem egy kedves régi legenda volna, s a szívünkben megszülető, életünk végén, halálos ágyunknál megálló Jézus csupán egy tünékeny álom. De Jézus majd egyszer visszajön. Ez éppen olyan biztos, mint ahogyan egykor a világba jött értünk. Ezért advent reménykedve Krisztusra előrenézni tanít, meg arra, hogy e négy eljövétel közös reménysége nélkül csak szent képzelgés a hitünk. Ma Isten kérdi tőlem: tanultál-e adventből? Találkoztál-e vele, aki egykor Betlehemben érted jött; aki szíved ajtaján kopogtat; aki utoljára áll meg feletted, és aki dicsőséggel visszajön érted? Ez a mérleg, amin mi, egyházak megmérítettünk. És vajon híjával találtatunk? Változó világban élünk. Tudjuk, hogy valami lezárult és valami más indul. A keresztényeknek, de az egyházaknak is, mérleget kell készíteniük, máskülönben felfororzolódunk, hitünk értelmetlenné válik.

D. M.: Az 1980-as évek második felében a kelet-európai országok forradalmi társadalmi változásokat éltek át, mely nem hagyta érintetlenül a vallások világát sem. Kérlek, beszéljünk erről, hogyan éltétek meg ezt az időszakot?

Sz. J.: A kommunista pszeudovallás egyeduralma megdőlt, és ismét megéledtek az itt élő vallásfelekezetek, amelyek a gyors, régi értékeket romboló, új értékeket teremtő változások közepette a legstabilabb társadalmi közösségeknek bizonyultak. Majd, amint politizálni kezdtek, gyorsan veszítettek népszerűségükből. Ez az egész Kelet-Európában lezajló folyamat távolról sem egyformán zajlott le a térség országaiban. Ennek a különbözőségnek az oka nemcsak abban volt, hogy a politikai rendszerek a közös jelszavak és ideológiai frázisok ellenére sem voltak egyformák, nemcsak a történelmi hagyományok tették ezeket a változásokat sokszínűvé. Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy Európának ezen a táján nagyon fontos vallástörténelmi határok húzódnak. Ez a határ nemcsak a mohamedanizmus és a kereszténység között húzódik, hanem a keleti (ortodox) és a nyugati típusú kereszténységen belül is. Az utóbbin belül még külön figyelemre méltó, hogy itt vannak a történelmi protestantizmusnak a legkeletebbre tolt bástyái. Elég itt az erdélyi protestánsokra, az észti evangélikusokra utalni. Az ortodoxia és a nyugati kereszténység határvonalait a reformáció sem tudta átlépni, pedig jelentős erőfeszítéseket tett ezért. A múlt század közepén-végén induló kisebb protestáns szabadegyházaknak sikerült először ez a feladat. Rögtön megjegyezhetjük ezzel kapcsolatban, hogy ez hatalmas történelmi feladatot ró ezekre a számarányuknál aktivitásuk miatt sokkal erősebb egyházakra. Meg kell kísérelniük a híd szerepét betölteni a nemzetiségi és vallási különbözőségektől megosztott társadalmakban. Úgy tűnik, hogy Kelet-Európa poszt-szocialista országai nehezen tudják elkerülni az anarchiát. A legnagyobb destabilizációs tényező a kisebbségek identitásra törekvő gondolkodási módja. A korábbi, az erőszakra épülő fékező mechanizmusok nem működnek, hiszen a kelet-európai népek éppen egy egységesíteni szándékozó erőszakos uralmi rendszert ráztak le a nyakukról, másrészt a klaszikus erőszakmechanizmusok a megváltozott külső körülmények között hatásukat veszítették. Az egész társadalmat két, egymással kibékíthetetlennek tűnő értékrendszer osztja meg. Az egyik a kisebbségek nemzeti kultúráját Eu-

rópa és a világ kulturális öröksége részének tekinti, a másik a kooperáció, a gazdasági integrálódás sürgető igényére hivatkozva egy közös, nemzetek feletti kultúra megszületését tartja kívánatos célnak, melyben a kisebbségek, mint egy nagy olvasztótégelyben, felolvadnának. Ebben példaként megemlítik az Amerikai Egyesült Államokat vagy rossz, működésképtelen példaként a néhai Szovjetuniót. Mindkét érvrendszernek az alaptételei elvitathatatlanok, így ilyen helyzetben csak egy megoldás marad: hogy a különböző, egymásra vissza nem vezethető álláspontok békéjére törekedjünk, és a többség és a kisebbség kultúrájának valamiféle lehetséges együttélését kutassuk. A kérdést nagyon sokszor a többség álláspontja felől próbáljuk megközelíteni, pedig a mindenkori demokrácia mércéje a kisebbség jogának a tiszteletben tartása. Mielőtt ezt a helyzetet az egyházak életlehetőségei felől mérlegelnénk, egy nagyon fontos, sokszor figyelemre sem méltatott tényt kell végiggondolni. Mind a nemzeti, mind pedig a vallási kisebbség erőszakos felszámolásának két történelmi modellje alakult ki. Az egyik a gettó, a másik a falurombolás. A gettó célja a többségből kirekeszteni, elszigetelni a kisebbséget, a falurombolás pedig a tradicionális élettér megszüntetésével akarja a kisebbséget a többséggel egyenjogúsítani, és így egy könnyen kezelhető helyzetet teremteni. Néha egymásba mosódik ez a két ellentétesnek tűnő út. A cigányok valóságos, történelmi életterét megszüntetjük, és külön lakótelepet hozunk létre számukra (vagyis felépítjük a gettót). A falurombolás a történelmi gyökereket szakítja el, a gettó pedig a kultúrák találkozását, kapcsolatát akadályozza. Mindkettő a kisebbség érdekei ellen való. Az egyház, ez a szekularizáció valósága, kisebbség, nemcsak a kisebb egyházak azok. Így mind a két veszély fenyegeti. Az elmúlt negyven évben többször tapasztaltuk, hogy az egyház önként torz, buzgó „egyházépítésnek” álcázott hevülettel maga építi fel a gettó falát. Máskor meg azt tapasztaltuk, hogy az egyház kezdeményezte saját tradíciójának rombolását. Mindkettő önpusztítás volt. Isten legyen irgalmas miatta nekünk.

D. M.: A szabadegyházak szövetségére gondolsz?

Sz. J.: Született és meghalt. Úgy indult, hogy a törvénycsűrés áldozataként másodosztályú állampolgárságúvá züllesztett újabb protestáns egyházak összefogtak vallásszabadságukért. Érdekes a háttér is: 1895-ben született egy vallásszabadsági törvény, mely lehetővé tette az új vallásfelekezetek elismerését is, de ezzel, hogy a „bevett” státusú egyházak történelmi előjogait megtartotta, és ugyanakkor az elismerést bürokratikus intézkedésekkel akadályozta, egy háromemeletes rendszer alakult ki. Így az egyházak között az európai színvonalú vallásszabadsági törvény ellenére sem alakulhatott ki jogi egyenlőség. A trianoni békeszerződést becikkelyező 1921. 33. tc. 55. §-a szerint „Magyarország minden lakosát megilleti az a jog, hogy bármely hitet, vallást vagy hitvallást nyilvánosan vagy otthonában szabadon gyakorolhasson, amennyiben azoknak gyakorlata a közrenddel és jó erkölcsökkel nem ellenkezik. Ezekkel a rendelkezésekkel szemben semmiféle rendelet vagy hivatali intézkedés nem lesz hatályos.” Ennek ellenére a kisebb protestáns felekezeteket állandó rendőri felügyelet alatt tartották. Hogyan? Az 1895:43-as törvényt úgy értelmezték, hogy „az a szabadság, amit a szekták... a törvényeink alapján élveznek, az őket követő egyesek vallásgyakorlati szabadságának összessége, de annál nem több” (Harai László: *A vallás- és közoktatásügyi igazgatás hatályos jog-*

szabályainak gyűjteménye. Budapest, 1955. I. 27.). Ezért az összes, „el nem ismert” egyházat egyesületnek tekintették, „közrendészeti ellenőrzés” alá vonták, és ügyükben a Belügyminisztérium intézkedett. (Talán nem véletlen, hogy az 1990:4. számú vallásszabadsági törvényt is hasonló formában kívánták módosítani.) Ennek a visszas állapotnak az lett a vége, hogy a baptista és a metodista egyház kivételével 1939. december 2-án, mint a honvédelem érdekeit veszélyeztető vallásfelekezeteket, az összes protestáns kisegyházat betiltották. A szabadegyházak szövetsége ennek az ellehetetlenült vallásszabadsági helyzetnek orvoslására, a kis egyházak közös összefogása végett jött létre. Első kiáltványában ez a szervezet új, a demokratikus normáknak megfelelő vallásügyi törvényt kért. 1949-ben ezt a szervezetet manipulálták úgy, hogy ez lett az ellenőrzött csatorna, amelyen keresztül a totalitárius állam az egyházakon tartotta a szemét és a fülét, és ugyanakkor az egyes kisegyházak demokratikus szervezetét manipulálhatóvá korcsosította. Ezzel az egyes szabadegyházak életében egy törés állt be. A „világtól”, amely végsőkéig manipulált volt, megpróbáltak valamiféle belső térre menekülni a gyülekezeti tagok. Ami a mindennapi étellel kapcsolódott, az gyanús lett, holott ezek az egyházak soha nem a történelmi tradícióból, hanem a misszióból, az időszerű keresztény bizonyosságtevésből éltek. Gyanúsak lettek az egyház vezetői, akik nem demokratikus úton, hanem manipulált választási procedúrák útján kerültek az élre. Ezzel tönkrement ezeknek a kis protestáns közösségeknek a demokratikus hagyománya is. Megerősödött a védekezésre berendezkedő konzervativizmus. Az egyház bezárkózott, a társadalom peremére került. Itt találkozott a többi történelmi egyházzal.

D. M.: A rendszerváltás idejét így éltük meg.

Sz. J.: Már az 1980-as években a nyugat-európai vallási fejlődéshez képest egy kis fáziseltolódással új kegyességi formákat követő vallásfelekezetek jelentek meg. Ezek egyrészt kisebb evangéliumi vallási mozgalmak, karizmatikus jellegű közösségek, a keleti vallások követői vagy szinkretikus jellegű vallási közösségek. Habár ezeknek az új, gyakran megtelepedő vallásközösségeknek számaránya a társadalomban elenyésző, mintegy 0,4 százalék, mégis, dinamikus misszióikkal az elbénult, eszközhiányos, a régi hagyományokat nehezen újító „történelmi” egyházakkal szemben, a demokratikus légkörben jelentős előnyökre tettek szert. A történelmi egyházakban és a konzervatívan gondolkodó állampolgárok körében ezért erősödik az a vélemény, hogy a vallásszabadságot korlátozni kellene. Ennek viszont beláthatatlan következménye lenne az egész társadalom demokratikus berendezkedésére nézve.

D. M.: Megkérdezhetem, mit gondolsz, merre tovább?

Sz. J.: Ahogyan én láttam, azt 1994-ben így fogalmaztam meg: mivel egy protestáns kisegyházba nem lehet beleszületni, ezért egyetlen megoldás van, amit követelnünk lehet: az evangélium olyan hirdetése, ami a mai ember mai kérdéseire választ ad. Az evangéliumot úgy kell felfedeznünk, mint Isten megoldását mai életünk mai kérdéseire. Ezért a következőkre kell figyelnünk:

1. A kereszténység pozitív gondolkozási módra épül. A kelet-európai országokat a gyanú, a pesszimizmus levegője mérgezi. Az emberek nem látják a pozitív gondolkodás hiányát, mivel a keresztény gondviselés hit idegen a gondolkodásuktól. Az evangelizálás alappillére Krisztusnál van, őbenne mindig örülhetünk.

2. A növekvő társadalmi feszültségek, a gazdasági összeomlás hátterén nagyon fontos a misszió szociális dimenzióinak kibontakozása. A prédikált és a cselekedett evangélium csak együtt, oszthatatlanul hiteles. De nem alkalmi jótékonykodásra van szükség, hanem a hasznos, célszerű, segíteni tudó élet szépségének megmutatására. Ma az éheseznek nem elég halat adni, hanem a halászat örömeire kell megtanítani őket.

3. A gazdasági és politikai válsággal együtt jár egy kulturális meghasonlás is. Különösen a műveltebb osztályok fogékonyabbak az evangéliumra. Ezért az ő elérésükre külön stratégiát kell kidolgoznunk. Meg kell velük ismertetni: a *Biblia* az európai kultúra egyik alapja, ismerete, értéke elengedhetetlen.

4. A kelet-európai országok lakosainak életstílusa is válságban van. Az egyre egészségtelenebb környezet, az egészségtelen életmód, táplálkozás éppen a társadalom aktív korban lévő tagjainak okoz problémát. Ezért különösen az evangélium előtt nyitott értelmiségi rétegek keresik az egészséges életmód titkát. Ez új lehetőségeket teremt az evangelizálásra.

5. A diktatórikus társadalom minden emberi közösséget igyekezett ellenőrzése alá vonni. Így a gyanú atomjaira törte szét a közösségeket. Fontos, hogy a pünkösdi utáni apostolokhoz hasonlóan „foglalatosak legyünk... a közösségben” (Ap. Csel. 2,42). A gyülekezeti életet úgy kell szervezni, hogy nyilvános legyen, hogy ez meleg, őszinte testvéri közösség legyen.

6. Az egyik legjelentősebb társadalmi feladat a kelet-európai országokban egy új típusú, európai erkölcsi értékeket építő oktatási forma bevezetése. Ennek alapja a bibliai történetek tartalmának felekezetszemléletes megismertetési módja. Ennek a kidolgozása a kelet-európai országok missziói fáradozásainak alapját képezheti.

7. A kelet-európai keresztények nagyrészt nemzeti egyházakban élnek. Ezek sokszor a nacionalizmus, a felekezeti érvekkel alátámasztott gyűlölet melegágyai. Szükséges az evangélium egyetemességének, a hívő emberek testvéri összetartozásának megmutatására. Az elmúlt negyven esztendő politikai légköre sok helyen meggyengítette az összetartozandóság tudatát. Szükség van bizalomerosztó lépésekre.

8. A védekezésre berendezkedett gyülekezetek nem mindig tudnak toleránsan viselkedni. Tegyük gyülekezeteinket a tolerancia iskoláivá. Minden gyülekezeti tagnak tudnia kell, hogy az egyféle, egyirányú gondolkozási mód elszigeteli, sőt végül tönkreteszti a gyülekezetet. A közös hit és a reménység különböző gondolkodási módokat feltételez.

9. Az észak-európai és nyugat-európai modelltől eltérően, az egyház kelet-európai fokmérője intézményekben szegény. Ugyanakkor, ezeknek a kihívásoknak a megválasztásakor szükség volna egy intézményes háttérre. Átfogóan tanulmányozni kellene, hogy a kelet-európai országokban milyen típusú, nagyságú, profilú intézményekre lenne szükség, és ezeket hogyan lehetne a misszió szolgálatába állítani.

10. A kelet-európai országok felszabadulásának egyik legbiztosabb jele az irodalom felszabadulása. Az ezekben az országokban tapasztalható változásoknak fontos előkészítői voltak az írók. Ennek az irodalomnak felértékelődött szerepe van. Ezt a misszió szempontjából is hasznosítani kell. Rangos, hasznos, pozitív gondolkozásra serkentő irodalomra van szükségünk.

Meggyőződésem, hogy ma a világmisszió egyik kulcskérdése: mi történik Kelet-Európában. Ha lehetőség van arra, hogy a jellegzetes kelet-európai szekularizáció nyomában egy ébredés induljon, ez nem egy felekezeti ügye, hanem az egész kereszténységé. Ezért kell dolgoznunk és imádkoznunk!

D. M.: Kisebbségben, mondtad. Kisebbségben mint keresztény és még inkább kisebbségben mint egy létszámát tekintve kis egyház képviselője. Hogyan látod ebben a helyzetben a demokráciát?

Sz. J.: A demokrácia a többség akaratára épülő, de vajon a kisebbség feletti uralom?! A szabadság, benne a vallásszabadság mércéje a kisebbség szabadsága. Erről sokszor megfeledekezünk. A diktatúra gondolkodási módja, érvrendszere még ma is bennünk él, ami egy hamis demokráciafogalmat építgetett bennünk. A többség diktatúrája is diktatúra, és nem demokrácia. A Vallás- és Lelkiismereti Szabadság Nemzetközi Társasága III. világkonferenciáján történt, hogy az egyik „harmadik világbeli” iszlám ország vallásügyi minisztere elmondta: az ő országában a legtökéletesebb a vallásszabadság. Utána egy mohamedán szekta képviselője mondta el, hogy hittestvéreit halálra üldözik ugyanebben az országban. A drámai tényeket felhozó hozzászólás után a vallásügyi miniszter válaszolt, valahogy így: „Hölgyeim és Uraim! Mint egy korábbi előadásunkban jeleztem, nálunk tökéletes demokrácia van. Mivel a többség nem kívánja az imént felvázolt utat, ezért mindent elkövetünk, hogy a többség akaratának érvényt szerezzünk.” Ez a demokrácia álarcába öltöztetett diktatúra jellegzetes érve.

D. M.: Vajon a vallások egymás közötti viszonyát szabályozhatja-e a demokratikus egyenlőség elve, hiszen a vallás a hit, az igazság végső bizonyosságára tör. A többség által elfogadott igazsággal szemben lehet-e magánvéleményem?

Sz. J.: Ezek a kérdések azért lényegesek, mivel az egyháztörténelem során minden reformáció és a nyomában kialakult új vallásfelekezet „destruktív” volt. Életformaváltással járt, ami nemcsak a gondolkodásmódot, hanem az ember társadalmi beilleszkedését is befolyásolta. A megélt új életforma akaratlanul is szemben áll a régivel, az elfogadottal, tehát „destruktív” tűnik. Így volt ez a keresztyénség indulásakor, a reformáció idején és bármilyen más vallás indulása esetében. Nem az egyházak szervezeti egyesítéséről kellene ábrándozni pozitív vagy negatív előjellel, hanem a keresztény egyházak együttélési etikáját kellene elsajátítanunk. Az egyháznak mindig volt szervezete, de mindig több volt, mint szervezet. Hitünk szerint Krisztus teste. Nem organizáció, hanem organizmus. Sokat beszélünk az együttélés etikájáról, a szívem azonban nem nyugodt, mert szívesebben hallanék az egymásért, az egymás hasznára élés etikájáról, de csak akkor, ha csontig érő őszinteséggel szólnának szavaink. Jól ismerem az ünnepi nyilatkozataink mögött meghúzódó, „fű alatti” konfliktusainkat. Ezért elsősorban őszinte fogalmi tisztázódásra van szükségünk. Ehhez szeretnék gondolatindítóul néhány mondatot mondani:

1. A „párbeszéd” szó sokszor zavaros tartalmú. Ha nem ismerjük egymást, elbeszélünk egymás füle mellett, és összekeverjük a páros monológot a párbeszédrel. Ezért a párbeszéd alapfeltétele: mindenki önmagát határozza meg és ne a másikat. Ezt az önmeghatározást soha ne helyettesítsük a másiktól alkotott véleményünkkel. Csak így leszünk párbeszédképesek.

2. Vallás (confessio) nincs felelős, szabad döntés nélkül. A döntés az elhívásra adott válasz. Így a szabad döntés tisztelete nélkül nincs együttélés. A hitbeli szabadság kötés és nem oldás. A szabadságra az elhivatottság a felelet. A szabadosság felelőtlenség. Szabad nemcsak valamitől vagyok, hanem valamire is. Ez a küldetés.

3. Megértésre kötelezettek vagyunk. Enélkül nincs homo sapiens. Ez nem egyetértés, hanem a másik másságának a tiszteletteljes tudomásulvétele. Az egyetértés más: drága kincs, mert egy közös út vége. A megértés annyi: tudom, hogy a másik ki és mire gondol, mi motiválja tetteit. Az egyetértés pedig: egyet gondolok a másikkal, mert egy úton járok vele, és ugyanazok motiválnak, mint ami őt.

4. A tolerancia félreértett tartalmú idegen szó. Legtöbbször: elviselés a tehetetlenségtől kényszerítve. Pedig nem negatív, hanem pozitív tartalmú szó. Megértés, belső motívumoktól vezérelt elengedés. Abban a pillanatban születik, amikor rádöbbenek arra, hogy jó, ha van másság. Nekem jó.

5. Misszió: küldetés valakiért és soha nem valaki(k) ellen. Nem rangért, előjogért, befolyásért küzd, hanem rangot ad, mert kegyelmet hirdet, jogot ad a jogfosztottnak és befolyásolja a jó továbbadására. A misszió halálos betegsége az erőszak. Ha a másik ember korrekt, szabad döntését nem tisztelem, a misszió lélekkalászás lesz, és a hal, amelynek a mi gondolkodási módunk szerint akarunk jót, általában megfullad a parton.

6. A nagy dilemma: prozelitizmus vagy bizonyágtevés? A prozelitagyűjtő lelkeket toboroz, lasszóval vagy fergeteges rábeszéléssel. A kiválasztó Isten eltűnik a láthatárról. A bizonyágtevő Isten cselekvéséről beszél. A prozelitagyűjtő maga a cselekvés alanya. A bizonyágtevő alanya Isten. A bizonyágtevő Isten tetteiről beszél, mert még udvariasságból sem hallgathat.

Élete pedig a „Valakiért” élete kell legyen, ahogyan azt Füle Lajos költő fogalmazta:

Valakiért
valamit meg kell tenni.
Először púp a hátadon,
majd háborító kötelesség,
végül nehéz zsák,
mit görnyedezve kell cipelni
valahová, s akkor derül ki
csak róla, hogy telve van arannyal,
mikor elvittük már s letettük.

Útonlévők, mi
megértjük-é még idejében,
hogy életünkben az marad meg
amit másokért tettünk?!

BÓDI ANNA (9 ÉVES, HAJDÚSZOBOSZLÓ)

ÁDÁM ÉS ÉVA

TÖRÖS NOÉMI (10 ÉVES, BERETTYÓÚJFALU)

A BŰNBEESÉS

BIBÓ BALÁZS (7 ÉVES, KÉZDIVÁSÁRHELY, ERDÉLY)
NOÉ ÉS AZ ÖZÖNVÍZ

BÚZÁS ALEX (6 ÉVES, SZARVAS)
NOÉ BÁRKÁJA

JÁKSÓ KATALIN (13 ÉVES, SOLTVADKERT)

JÓNÁS

KURINA VIKTÓRIA (10 ÉVES, SZABADKA, VAJDASÁG)

A MENNY KAPUJA

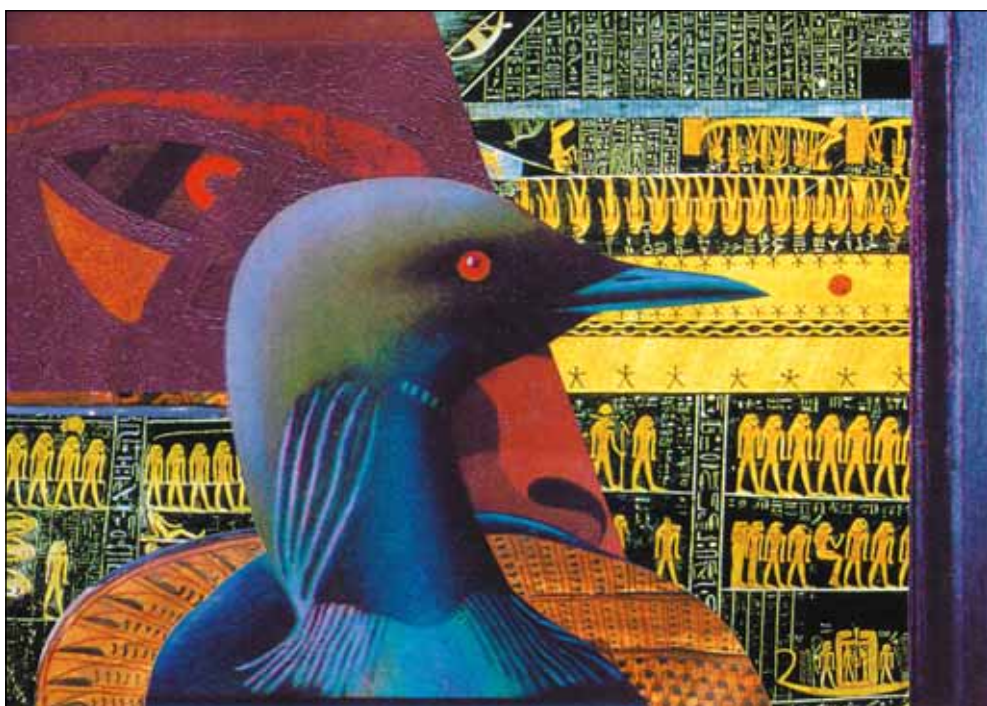
Szemaám György alkotásai

VÁNDOR ŰRANGYALOKKAL

ERDÉLYI CORPUS

LÉLEKVEZETŐ

ROMANTIKUS TÁJ BAGOLLYAL

JAPÁNOS KÉP BAKCSÓVAL

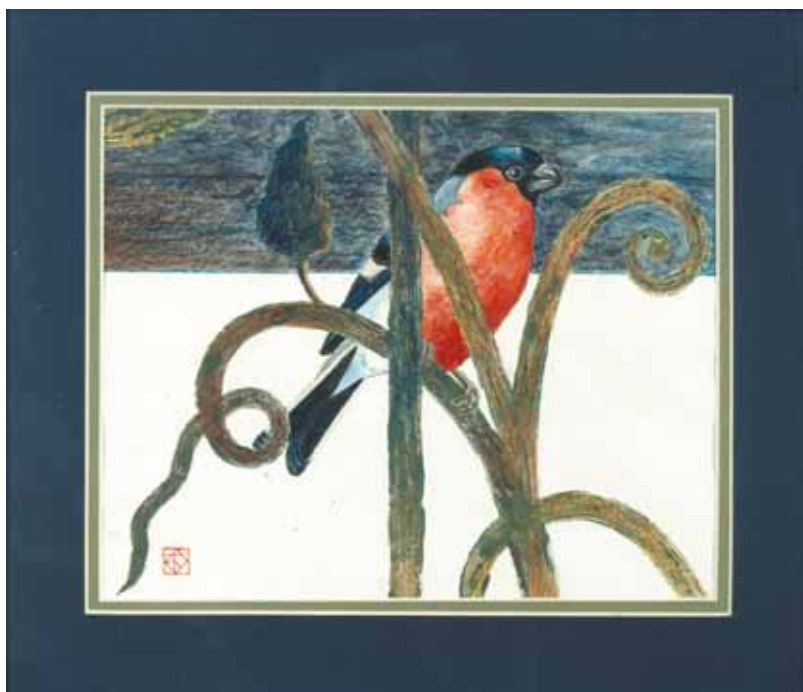
KÓCSÁG

DAMODAR

FEHÉR

VASRÁCS SÜVÖLTŐVEL

Gyurkovics Tibor–Szemadám György

Az alkotás forrásvidéke

Egy fejezet a készülő beszélgetőkönyvből

Gyurkovics Tibor: A közemberek – ezek a neonaiv halandók – azt hiszik, hogy az alkotók értelmes emberek. Ez egy teljes tévedés. Az igazi alkotó az nem az eszével alkot. Ebben talán majd meg is egyezünk. Én arra jöttem rá rövid életem hosszú folyamán, hogy egy műben, például a kedvenceim közé tartozó festményben vagy versben vagy zeneműben, de épületben is legfontosabb a „löket”. Ennek a „löketnek” nemcsak intelligenciái és észbeli tárházai vannak, amiből ez előáll, hanem ez egy biológiai fedezet. Ez a biológiai fedezet az alkotók személyisége. Sokan elemzik, hogy az alkotót milyen mértékben határozza meg a genetika, aztán a gyerekkor, aztán a tanultság, a nevelés és a társadalmi és történelmi viszonyok, de én mindenekelőtt arra hajlok, hogy a „löket” egy genetikai alapadottság, amely művészetet hoz létre. Számomra a művészet mindenestül biológiai kérdés aztán. Aztán, ahogy Márai ezt gyönyörűen írja, természetesen technika. Természetesen kell tanultság, műveltség, szerkesztőképesség és sok minden, de azt a bizonyos elemet, azt a csillagi kis port, azt mi a saját fizikumunkból, biológikumunkból merítjük szerintem. Az igazság az, hogy valami gondolat, valami ötlet, valami tartalmi mag biztos van, de ami a művet művé teszi, az a biológiai erő, ami az alkotóban működik. Hogy működik ez? Én elsősorban költő vagyok, és ezért erről tudnék beszélni. Hogy mondjak példát anélkül, hogy bántó lenne? Éppen Márait, ő például nagyon sokszor nincs a birtokában ennek az úgynevezett biológiai elemnek. Itt van például a leggyönyörűbb verseinek az egyike, a *Halotti beszéd*, vagy a *Mennyből az angyal*, az '56-os. Tartalmilag fölível és elmond mindent, és ezáltal egy hatalmas költemény lesz. Így írt verset tulajdonképpen Illyés Gyula is. Ehhez viszonyítva én másban hiszek. Én abban hiszek, hogy olyan nyomások, olyan belső, szinte megérthetetlen feszültségek adódnak az alkotóban, amelyet a német szó jól fejez ki, amit azóta megcáfoltak, dichtungnak mondja a költeményt, mert a dichten sűríteni, hogy az a bizonyos atomrobbanásnyi állapot bekövetkezzék. Ez nem intellektuális jellegű. Ha megnézem Illyésnek a legnagyobb verse az *Egy mondat a zsarnokságról* vagy *A genfi emlékmű előtt*, de ha megfigyeled például Bartókot, akkor látod, hogy Illyés egész gondolatrendszerébe belekerül a bartóki zenébe, és nagyszerűen megjeleníti. Ott vonítanak és ordítanak a tülkök, és modern minden, csak az egész nem Bartók, mert ő nem Bartók Béla-kaliberű költő. Ellentétben történetesen, anélkül persze, hogy ez egy verseny lenne, József Attilával, akinél minden úgy dichtungolódik, úgy préselődik össze, hogy a saját diktológiájává válik. A költemény legtöbb esetben ez. Én a legtöbbet ezektől tanultam, Villontól, József Attilától, Ady Endrétől, Sinka Istvántól. Hogy én mint költő hogy működöm, érzékelhető lesz talán az alábbi versemből:

Látnok

Így élek tíz-húsz éve már,
 hogy látom, amit nem lehetne,
 darabosan szemembe áll
 a dolgok fényes, égi rendje,
 mint fekete s arany tövis,
 mely a csontok közé fúródott,
 benyomva tarkóig, tövig
 szememben állanak a dolgok.

Hogy vijjogok és kiabálok,
 mint őrült állat, akit a
 buja vadászok eltaláltak,
 szemébe fúródott nyila
 az elmúlásnak, látva-látja
 a levegőt és a halált,
 zuhan a végtelen világba,
 akit a fegyver eltalált.
 Befelé, a szemhéjak árnyán
 meglátja tollam és hajam,
 meglátja gazdagon és árván,
 homályosan és pontosan,
 karmai közt a levegővel,
 mely meleg, mint a híg arany,
 meglátja rettentő erővel,
 ami történik, ami van.

Szmadám György: Egy műalkotás az én szememben, már amit igazi műalkotásnak tartok, lélegző, élő valami, és mögötte mindig látom az embert, a személyiséget. Az ember pedig, amit mi ismerhetünk belőle, illetve amit ő ismerhet magában, az csak a jéghegy csúcsa. Ez az értelmes, gondolkodó része. De ott vannak a mélyén őáltala sem ismert készletések, ösztönök, a Jung által archetípusoknak nevezett „zárványok”, és az ember áthatna talán még mélyebbre is. A művésznek meg kell tanulnia azt, én legalábbis így gondolom, mindent meg kell tennie azért, hogy az értelmét pallérozza, de a művészet maga semmiképpen nem csak ebből táplálkozik, hanem az Isten tudja csak, hogy honnan jön. Nagyon sok okos embert ismerek a képzőművészek között, akik semmire nem mennek az okosságukkal, és ismerek olyan alkotót, aki meglehetősen gyenge értelmi képességű ember, de valahogy érzi az anyagokat és a színeket, s szinte nem tud rosszat csinálni. Valami elemi, ösztönös, érzelmi adottsága van, amivel nem lehet versenyezni. Az ember csak akkor válik emberré, illetve művésszé, ha ezt az egészet egységben tudja tartani. Azt hiszem, igazán nagy műalkotások nagyon sok esetben úgy születnek, hogy az alkotójuk abban a pillanatban nem is nagyon érzékeli, hogy most mi szólalt meg benne. Az én mesterem, Vaszkó

Erzsébet azt mondta: „Gyuri! Rengeteget kell tanulni mindenről. Mindent meg kell tapasztalni! Töltekezni kell! De mint amikor egy forrás alá vagy a vízcsap alá odatartok egy poharat, először megtelik a pohár, majd a következő sugár kilocsantja belőle az összes eddigit vizet, és ez az üresség az ideális állapot az alkotáshoz.” Erről az ürességről beszél az egész keleti filozófia, ami nem a semmi, hanem a mindennél több. A világ origója. A Középpont. A Teremtőnek a lényege talán. És ahhoz, hogy a teremtő ember imitálja ezt a Teremtőt, ilyen állapotba kell tudnia hozni magát. Na már most, csak a képzőművészetre szorítkozva, ez azért végül is kétkezi munka. Rendkívül sok technikai trükk és tanultság szükségeltetik hozzá. Nem véletlen, hogy a Waldorf-iskolában a gyerekek könyvkötészetet, cipőfelsőrész-készítést és mit tudom én, mi mindenfélét tanultatnak; mert az ember elszakadt az őt körülvevő világtól. Valaha én, még gyermekkoromban, saját magamnak készítettem a játékaimat, és nemcsak én, hanem az összes korombéli gyerek. Az íjtól a csúzlin keresztül a vízimalomig és a gombfocicsapatig mindennek megvolt a trükkje. Amikor például csúzlit készítek, akkor tanulom az anyagokat. Hiába szép villás az az ág, ha bodza. Nem használható. Tudtuk, hogy a tejgumi milyen, és hogy melyik bőrt lehet a legjobban használni. Amikor a világ tárgyi valóságával ilyen közvetlen, primitív kapcsolatom van, valahol tanulom a világ rendjét. A mai gyerekek sajnos már csak legóból építenek. A múltkor a fi-am mutatott egy ilyen legokészletet, hogy hajót lehet építeni belőle. Hát, tényleg, ha nagy távolságból ránézel, olyan, mint egy hajó, de ez úszni a büdös életben nem fog. De olyan, mintha hajó lenne! Ez egy „mintha hajó”, és miután „mintha világban” élünk, ezek is ilyen „minthák”. Ugyanakkor a képzőművészetben ott van valami jóleső egyszerűség. Összemaszatalódnai az agyagtól, a színeket összekeverni, tocsogni ebben-abbán, kipróbálni mindent, amit lehet, s folytatni ezt a leginkább anyagba ragadt, legalvilágibb, sőt -ördögibb manuális kézi tevékenységet. A másik oldalon meg ott van az emberi szellem. Ennek a kettőnek az érintkezési pontját megtalálni, azt hiszem, ez a dolog lényege.

Gy. T.: Először is hallgasd meg a *Varázsló* című versemet, így szól:

Varázsló

Arcát az égre fintorítja föl
és lába, mint virágok gyökere,
a mélybe nyúl, a föld alá,
hol elporladt a sok-sok anyaöl.

Fondorlatával bodorítja szépen
a hervadó kék, sárga színeket
és tépdesi az élő ízeket
a bogarak halotti jelmezében.

Nem értem őt. Fejére húzza lassan
a látomást, az omló szemfedőt
s arcára vonja azt a sok erdőt,
mik néma jelként szállnak a magasban.

Az éjszaka megmoccan valahol.
A fény törik, mint hófehér üveg
ezer darabbá. S ő, a rémület
kormányosa, számlálja élüket:
hajlong, tusázik, vért köp és dalol.

Két dolgot szeretnék hozzáfűzni. Az egyik az, hogy az alkotó: tolmács. Nagy fölső erők tolmácsa, és médium, aki megszólal az istenre vagy a sorsra. Ez általános elvű igazság, én is így gondolom. De egy icipicit mindig idegenkedtem, hogy ez az igazi és teljesen hiteles, átfogó keleti tan engem ellepjen. Mert olyan mértékben nagy a divatja ennek, hogy már mindenki zen buddhista lett, és én úgy érzem, ezek azok a keleti tanok, amelyben „vak ügétését hallani hajdani eltévedt lovasnak”. Én inkább afelé hajolnék, hogy a saját, akár hun, akár szarmata, akár, ha ez nem volna teljesen illuzionisztikus tudománytalanság, vagy legalábbis nagy részben kideríthetetlen háttér, sumér származású, itt élő, itt született ember idővel, a nagy pusztákról bejőve, még eltávolodott attól, amit a kínai vagy az indiai úgy hordoz magában, mint magát a lét értelmét. Minekünk nincsenek ekkora tájaink, hegyeink, tengereink, vizeink, felhőzetünk. Én úgy érzem, hogy ezt a hatalmas mindenséget az egyedbe sűriti az európai alkotó, s hogy ez igazán a biologikumban robban, nem pedig ezekben a távol-keleti vagy fél-keleti tanokban. Ez az egyik, amit mondani akartam. A másik, amit a sár pacsmagolásáról mondtál, azzal száz százalékban egyetérték. Ez ugyanolyan, mint ahogy a versben a technikát, a hangzást, a rimelést, a játékot olyan mértékben meg kell tanulni, hogy az egyrészt bravúr legyen, másrészt teher is. De szólni kell a személyről is, aki annak ellenére, hogy évtizedredek határozzák meg, és valóban az egész kollektív jungi mélytudat is belezenél abba, hogy ő milyen állapotban van, amikor ír, úgy, hogy Freud hozzá képest tényleg csak egy kedves gimnazista ilyen értelemben, de a lényeges, hogy ez az ő-mély egyszer csak egy tragikus, zárt rendszerbe kerül, és ez történetesen Szemadám György.

Sz. Gy.: De még van valami, ami lehet, hogy miszticizmusnak hangzik. Rám nagy hatással volt Hamvas Bélának *Az öt géniusza*, mely arról szól, hogy vannak bizonyos, földrajzi tájhoz is köthető rejtélyes erők, amelyek befolyásolják, meghatározzák az embert. Például minket itt, a Kárpát-medencében. Vajon miért van az, hogy itt csak nagy magányosok születnek. Követhetetlen emberek. Nagy, magányos hegycsúcsok. Mondok néhány nevet, csak pár a képzőművészek közül: Gulácsy Lajos, Csontváry Kosztká Tivadar, Farkas István, Mednyánszky László; de folytathatnám tovább. Úgy látszik, hogy ezen a tájon ezt a „muszáj-Herkuleség” járja. Mintha az egyéniségeknek sokkal nagyobb szavuk lenne, mint máshol. Úgy tűnik, hogy az ember ezen a tájon rendkívül sok erőt, adottságot, sőt isteni sugallatot kap, ennek a megszólaltatása azonban valahol magát az embert is tönkreteszi. Mintha ennek a sugallatnak túl nagy lenne az ára. Gulácsy megőrült, Csontváry éhen halt, Farkas Istvánt megölték, és sorolhatnám.

Gy. T.: Kérlek szépen, ne haragudj, hogy közbevágozok, de felsorolhatnék rengeteg remek költőt is, szegény Bella Pistától, Marsall Lászlótól egészen Dobai Péterig. Az fogalmazódott meg bennem, hogy tudomásul lehet és kell venni: három ember, öt részeg, ez a magyar költészet. Ezek az emberek olyan

mértékű feszültségben éltek vagy élnek, hogy egyszerűen mellékessé válik az alkotás, és a feszültség ellen isznak. Kosztolányi is csak odaszaladt a kokainjához, ahogy Ady végigitta az életét, mint ahogy Krúdy is halálba itta magát.

Sz. Gy.: Istenben boldogult Mezei Ottó csinált egy kiállítást a hetvenes évek avantgárdjáról, valahol Szegeden, és megtisztelt azzal, hogy én is szerepelhettem ott. Végignéztem a kiállítók listáját. Már nem emlékszem, hogy hányan voltunk, de ott döbbenet néztem, hogy csak az én generációból körülbelül negyven százalék az „elhullás”. Negyven százalék volt az, aki meghalt, elment, disszidált, elhülyült, elitta, elmebeteg lett, abbahagyta, feladta, és sorolhatnám. Ilyen gazdag ez az ország? Én meg nem is akartam eredetileg képzőművész lenni. És itt szeretnék személyes, önvallomásszerű hangot megütni, hisz itt valami arc poeticának is talán helye van. Én ugyanis annak idején nem képzőművésznek vagy íróembernek, egyszóval nem művésznek készültem, hanem becsületes tudósemberré akartam volna válni, de hát olyan szerencsém volt, hogy részint a származásom, sőt maga a nevem nem tette lehetővé, hogy az Eötvös Loránd Tudományegyetem biológia-kémia szakára járjak. Azt hiszem, hogy Isten ujja kimozdított engem ebből a helytelen gondolkodásból, és egyszerre csak azon vettem észre magam, hogy segédmunkásként dolgozom a Budapesti Állatkertben, ahol egy oroszlankeztrecet takarítok éppen, tizenkilenc évesen. Osztálytársaim nagy részét felvették egyetemre, engem nem. Akkor végiggondoltam magamban, hogy tulajdonképpen szerencsés helyzetben, éppen nullponton vagyok. Itt most bármit kitalálhatok. Most bármi lehet belőlem. Számot vetve a képességeimmel abban biztos voltam például, hogy atomfizikus nem leszek, ám eszembe jutott, hogy mi lenne, ha esetleg színész lennék. Én korábban színjátszó körben szerepeltem, verset mondtam afféle jól hadra fogható exhibicionistaként. De ez egy rendkívül sérülékeny dolog, mert ha az ember kiáll a színpadra, és nincsenek folyamatosan sikereid, azt rendkívül nehéz elviselni. Ha Latinovits Zoltánra gondolok, aki szintén kívülről tört be a színészi pályára, akkor nem tudom, hogy korai öngyilkosságához nem járult-e hozzá ez az önemészto frusztráció. Én akkor, hisz közben rajzoltam és festettem is, felfedeztem, hogy a képzőművészet mögé jól el lehet bújni. Az ember áltathatja magát azzal, hogy én ugyan zseniális képeket festek, csak a világ nem ért meg, de talán majd az utókor fel fog fedezni. Jó! Ez persze nevetségesen karikírozott és rendkívül primitív álláspont, de akkor nekem valamibe kapaszkodnom kellett. Takarítás közben kiléptem a ketrecből, és mivel tudtam, hogy a szomszéd ketrecben takarító idős kollégám, aki amúgy valaha hortysta katonatiszt volt, és aki öt évet ült Rákosi börtönében, amatőr festő, és így tanácsot tud adni, megkérdeztem tőle: „Zoli bácsi! Hol lehet olajfestéket venni?” Talán az első vagy a második fizetésemem kaptam akkor. Mert, ugye, egy komoly hazardírozó ember nem szarozik azzal, hogy rajzolni tanul vagy akvarellezik. Nekem olajfesték és vászon kellett rögtön. Akkor még az Izabella utcában volt a művészellátó bolt, nekem Zoli bácsi meg is mondta. Felvettem a fizetésemem, vettem egy festőállványt, vásznakat, olajfestékeket, és attól kezdve elkezdtem festőművész lenni. Pont. Az egyébként egy szörnyű szürke kor volt, a szokásos számlélétrákhöz sem nagyon volt kedve az embernek, aminek én már az első fokára sem tehettem föl a lábamat, ezért ebben a beszorítottságban az ember kénytelen valami abszurd megoldást kitalálni. Valami olyasmit, ami halálmegvető, ami va-

lami dupla vagy semmi. Szerintem ez az egyik magyarázata annak, hogy a kortárs, ma ismert és nagyjából velem egyidős képzőművészeknek jelentős része nem végzett képzőművészeti főiskolát. Mi valahonnan ki akartunk törni; nem az önmegvalósítás kedvéért, hanem magunkat akartuk megmenteni, ugyanúgy, mint az első világháborús lövészárokból az a katona, aki mindenféle marhaságot faragott, mint a börtönben ülő ember, aki az összerágott kenyérbélből sakkfigurát készített, vagy a kiskatona, aki gyufaszázból Eiffel-tornyot épített. Vagy az iskolapadban ülő gyerek, aki televéste a padot. Én meg akartam mutatni, hogy egyáltalán létezem, és ezt a saját magam számára is be kellett bizonyítanom. Úgy tűnik, ennek a halálugrásnak negyvenszázalékos elhullás az ára.

Gy. T.: Sok hasonlóság van köztünk, hiszen anyám üldözése ellenére se orvos nem lettem, se azon a tájon nem működtem, ugyanúgy színésznek is jelentkeztem, de ott már lefasisztáztak a családom miatt. Jogász se lettem, pedig apám az volt; s az utolsó pillanatban gyógypedagógus lettem. Az egyik osztálytársamnak a nagybátyja volt Bárczi Gusztáv, aki a gyógypedagógus-iskolának volt az igazgatója, így hát oda mentem és gyógypedagógus lettem. Amíg te állatokká vedlettél, és úgy próbáltad az életedet megoldani, én hülyegyerekek közt próbáltam emberré válni. Nekem ugyan nem volt ilyen szándékom, mint neked, hogy mivé lenni, hova lenni, hanem csak valami hajtott, és egyszer csak úgy éreztem, és rá tíz évre meg is írtam, hogy azért lettem költő, mert embernek nem váltam be. Ha belegondolok, hogy én, ez a Rákosi-rendszerben érettségizett piarista diák, akinek doktor Gyurkovics Henrik segédmunkás az apja, mit keresek itt, akkor elképedek. Te egy kicsit az akkori rendszerre is fogod ezt a helyzetet, de én már annyira öreg vagyok, hogy az Istennek ez a szempillantása, ez a „véletlen”, ami egyszer csak azt mondta: ez az ember menjen gyógypedagógusnak, az nem véletlen. Én mint gyógypedagógia-tanár verseket szavaltam, de nem mutattam a sajátjaimat, holott Illyés felesége, Flóra volt a főnököm, tehát rögtön egy költőfeleség mellé kerültem. Na hát, ezzel fogadtattam el, hogy valami közöm lesz vagy volt vagy van a költészethez. Hátha tudok, ha nem ilyent, akkor valami mást csinálni. Aztán a sok saját tehetetlen lehetetlenkedésem egyszer csak egy olyan trapézmutatványra kényszerített, hogy ott ülök ós-szerencsétlen gyógypedagógusok között, akik ilyeneket hallgatnak, és azt mondják, hogy: „A Gyurkovics egy bolond volt. Ezt láttuk már az elején is, de hogy ennyire!” Na már most ez az egyik része, amit mondtál, hogy a festészet elsősorban manuális munka. Anyagok, festékszag meg minden. Én azt hiszem, hogy az ember nem a munka révén lett ember. Ez egy dicső tétel Engelséktől, de én nagyon sok gyötrelmem árán arra jöttem rá, hogy az ember a játék révén lett ember. Ez a játék pedig a majomnak az a zseniális butasága, amelyben egyszerre okosabb, mint az oroszlán, és egyúttal hülyébb is, mert megeszi az oroszlán. Tehát ki kellett találnia valami olyan nagy csapdát, egy gödör felé vonni azt az oroszlánt, és önmagát is fölálodva, hogy a majom legyen a király és a győztes. Ez a hatalmi vita lényege, s ami ebből a művészetre áramlik, az, hogy játszani kell! Játszani az anyaggal, a lehetőséggel, az anyám mellbimbójával, a csillagokkal meg mindennel, és ebből lett ez, amit ma fejtegetünk. Egy magányos majom az ősidőkben eltűnődött, hogy mi a fenéért élek én ezen a világon, és ugye rögtön még nem jutott el odáig, hogy a legegyszerűbb lenne a Szentháromságot fölitalálni, és akkor majd csinálunk

egy nagy bulit... Ehhez kellett valami zsenialitás. És itt akarok visszatérni arra, hogy miért is biológiai a művészet. Hogy én úgy tudjak erről a lecsüngő fáról átlendülni, mozogni a térben, úgy tudjam bemozogni ezt a teret, hogy az az agykérgemet is fejleszti. Tehát így értem én azt, hogy biológia még a költészet is. Nem egyszerűen a kézmozgás a meghatározó, hanem egyszerűen az a belső mozgás, ami az embert emberré tette. Ehhez még annyit, hogy életveszélyes, amit mi művelünk. Az én legismertebb könyvem erről szól, aminek a címe: *Az Isten nem szerencsejátékos*.

Sz. Gy.: Azt hiszem, hogy egész életemben nagy szerencsejátékos voltam. De ma már nem hiszek a véletlenekben, már talán a szerencsében sem, hanem úgy érzem, hogy vannak kivételes pillanatok, amikor közvetlenül érezhetem Isten ujját, amikor mintha kicsit odébb taszítana és megmutatna nekem egy utat. Mondok erre egy példát, mert ez életemnek egy meghatározó pillanata volt, és máig nem fogom fel, hogy valóban ennyire közvetlenül rám szólhat Isten. Szóval ott kezdem, hogy ennek a furcsa Szemadám névnek az örököse vagyok: Simonyi Szemadám Sándor nemcsak pénzügyminiszter, de még miniszterelnök is volt. Nem dicsekszem vele, nincs okom rá. Ehhez képest anyám szegény postahivatalnok volt, öten éltünk hatvan négyzetméteren, és amikor felserdültem és ráadásul még festeni is kezdtem, terpentinszag, kosz, rendtelenség, akkor anyám felvetette, hogy költözzek el otthonról albérletbe. És itt következik a valódi csoda, ami akkor történt velem. Anyám utánament a leendő albérletnek, és valami ismerősének az ismerőse mondta, hogy a Hollósy Simon utcában van egy idős néni, aki ötszáz forintért kiad egy szobát. Akkor már az állatkertben dolgoztam, ki is tudtam fizetni. Szoba rendben, búbájós öreg néni, aki egyfolytában dohányzik. Megmutatja a szobát, hogy tetszik-e. Mondom: minden teljesen rendben van, a képeket kérem leszedni a falról. Azt mondja nekem ez a néni: „Miért? Nem tetszenek?” „Nem azért – mondom erre én –, de én vagyok a festőművész, hát én fogok ide képeket festeni.” Pár hét múlva beköltöztem, tényleg üresek voltak a falak. Elkezdtem megfesteni életem harmadik olajfestményét, és akkor a néni bekopog. Bejön. Hoz valami kekszét vagy ilyesmit, és azt mondja nekem: „Nem gondolja, Gyuri, hogy ennek a képnek a bal oldala egy kicsit túlsúlyos?” „Mi van itt?!” „Hát ne vicceljünk! Én vagyok itt a művész!” Az öregasszonyról hónapok múlva derült ki a számomra, valójában ki ő. Ő volt Vaszkó Erzsébet, a kor egyik legszerényebb, legnagyobb tudású, zseniális képzőművésze. Ez, hogy én ideköltözhettem, Isten ujja volt. Csak évtizedek múltával jöttem rá igazán arra, milyen komoly tanítást kaptam tőle. Mondhatnám azt is, hogy szerencse, de ez több annál, ez útmutatás. Azóta komolyan veszem a festészetet, és én, aki korábban egy meglehetősen sivár gondolkozású, tudományos materialistának faragott balfék voltam, amióta festek, istenhívó vagyok.

Gy. T.: Bennem nem élt ez a bizonyos elhivatottság vagy irányultság, csak azt éreztem vagy az töltött föl, amit mondtam, hogy embernek nem váltam be, és valamilyen módon majd én is fölrepülök. Szakonyi Károly, aki a legjobb barátaim egyike, szeretett modellnek használni engem, mert eléggé ártalmas vagyok a hülyeséggel, az extravaganciámmal, meg hát szóval egy „figura”, mondhatni így. Tehát azért bennem is volt egy ilyen nagy ambíció, hátha valahogy Jézus Krisztus válik belőlem. De miután a rím a pedig és a töretik, ezt

én kihagyni nem tudtam. Ez „csak” a halhatatlanság. Majd mikor én már nem leszek, magyarázd el ezt!

Sz. Gy.: Van egy pléhkrisztus a Tavaszmező és a Koszorú utca sarkán, a legsötétebb nyolcadik kerületben, mindig friss virág van, gyertya van alatta, és senkinek eszébe nem jut sprayvel ráfújni vagy a tövébe vizelni. Ott, az egyik ház falának szorulva, szerényen, látszólag kiszolgáltatottan, de éppen itt, ezen a helyen kell lennie. Itt van rá szükség!

Gy. T.: Elegem van a véletlenségből! Apám a Tavaszmező utcai gimnáziumba járt, és a Koszorú utcában volt a mi legutóbbi szerkesztőségünk az Új Idővel. És a véletlenekről még annyit: én együtt voltam Oroszországban a Szakonyiékkal, már mint író társakkal, Csukással és Csurkáékkal, és én is próbáltam inni, hát úgy, amennyire, az életben maradás határáig, és egyszer én, igenis, akkor bevodkáztam, úgyhogy a Karcsi ébresztgetett narancsokat dugdosva a számba: „Tibor, hát éledj fel!” Mert ő gondozott, ő végül is katonaviselt ember volt. Két évig önkéntes volt, az sem rossz. Ahhoz is hülyeség kell. Megírta a *Céllövölde* című novelláját rólam, ahol is az történt, hogy ilyen alfás részegségben, másnap, a moszkvai utcán azt mondja nekem: „Te, itt az utcában a kapu mellett nyílt egy céllövölde.” Ez volt a Szovjetunióban, a világ első hatalmának az utcáján. Lő, nagyszerű. Oroszul félig-meddig beszél. Ugrált a pingponglabda, persze víz sugáron, zengett a bohóc. És adogatta nekem a töltött kispuskát. Lelőttem, ami cél jött, gyakorlás nélkül, alfás részegen! Ez az alkotásnak az a pillanata, amikor már annyira összegyűlik az izmokban az a savó, ami úgy csapódik ki, hogy pont akkor rántod meg a ravaszt, hogy lelövöd a zenélő bohócot. Úgy eltaláltam, hogy zengett az egész, és nem lehetett a zengést meg a zenét leállítani. Ez egyszerően olyan mértékben véletlenszerű már, hogy nem is térek magamhoz. Amikor gondolkoztam azon, hogy érzékeltessem, milyen is az az ihlet vagy költői ars poetica, akkor jutott az eszembe, amit ötven éve az első kötetemben írtam.

Madár

Zúg a madár a táj felett,
szétbontja vastag levegőjét,
ahogy a pára áramába
belevágja keserű csőrét.

Bedobja izmai csomóját
az elébe torlódó égbe
ez a nyers gumi, zúgó labda,
húsok s csontok repülőgépe.

Ahogy a tóba hull a kő
és széttöri a vizek arcát,
a nedves égbe úgy zuhan be
s rácsobban, mint a vízi salkák.

Verődik, lebben, zúg, hasít
s rugaszkodik e fényes állat,
elébe száll lehelletével
a félig értett elmúlásnak.

Mint elhajított kézigránát
bukik, csapódik, sistereg,
saját szíve áldozatául
szétrobban a mezők felett.

Sz. Gy.: Eltalál engem ez a vers, hisz akik a festészetemet ismerik, azoknak elsősorban a madármotívum jut eszükbe. De ahogy a madár nálad is hihetetlenül sokféle figura lehet a labdától a kézigránáig, nálam is ilyen a madár. Egy ürügy igazából. Valaha, amikor elkezdtem festeni, nonfiguratív képeket festettem. Miért? Mert nem tudtam rajzolni. Aztán feljelentettek emiatt. Komolyan! Rögtön 1973-ban, ha jól belegondolok, huszonhat éves voltam akkor, egy nulla, egy állatkerti állatápoló, már akkor három per hármas jelentések születtek rólam. Elképesztő! Amilyen nagy dumások vagyunk mind a ketten, szerintem rengeteg besúgót tartottunk el. Sok embernek adtunk munkát. Szóval az benne az érdekes, hogy valahol a hátsó agyamban tudtam, hogy veszélyesek a besúgók, de nem vettem komolyan az egészet. Ugyanakkor voltak évek, amikor a legszorosabb megfigyelés alatt tartottak: követés, telefonlehallgatás stb. Miért? Nem tudom! Én akkor azt hittem, hogy egy senki vagyok. Közben nagyon is értő közönségem volt, csak én azokat nem ismertem. Aztán avantgárd képzőművészként persze hasonszőrű barátokra leltem. Egy-két nevet feltétlenül szeretnék megemlíteni: Harris Laci és Prutkay Péter barátom a legrégebbi harcostársaim. Ők voltak az elsők, akikkel együtt állítottam ki. Mi nem tudtuk, hogy rosszat teszünk, mi művészként próbáltunk bemutatkozni, de ebből aztán később egyre több baj megzűr lett. Igazság szerint én emiatt váltam nonfiguratív festőből „valamit ábrázoló” festővé. Egyszerűen úgy gondoltam, hogy a felszínen majd úgy csinállok, mintha egy madárról beszélnék. A madár nagyon praktikus téma. Bármilyen színű és bármilyen formájú lehet. Festek néha olyan madarakat is, amilyenek nincsenek is a valóságban. Ráadásul a felületen bárhol el tudom helyezni: repülhet, álldogálhat, és kicsi lehet vagy nagy. A sámán madara ez, ami azt jelenti, hogy lebukik, lejár az alvilágba, úszik a vízben, felszárnyal a magasba, és mindenütt az elemében van. A madár mint lélekszimbólum valószínűleg belső önarcképem. Ürügyként használom ezt a motívumot. Ugyan portrét is festettem már, de fél kezemen meg tudnám számolni, hogy hányat. Ebbe igazából nem merek belevágni. Meg olyan alázatos műfajba sem, mint például a csendélet. Ahhoz nagyon sokat kellene tudni a szakmáról. Nekem maradtak a madarak, mert ezeket ismerem a legjobban. Ezek engem elvisznek a magasba, levisznek az alvilágba, megyek velük, tehát a madár, ahogy a versedben is írod, az én esetemben is gumilabdától kézigránáig bármi lehet. A legszörnyűbb, belső, vívódó vadállattól a félisteni angyalig.

Gy. T.: A Madártani Intézetben vagyunk, ugye, ahol két főmadár beszélget, és ezt a „madarológiát” próbáljuk megoldani, ami egy kicsit szimbóluma is annak, hogy miként váltak el a hullók és a szárnyasok egymástól, ez a világ engem ezért vonz olyan rettentő erővel.

Sz. Gy.: A múltkor egy nagyon rosszindulatú vitorlázórepülő azt mondja nekem: „Tudod, a repülés engem is nagyon foglalkoztat, de ilyen betegesen, mint ahogyan te madarakat festesz, az már túlzás. Nem gondolsz arra, hogy a hüllőagyad egy kicsit atavisztikus?”

Gy. T.: Na igen! Ezek így gondolják, de mi tudjuk, hogy röpülni kell! És nemcsak navigálni, hanem röpülni is kell! A sas *röpülni vágyik*, most jelent meg az egyik könyvem ilyen címmel. Ezek egyszerűen olyan tények, amiket nem tudsz. Ezek alapszesztusok a személyiségemben. Onnan nem szabadulsz. Ebből az egész alkotáslélektani beszélgetésből, hogy nagy szavakat használjunk, az igazi alkotói mohóság és vágy mellett egy másik végtelen, nagyon fontos vágy is munkált bennem. Pofonegyszerű: a nő utáni vágyakozás. És ez legalább olyan erősen működött bennem, mint az Isten. De van még mit tanulnunk, amit ehhez tudni kell. Ugyanakkor, bármily furcsán hangzik is, de úgy gondolom, ha meg tudok menteni egy gyógypedagógiai mongol idiótát, az számomra fontosabb, mint hogy megírjam a világ remekművét. Ahogy Picasso fogalmazta: egy macska adott esetben fontosabb tud lenni, mint egy középkori katedrális. *Van Gogh imája* című versem valami ilyesmiről szól.

Van Gogh imája

Én nagyon kevés embert szeretek
 akiknek kilátszik a köldökük
 akiknek lekopott a cipőjük sarka
 akik gyufánál keresnek telefonszámokat
 akik egy kád vízben fulladoznak az örültek házában
 akiknek szemében kő a könny
 akiknek a mellében tej van
 akikben rákká csomósodott a tej
 akik ásítanak az anyjuk temetésén
 akikre bombázáskor rászakadt a betontető
 akikért hiába imádkoznak olajos gyertyáiknál a reszkető
 körmű öregasszonyok
 akik honfitársaiké helyett a maguk vérért ontják
 önfegyelemmel

Sz. Gy.: Állítólag Beethoven a zongoránál ült, amikor elhozták neki az édesanyja halálhírét. És ő befejezte a kompozíciót, és azt mondta: „Egy pillanat, mindjárt gyászolok.”

Gy. T.: Na jó, hát olyan fontossá vált egy idő után a társ lehetősége, hogy ebbe belekeveredett maga az irodalom is. Szóval szerelmes alkat, nem egyszerűen ilyen „lefektető művész” voltam. Én beleszerettem emberekbe és reménytelenségekbe, de utólag azt mondom, hogy, egye fene, megérte! Mármost hogy nemcsak a koitusz mennyisége számít. Maradván a madárvilágnál, hiszen a nő hasonlatokban jelentkezik, következik négy, egész rövid kis versszak: a *Varjak*. Ez az első kötetemből való, s azt hiszem, rólam szól:

Varjak

Maga alá húzott
varjúláb a légben
kapaszzkodik meg a
gömbölyű, nagy égen.

hogya le ne csúszhasson,
tartja magát végig
rémült szárnycsapással
a keseredésig,

verdesi a leget,
törekszik előbbre,
emelkedik föl a
sűrű levegőbe,

nem tudja maga se,
mi elől igyekszik,
de fekete párja
fehér havon fekszik.

MAGYAR KULTÚRA ALAPÍTVÁNY

1014 Budapest, Szentháromság tér 6.

Tel: (36-1) 224-8100 Fax: (36-1) 375-1886

E-mail: mka@mail.datanet.hu Honlap: www.mka.hu

A Magyar Kultúra Alapítvány székháza a Budai Vár szívében, a Mátyás-templom szomszédságában található. Az Alapítvány rendezvényeket szervez a magyar–magyar párbeszéd érdekében.

Alapítványi feladataink pénzügyi forrását vállalkozói munkával termeljük meg. Különböző méretű terméink kongresszusok, konferenciák, fogadások, hangversenyek, előadóestek, bemutatók méltó helyszínei. Az épület díszes aulájában képzőművészeti és üzleti, szakmai kiállításokat rendezünk.

A kétszintes, tizenhat szobás, Hotel Kulturinnovban a szobákhoz zuhanyzó, telefon, minibár tartozik; vendégeinket svédasztalos reggeli várja. Ha velünk dolgozik, a magyar–magyar kapcsolatokat is támogatja!

Októberi közönségrendezvényeinkből

Október 3. 18 óra; 12. 17 óra; 24. 18 óra: Magyar Emlékekért a Világban Egyesület „Glória Victis –1956” előadássorozata

Október 5. 19 óra: Misztrál Együttes és Mikes Kiadó „Megkopott harangszó” c. könyv- és lemezbe-mutatója

Október 6–20.: Rajzok, tehát vagyok” Apropó-Kultúra – Kaján Tibor karikatúra kiállítása

Október 12–31.: „Magyar származású nyugati képzőművészek I. világkiállítása, 1956 tiszteletére”

Október 23–31.: Magyar Emlékekért a Világban Egyesület szervezésében GLORIA VICTIS – 1956 – A szabadságharc emlékei a nagyvilágban c. kiállítás

A belépés díjtalan. Mindenkit szeretettel várunk!

Hárs György Péter

Újabb

életet még lehet
újabb létet sosem már
elmúlt az élvezet tabu
maradt totem sovány kis

álmod fölhörög véli hogy
szóra bír s táncolnak lám
az ördögök kezükben kék
radír mondják a vágyak

kútja mély a vödröd
szennyezett nem várom
meg hogy elalélj ints
vagy legyints megyek.

Véget

hogy érjen nem
szabad időm nyelved
járása méri a terem
mérik combjaid hasadt

lelkem a vágy dűlt
jeligéi talán majd újabb
holnapot fogunk lelteni az
érben amely összeköt

virágcsokrot legszebbik
rokonunk bennünk
csecsemőt és ördögöt de
addig minden mozdulat

úszás egy márványlap
kődében testemmel csiszolt
képzelet kutat csiszolt
testeden csudaszépen.

Sütő Csaba András a félkegyelmű

tíz perccel már negyed hét múlt
kiömlik a csendből a funky és a cool
a síkon a ritmusok ütnek, gyűrűző hullám,
a levegő rombol, épít, s dermed legott megint
enyhet adón kezdi a remegést.

*több pontból. ugyanaz a hang.
hívnaq. halkán, hangosan.*

mi nyeli a hangot. mire fűzi fel a néma magát, mi mintákat üldöz a fény
mert a teremtés, nos, a teremtés oké. azoknak, akik arra érkeznek. rája
hogyan mennyi az anyyi. hogy hány a világ csodája

egy kertben egy ember. egyben néhány gép pihen. dolgozik is, forog, halad, grasszál
nagy por ülepszik és a téglák között lassúdad csorran a habarcs

látható. lesz. a vaqolat. és látatlan a kötés.

FELEJTŐDÜNK, TESTÜNK MÁZA ALATT

egy emberből, több hangon, ugyanaz beszél.

mondanám még; neked és neked nektek, arctalan sokaságnak,
(bontott, szélfújt terebélynek, sík mezőn hanyatt terülve)

*az ember egy. és több a hang
élnél vele, élnél velük.
élnél soha, élnél nélkülük.
de csak ez van. kaptad, adatott.*

ön. tudat. talan. talán, ha van. mert gondolni adta az élet;
ezt a kertet, ezt a házat, másik otthont, s húzott magából
színes szalagot, s ha este mindenki be és majd mindenki el,
a félkegyelmű jön elő, füttyöget és dudorász,

FÉL NYOLC VAN, FÉL NYOLC, MINDIG ANNYI VOLT.

alszanak lent. feljebb is. az emeleten. a rögökön néha átfut a szél. és borzong akkor
az elterült, feltápaszkodik. négy lábra áll. vonyít másít hát, a végső soron. és vég-
legesít.

*ha pontonként menne. hogy első. és második.
de (a) közben is. élni kell.
vagy áttűnni, lassan, hirtelen.*

a hívő, a hitetlen. a rongyok között, sóhajtó rugók felett. magas dunnák közt. oda-
kint, a földeken. bent, a sápadó fénynél. és nem látni, mi van legbelül. tűrjük, azért.
eltűrünk eltűnni hányat. élni kell. ha ismernéd, hiszem, kedvelnéd vérszívóidat. de
csak a végét lesed. lecsap tenyered.

ahol a fény, ott a jó. ahol a sötét, ott se rossz.

csak amit lábad ismer, azt fogadhatod; hitedül, társadul, halálos ellenek.

Mondanám, ha nem hiszed.

a föld még mindig kerek.

a rögök rendetlenek.

soraik feltelnek; vízzel, ízzel, hagyott magokkal.

sárban ázik – szárba szökken.

a gép zökken, megáll.

tapos a láb. és leng a kéz.

kétoldalt, amiképp.

lassú tekintet pihen. a földeken.

a föld is, zaklatott szolgál, elpihen.

karjára hajtom fejem. fölötte nézek el.

néhol a fű. másutt sarjadó vetés.

KÉK FÜSTÖK IRAMLANAK, SÁRGA FÉNYEK FELÉ.

szürke házak rejtik a lerabolt semmit, és emberi sírás fut fel a tőtől a tetőig. emelt
tekintet, az ég felé. lélekből fakad. testből sír. erőtlen könnyek maszatolnak. s a fel-
hőkből egyszerre megered. versenyt a széllel. a csepp a földre hull. robban. eltörik.
nemzés, a nemléttel szemben.

e tekintetben, mit utánuk vetek, csak termékeny vigasz. folt vagyok, vászon aljá-
ra szökve. vízszintesen menekülök. imám féleszű. lassan földet ér a zápor. hálásan
gubbaszt a zöld. életben fuldokolva. vizes haját törli el. fátyolos szeme elől. a fél-
kegyelmű. időt sejt, óráját nézi. hát persze. fél nyolc van, fél nyolc.

mint élet, halálok között, előtt és után

mint falakon elfutó kárászttestű fény

mint pikkelyen foszló majdnem-homály

mint csavart tagú fák, sorsukat fogadva

mint elemek, akiknek nem fáj a semmi sem

mint mosoly, ami a teret tölti el

mint kétely, amely maradni tart, menni hiteget

mint olvadt hólé, mint felforró beton
 mint a víz; ad, elvesz és nem okol
 mint testek, amint sokszor ismétlik azt
 mint lélek és lélek, amibe nem szorul ugyanaz
 mint átok, mely testedről a terhet elveszi
 mint áldás, mi megtartja, adja és elveti
 mint magvak, mint évszak, mint táj
 mint fájdalom, öröm, mint tűz és a víz
 mint hajlam, mely jobbára tenni segít

e lélekben nincsen bársony. lapos függönyök mögül előhajol. és taps nem dördül,
 hang nem hördül. csak. éppen. megint. csak. zöld lesz. a határ. az ég csillagos. aláál-
 lok jó esőnek. teknőben fürdöm. élettelen habok áznak le rólam. alakom se foszlik.

*eltelik tüdőm. étellel, semmivel.
 közöm csak veled van.
 azontúl senkivel.*

OTT MEGYEK VÉGIG, AHOL AKARTAM VOLT.

az előbb még, mondod azután ilyen volt ez ilyen az ez ésszel fel sem éred csak látod
 hogy eltűnnek a fák részvéted aggasztón csökken a tájban tiszteled még a bokrok
 tövét elvágod a szárát tartod vízben kötöd szárazon mosolyt indázol a sápadt arcra
 színét nyerni vissza s nem veszíteni el

hullám öleli körbe, a víz alámossa

nem tudod, végleg, tekintetbe menteni.

Hallgatok is. Csak a felszín tűri a locsogást, és oly kevés, ami mögötte *van*.

Móritz Mátyás
Búcsú az élettől

1910. szeptember 22–2006. szeptember 2.

Még igazán fel sem kelt a nap
és fájdalom sokakkal közös
lett – most már elhunytak tartanak
– hirtelen minden olyan hűvös

Benned már nem háborog a vér
a sors most nem tudom merre vet
hogy az utadon most ki kísér
– bámulok csak a papír felett

A szembogarad, hát lecsukott
nem tudom, belőled mi marad
lesz sok szép beszéd, írás, lucsök
és ezerszám, görcsös gondolat

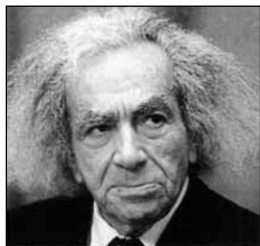
El is morzsolnak pár műkönnyet
és majd tettetik sokan a bút
díszkiadásban adnak könyvet
és talán kapsz egy műkoszorút

Ez a módszer, ez a kórtünet
pár magazin műsor elővesz
(nyomodban kaszás már nem üget)
emléked három napig se lesz

I-vel írják majd a nevedet
és kutatják titkod titkait
jobb hogy ezt nem látod – nevetek
– már tizenhat perce nem vagy itt

Sorsom túl a síron

Idézetek egy nem avuló dialógusból¹

A 96 esztendőös korában nemrég elhunyt **Faludy György** (1910–2006) emléke előtt annak a beszélgetésnek a közlésével tisztelgünk, amelyet 1995. március 30-án, a váci Madách Körben tett látogatás alkalmával, a Madách Televízió Új Uránia című irodalmi, művészeti, bölcséleti képes folyóirata harmadik évfolyamának első számában folytatott vele Németh Péter Mikola. A műsornak ez a szerkesztett, tömörített változata.

Németh Péter Mikola: François Villon és Faludy György egy napon és egy lapon!? Igen. Az irodalmi köztudatban pozitív és negatív képként így él ma is. Ez korunk egyik legendája, mítosza, ezért azt remélem, hogy jó szolgálatot tesz most emlékezetünknek, ha felütéssel kezdjük együtt gondolkodásunkat. Idézzünk fel hát egy Villon-verset, annak néhány sorát, Faludy átköltésében, a címe: *Az akasztott királyok balladája*.

*Embertestvér, ha erre jársz a nyáron,
a dombtetőn, barát vagy idegen,
ne gúnyolódj e három jómadáron,
akik, itt lengünk e sárga zsinegen.
(.....)
Ne röhögj ki gyalázatunkat vándor,
s ne csak mibennünk lelj bünt s hibát,
s ha majd a meggymagot kiköpted a szádból,
úgy mondj értünk egy Áve Máriát.*

¹ Faludy György 1995. március 30-án járt nálunk Vácott. Mi már jóval előtte megismerkedtünk. Egy csobánkai „Szivárvány”-os irodalmi találkozón mutatott be bennünket egymásnak a házigazda, Mócsi Ferenc. Akkor, azon az esős, párás szeptemberi napon, mintha kizökkent volna az idő, műanyag kannából borozgatva, egy kempingben az asztal tetején lóbálva lábunkat a langymelegben, szinte észrevétlenül átbeszélgettük az egész éjszakát. Épp abban az időszakban újítottuk fel „Fiestá”-s szintársulatommal Burns–Villon *Vidám koldusok* című korcsmázóját, „anarchista kántátját”, ami eleve bőséges kérdeznivalót szolgáltatott. Már pitymallott, amikor még mindketten úgy éreztük, hogy volna mit mondanunk egymásnak, de orvosa rendelésére Gyurkának már éjfél előtt ágyban kellett volna lennie. Ezért aztán megállapodtunk abban, hogy hamarosan folytatjuk majd ezt a szépbe szőtt, emlékezetes beszélgetést. Így kaptam meghívást tőle Szent István körúti lakásába, majd így kerülhetett sor arra a Madách körös, Új Uránia-s váci találkozásra, amelynek néhány gondolatát most búcsúzóul írásban is felidézzük, itt az Ó örökkéva(!)ló emlékét szívvel, kegyelettel őrizve.

(N. P. M.)

Ahogy haladunk a korral, egyre inkább az az érzése az embernek, hogy lassan már csak a kortárs költők hallgatják és olvassák egymás verseit. S az is meg lehet, hogy időről időre csak azért keresik egymás társaságát, olykor egymás iránt érzett kibékíthetetlen szeretetükkel szembesülve, mondjuk Tokajban az író-táborokban, Csobánkán a Szivárvány-találkozókon, Hévízen a Csokonai Napokon, vagy épp Vácott a Madách-körben és az Ekszpanziókon, merthogy „fogyó életük növekvő lázában” megértést szomjúhoznak és remélnék a reménytelenségben is, egymástól. Theodor W. Adorno szinte már közhellyé vált, negatív dialektikát érlelő állítása, hogy ti. „Auschwitz után nem lehet verset írni”, némelyeket, köztük téged is, kedves Gyurka, a XX. század parttalan sodrában mintha pont az ellenkezőjéről engedne meggyőzni. Egészen pontosan arról, s konokul, mintha hinnéd is, hogy mindarra az emberiség ellen elkövetett borzalomra, kegyetlenségre, történelmi botrányra, ami ott és akkor történt, talán a művészetek adhatnak gyógyírt legvégül. Mindebből az is következik, hogy Auschwitz után csak verset lehet írni. Megjegyzem, ha Adorno esztétikaelméletét komolyan vesszük, hogy, mondjuk, egy ilyen mondaton „a nem azonosságban való gondolkodás” tétele sejlik át, amit az általa képviselt negatív dialektika is célba vesz, akkor, úgy gondolom, hogy ugyanarról beszélünk mindahányan. Így van-e ez szerinted?

Faludy György: Így van. De nem szabad azt mondanunk, hogy a baj, az a hiszik igével együtt jár, mert valahogyan úgy vagyok velem, hogy én nem is tudok mást tenni. Szóval, hogy mondjam, hogy nem hit kell hozzá, mert hit kellene ellene, ha szabad így mondanom. Hogyha hinném, hogy lehetne mást is tennem, mint verset írni, akkor számomra, nekem, egyedül nemcsak a versírás létezne. Verset írni a XX. században? Talán könnyebb is, mint a múltban volt. Ennek a kornak a témái sokkal szélesebbek. Hasonlítsd csak össze a Petrarcaéval vagy Catulluséval. Mindenekelőtt azzal a pszichológiai tudással, amit a század elején kaptunk. És azonkívül azzal a ténnyel, hogy belülről magunkról is többet tudunk, mint a múltban. Ha meg akarnád kérdeni, hogy miként csinálók verset, akkor nagyon nehezen tudnék rá válaszolni, hogy, mondjuk, milyen formában választom ki a témákat, mert összevissza válogatok a témák között. Feljegyzem őket, és amikor meg akarom írni, akkor nem tudom megírni. Ám egy belső hang felszólítására bármikor kikelek az ágyamból, és megírom a verset ötven perc vagy két óra vagy négy óra alatt. Szóval, amikor erre mód van. De a módot nem én adom, nem én szabom meg. Ugyanakkor az az érzésem, hogy a megírásnál a belső segítséget egy belső hang adja, ami belülről jön, de az nem én vagyok. S ha nézem a papírom, akkor azt látom, hogy a rossz sorokat, azokat én magam írtam. Látom és érzem, hogy a karommal hogyan írom a rosszabbnál rosszabb mondatokat. A jó sorok pedig egyszer csak hirtelen rám néznek a fehér papírról. Szóval olyan érzésem van, mintha azokat nem én írnám, hanem valahogy, ki tudja, hogyan, de odakerülnek.

N. P. M.: Érthető, ha úgy gondolkozunk az emberi tudás titokzatosságáról és lényegéről, ahogy azt mondjuk Goethe tette, vagyis hogy a tudás velünk születik, az a kezdetektől bennünk van. S márpedig tanulni is csak azért kell, hogy a velünk született tudás egyszer csak formát találjon, hogy a tudásunkat a szó szoros értelmében létre menthessük. Valójában a tudás tehát nem megszereshető, nem megtanulható, mint ahogy a versírás sem az. Így, azt hiszem, érthető, hogy miről is beszélsz.

F. GY.: Másvalaki csinálja vagy a belső hang teszi, vagy a belső hang ad nekem szabadságot, hogy írjak. Lehetőséget, ha szabad így mondanom, ez egy nagyon komplex probléma.

N. P. M.: A poézis születéséhez mindenesetre kell valamiféle misztikus, intuitív ihletettség, úgy képzelem. Mégis, egyre inkább elvitatják a maiak a költészet emelkedettségének szükségességét, főként a saját nemzedékem, a „rakó korosztály” teszi ezt előszeretettel. A vers akkor jó, állítják, ha nincs benne hagyományos értelemben vett költészet.

F. GY.: „Baj” még az is, hogy a gyakorlat, a praxis nem számít. Szóval nem tudom, mert nem lehet megtanulni a versírást. Minden versnél azt érzem, hogy most írom az elsőt.

N. P. M.: Az a meglátásom, hogy ez a leggyönyörűbb az egészben, ez a meg-megújuló, ártatlan, gyermeki tudatlanság. Ugyanakkor annál félelmetesebb dolgot el nem képzelhet a teremtő lélek, mint mikor azzal kell szembesülnie, hogy meghalhat benne a költő, a költészet, és hogy soha többet nem lesz képes verset írni. Döbbenetes gond ez. Pilinszky János *Egy lírikus naplójában* című esszé-sorozatából értesültem először erről a megrázó eshetőségről. Ő, a született költő, jól érzékelhető drámaisággal írta le, hogy mikor és miként nézett farkasszemet ezzel a kihívással.

F. GY.: Az életemben ezt én is éreztem már. Recsken úgy gondoltam, hogy végem van. Akkor több verset is írtam. Nem sokkal többet, de azért kétszer annyit, mint korábban. Egy olyan helyzetben, ahol sokkal nehezebb volt írni, mint általában, mert egy barakkban, ahol kétszáz ember volt összezsúfolva, és halálfáradtan és éhesen és álmatlan, hogy úgy mondjam, állandóan verve, korbácsolva, szóval ott nem volt könnyű versközelbe kerülni. Mégis, több ezer sort írtam, mert attól félttem, hogy meghalok, és nem lesz többé módom írni.

F. GY.: ...de, amiről az imént beszéltünk, a verstermésről; most az utóbbi két és fél hónap alatt megközelítőleg írhattam vagy száz verset. S mivel az ember, ha sokat ír, akkor az úgy van, hogy először egy hétig ír egy vagy két vagy három verset legfeljebb. És azután ír négy verset, és azután ír tízet egy héten, és ír tizennégyet egy héten. Szóval száz verset megírtam egy hónap alatt.

N. P. M.: Ez maratoni teljesítmény. Pedig a versírást, talán másoknak hihetetlennek tűnik, de nagy energiákat vesz igénybe.

F. GY.: Óriási energiát igényel. Ezért fáradtnak is éreztem magamat. Mindjárt utána persze arról elmélkedtem, hogy túl szigorúan csináltam, mert csak ültem az asztalomnál délután háromtól reggel négy-öt óráig, és írtam. Úgyszólván fel se keltem az íróasztaltól, miközben valaki hozott nekem inni- és enni-valót is.

N. P. M.: Vajon miért csinálja az emberfia, ha költő? Hiszen a verseket nem lehet megfizetni, de legfőképp megvásárolni nem lehet, vallják a költők. „A költészet az igazi szépség: lemondás a teljesség kedvéért”, ez a költészet valódi dicsősége. Pontosabban az, hogy senki ember fia abból még meg nem gazdagodhatott, írja egy helyütt Pilinszky. És persze a költészet szépségétől semmi sem áll olyan távol, mint a luxus, a talmi tündöklése.

F. GY.: Ép elmével, érdekesszel átgondolva persze örültség, hogy egyáltalán írok. És hogy mégis, miért? Talán az idő ellen, a kor ellen, az időért és a

korért, az ellen és azért is verselek, azt hiszem. Azonkívül játékosan teszem a dolgom azért, mert magyarul élvezet verset költeni. Magyarul könnyű verset teremteni. Magyarul lehet csak igazán verset írni. Sok nyelven nem lehet jó verset formálni, és nehéz is. Sok nyelvből hiányzik az igazi eszköz hozzá. Persze ez a megállapítás így individuális, mert hát nekünk a saját nyelvünk ugyan remeknek tűnik, de a franciáknak esetleg, ha magyarul hallják a verset, nekik egy barbár, idegen nyelvnek tetszik a magyar. Igen, nekik barbár nyelv a miénk.

N. P. M.: Minden bizonnyal ezért is írtad az *Óda a magyar nyelvhez* című opusodat, amelyben magáról a magyar nyelvről és a magyar nyelv lírai és nyelvtörténeti távlatairól, szépségéről, lehetőségeiről elmélkedsz. Villantsuk fel most a vers második és utolsó versszakát, hogy érzékelhetővé váljon, miről is beszélünk.

*Magyar nyelv! Vándorúton kísérőm,
sértett gőgömben értőm és kísértőm,
kínok közt, gondjaimtól részegen
örökzöld földem és egész egem,
bőröm, bérem, bírám, borom, míg bírom
és soraimmal sorsom túl a síron,
kurjongó kedv, komisz közöny, konok gyász:
mennyei poggyász.*

(...)

*Magyar nyelv! Sarjadsz és egy vagy velünk
és forró, mint forrongó szellemünk.
Nem teljesült vágy, de égő ígéret,
közös jövő és felzengő ítélet,
nem hús palackok tiszta óbora,
nem billentyűre járó zongora,
de erjedő must, könnyeinkben úszó
tárogatószó*

N. P. M.: Van egy olyan szonetted, amelyben az 1989–90 utáni évek és a török idők között, a középkor és a legújabb kor politikai eseményei között építesz fel valamiféle párhuzamot.

F. GY.: Igen.

N. P. M.: Valóban komolyan gondolod, hihetők az ilyen analógiák?

F. GY.: Az analógia az az, hogy nagy a veszély, komoly nehézségek előtt áll az ország, és ahelyett, hogy a nehézségeket közös erővel megpróbálnánk a vállunkra venni, ahelyett veszekszünk egymással és pártoskodunk, mint ahogyan Ferdinánd hívei és János király hívei harcoltak, s még romosabbá tették az amúgy is török által romba döntött országot. És azután is folytatták ezt a veszekedést, mint tudod, egészen János Zsigmond haláláig, sőt Bocskai és Bethlen Gáboron és Rákóczi Györgyön keresztül továbbra is.

N. P. M.: Igen, aminek a végkifejlete az lett, ahogy a szonettben is írod, hogy

*Szolimán győzött, Budát is bevetette,
kardcsapás nélkül, szétküldte az oszmánt,
a Dunántúlra, ölni. – Megégettette
Mátyás állatkertjéből az oroszlánt.*

Nem kívánom tovább idézni most ezt a túlon túl beszédes verset, de meglepő ez a fajta kegyetlen párhuzam. Ennyire tragikusnak látod a jelenlegi helyzetet, vagy az akkori történelmi folyamatok voltak annyira kilátástalanok, mint a mostaniak? Még pontosabban kérdezem: 1995-ből nézvést látsz valamiféle távoli derengést a horizonton?

F. GY.: Nem látok. A baj éppen az, hogy korábban azt éreztem, hogy távolabb egy kicsit derűsebb volt minden, mint az akkori jelenben, mert akkor az ország nagy része még abban reménykedett, hogy a Nyugat jelentős segítő kezét fog nyújtani. Ahogyan reménykedett a magyarság 1526 után is. A Nyugat 1526 után semmiféle segítséget nem nyújtott, lényegében a német és a török, mint ahogyan III. Frigyes császár már száz évvel korábban megtette, megegyezett, hogy ő az országnak egyik felét, a másik felét a török foglalja el. S közben kicsit úgy tesznek, mintha... Csetepatéznak egy kicsit egymással. De arra komoly szándékot a német akkor sem mutatott, hogy Magyarországot visszahódítsa a töröktől, egészen 1683-ig, amikor Bécs ostromára került sor, és akkor, amikor a bécsiek a töröktől közvetlen veszélyben érezték magukat. Szóval akkor, amikor százötven év után először vették Bécset ostrom alá.

N. P. M.: A kései utódoknak minduntalan az a kérdése, joggal, hogy vajon miféle történelmi összefüggések okozzák ezeket a kataklizmákat? Valami megmagyarázható oka csak van? Te, miként beszélgetésünk elején már kimondtuk, tíz esztendő híján egyidős vagy a XX. századdal. Sokat láttál tehát, sok mindent megéltél, tapasztaltál, így találsz-e erre vonatkozóan valamiféle orvosságot, esetleg magyarázatot? A magyar áfium ellen van-e orvosság?

F. GY.: Nagyon nehezen találok magyarázatot. Mindig is arra törekedtem, hogy megpróbáljam rábeszélni barátságosságra, megértésre az egymással szemben álló feleket, embereket, a különböző pártokat, persze eredménytelenül, meg kell vallanom. Teljesen eredmény nélkül. Megpróbáltam a saját személyi fontosságukat nyesegetni, hogy kevésbé becsüljék nagyra önmagukat. Hatvan vagy hetven év alatt ez ügyben nem értem el úgyszólván semmiféle eredményt. Ami eredmény kimutatható, az csekély, azt odakint értem el. A második emigrációban, ahol bizonyos mértékig az itthoni szenvedéseken tudtam egy kicsit enyhíteni.

N. P. M.: Politika és költészet. Politika és irodalom. Érzésed szerint és benned milyen kapcsolatban álltak, állnak egymással? Netán elválaszthatatlan szimbiózisban élnek a tudatod mélyén? Vagy pedig, éppen ellenkezőleg, ez esetben valami egészen másról van szó?

F. GY.: Éppen ellenkezőleg, én az életem első tizenöt vagy húsz esztendejében, amióta verseket írok, sok minden ellen fölszóltam. Sztálin és Hitler ellen, mind a kettő ellen, minden helyzetben, ha tehettem. Most visszaolvasva munkáimat, azért örömmel konstatalom, hogy a verseimnek maximum öt százaléká-

foglalkozik politikával. Úgy értem, az akkori politikával, az aktuális politikával is legfeljebb öt százaléka, és azok is lényegében a sztálinizmus, a náciizmus és a kommunizmus ellen szóltak. De tudom azt is, hogy ez az arány idővel mindig megváltozik. Nézd itt ezt a két könyvet! Koestler könyvét, a *Sötétség délbent*, és az Orwell könyvét, az *1984*-et. Ami annak idején Arthur Koestler könyvét illette, az egyik első magyarországi olvasója lehettem, mert írója elküldte nekem. Egy jó barátóm által az Orwell-könyvet szintén mindjárt az elsők között megkaptam. Elolvastam tehát frissiben mindkettőt, és azt gondoltam akkor magamban, hogy nézd, Koestler, ez egy valódi történet, egy valódi helyzet, a kommunista agitátor összeütközését és bukását mutatja be, még mielőtt eredményeket érne el a sztálini rendszerben. S milyen nagyszerűen, milyen igazul írja meg ezt a történetet ez az ember, anélkül hogy valaha szovjet börtönt látott volna! És azután elolvastam George Orwell könyvét. S azt gondoltam, hogy ez gyengébb, mert ez nem a valóságot írja le, hanem egy képzelt jelenséget vet fel, a három világrésznek a harcát egymással, továbbá a kapitalizmusét és a kommunizmusét, mind a kettő egyformán, ismerősen ronda.

N. P. M.: És mindkettőt láthatatlan központi agyak irányítják, hogy Orwellnél maradjunk. A legvéresebb század központi agyát úgy hívják: Moxom 20, aki és ami mindent hall és mindent lát. Ez az irányító szervvel cselet vet eléd és beléd, nemcsak irányít, de olykor verset is írhat veled, akkor, amikor észre sem veszed, hogy nem a lelked költi „ihletetten” a „köl-töményt”, hanem ama sorokat kezded írásával, megrendelésre valaki más komponáltatja veled.

F. GY.: Épp erre akarok rátérni. Mióta Arthur Koestler meghalt, s most, hogy a szovjet kommunizmus megbukott, összeomlott, hirtelen úgy tűnik, hogy Koestler munkája egy nagyon korszerű, jól megírt riportkönyv lett mindössze. George Orwell azonban valami olyat írt meg, ami nincs, ami nem volt, nem is lesz. És mégis képes volt az egész társadalom belső struktúráját felemelve megmutatni. S azt is, ami mögötte volt és van. Koestler is ezt szerette volna, de ő mindössze egy esetet írt meg úgy, történelmi perspektívába ágyazottan, mint ahogy valaki, mondjuk a XIII. században, egy bányász életét dokumentálta volna. Ilyen könyv a Koestleré. Mihelyt az idő változik, az érdeklődés úgy kezd lassan kihűlni iránta. Az Orwell könyve iránt azonban nem szűnik az érdeklődés, mert az a fantázia szüleménye, olyan, mint a *Gulliver*.

N. P. M.: Arthur Koestlerről azért ejtsünk még néhány mondatot, mert tudomásom szerint ő az, aki általatok (általad?), az angol emigrációban élők közbenjárásával Magyarországon többeket is kimentett a börtönökből, megmentett a kivégzéstől: forradalmárokat, magyar írókat, 1956 után, a kádári éra legkegyetlenebb időszakában, még jóval a konszolidáció előtt. De hogyan történhetett mindez, mikor itthon, 1956 után megmenteni életüket, halálra ítélteteket, szinte lehetetlen volt. Magyarországon '59-ben, sőt még '60 után is akasztottak, kivégeztek ártatlan embereket, fiatalokat is.

F. GY.: Az, hogy valakikért Athur Koestler mondjuk mit tett, az bizonyos értelemben számomra még most is rejtély. Ő lényegében egy igen jeles újságíró volt, újságírónak jobb volt, mint írónak. Ezt az is bizonyossá teszi, hogy jóval többet tudott elérni az újságírói munkájával, mint írói munkásságával. Íróként is nagyon híres volt persze, és sokfelé ágazott az érdeklődése. Ugyanakkor bizonyos dolgoknál rögeszmeszerűen megragadt. Tudom azt például, hogy ked-

velt ugyan engemet, de igazán mégsem szeretett. Egyszer megkérdeztem tőle, hogy miért nem? Tudod, mit mondott? Hogy, mert nem voltál soha kommunista, és azért nem tudlak szeretni. Szerinte minden rendes ember azon kezd, hogy kommunista lesz. Azután meg, természetesen, csalódik legvégül.

N. P. M.: Ezek szerint ő volt az, aki kommunistaként leveleket írhatott magyarországi elvtársainak. De miről szólhattak azok a levelek?

F. GY.: Ezt nem tudom pontosan. Azt tudom, hogy amikor engem magyarok támadtak angol lapokban, akkor ő nagyon határozottan odaállt mellém, s nagyon élesen kiállt mellettem. Pedig nem kértem őt soha semmilyen kiállásra. De egyszer, amikor egy társaságában valakinek azt mondtam, hogy Koestler a verseimet nem szereti, mert hiszen nem fordít semmit tőlem, akkor elküldte nekem, nincs nálam az angol verskötetem, megmutatnám, ahol az egyik verseskönyvében két versemet is lefordította.

N. P. M.: S nem ő volt az a valaki, aki a nyugat-európai kommunista írók közül közvetlen kapcsolatban állt Hruscsoval?

F. GY.: Nem. Hruscsoval nem is lehetett kapcsolata, mert hiszen nagyon ellenséges volt vele. De ő tudta, hogy mit kell tennie, hogyan kell engedményeket kiszorítani az elvtársaiból, mert nagyon okos volt, szóval az a tanács, amit egy nehéz helyzetben lévő embernek ő adhatott, az akkor nagyon, de nagyon sokat ért. Sokszor életmentő volt.

N. P. M.: Tudomásom szerint Kádár Jánoshoz érkezett az a bizonyos, '56-osakat felmentő levél vagy távirat.

F. GY.: – Kádárnak nem ő írt! Bertrand Russell-lel küldettük mi (az Irodalmi Újság szerkesztői: Pálóczi, Ignó, Faludy – a szerk.) közösen, Koestler tanácsára, azt a bizonyos táviratot, amelyben a filozófus jelezte, hogy amennyiben nem részesítik kegyelemben a halálra ítélteteket, úgy, ő kénytelen lesz Hruscsovot arról tájékoztatni, hogy a továbbiakban nem kíván részt venni a Békétanács ülésein és a szovjetbarát megnyilvánulásokon. S ez a távirat mentette meg Gáli Jóska meg Obersovszky Gyula életét. Szóval Koestler tudta mit kell ellenük tenni. S ezzel egy időben az angol összeköttetései is óriásiak voltak. Épp akkor jártam nála, amikor a Gáli és az Obersovszky ügye volt napirenden. És ő azt mondja, „Telefonálni kell neki...!” Mondta ezt reggel háromkor. Mondom: „Kinek?” Azt mondja: „A munkáspárt vezérének, G.-nek.” „Reggel háromkor nem lehet G.-t felhívni.” Azt feleli erre Koestler: „Miért ne lehetne, emberéletéről van szó.” S ment a telefonhoz. Ugyanezt tette Déry Tibor esetében is. A telefonnál a titkár jelentkezett, s az mondja: „G. úr alszik.” Koestler erre: „Akkor keltse fel!” Felkeltették G.-t, s az máris jött a telefonhoz. Koestler tovább beszélt határozottan, hogy, uram, azért ébresztettem fel, mert egy ember életéről van szó, Déry Tibor magyar íróéről. Hát, így! Így változott a világ akkor, hogy a munkáspárt vezéré egy író felhívja hajnal háromkor, kiugraszija az ágyból, és még bocsánatot sem kell kérnie természetesen, mert emberi élet megmentéséről van szó.

N. P. M.: Ebben a történetben mára nézve is van valami örvendetesen ígéretes, már ami a politikát és a politikusokat illeti.

F. GY.: Milyen derék ember ez a Déry Tibor, és milyen rossz író, vélekedett Koestler azon a délutánon, amikor először valaki elmesélte neki, hogy milyen nehéz helyzetben van Déry.

N. P. M.: Déry Tibor itt ült Vácott.

F. GY.: Déryt ki kell mentenünk a váci börtönből, mert egy kitűnő író, segítenünk kell rajta, mondta Koestler, nem sokkal később. S közben azt találta ki, s telefonban el is mondta a tervét G.-nek, hogy holnapután, amikor Moszkvában lesz, tegye szóvá az ügyet Hruscsovnál. Amire, ha Hruscsov úgy reagálna, hogy „Mi közöm nekem Magyarország belügyeihez?“, az nagyon jó volna, mert akkor épp azért, merthogy egyiküknek sincs közvetlen politikai köze az üggyhez, mint jó barátját rábeszélheti Nyikita Szergejevics arra, hogy járjon közben, engedjék szabadon Déryt. „Jó, fogok neki szólni!” – ígérte meg G.

N. P. M.: Egy hét múlva Déryt kiengedték a váci börtönből. Ez, gondolom, csodának számított egy olyan ember számára, akit kilenc évre ítéltek. S akit akkor, 1960-ban, hogy hogyan és miért, azt persze itthon senki sem tudhatta, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa határozata értelmében háromévi próbaidőre felfüggesztettek. Mindezt azért tudom csak ilyen pontosan, mert D. T. úr *börtönevei* címmel közöltük a Katedrális 1991-ben megjelent első számában Markovits Ferenc rádiós dokumentumjátékát, amelyben Déry és édesanyja, valamint Déryné és Luca, a házvezetőnő levelezései szerepeltek. S amiből az vált világossá, hogy a Mama egész életében mit sem sejtett arról, hogy az ő fia börtönben van. A menyé írta a fia nevében a „börtönleveleket”, amelyekben ilyesmiket írt, idézem: „Drága Mamus! Mi itt a hegyen hamarosan készen leszünk a filmforgatással, és valószínűleg egy hétre Genovába utazunk, hogy megkezdjük a földközi-tengeri hajóutat, és megcsináljuk a szükséges tengerparti felvételeket. Örülten boldog vagyok! Képzeld csak el a Földközi-tengert nyáron! És mindezt a legnagyobb kényelemben, egy első osztályú óceánjárón! Az út végétével valószínűleg Marseille-ben, Barcelonában szállunk partra, ahonnan Párizsba megyünk.”

A fiú meg arról nem tudott, hogy közben meghalt az édesanyja, mert helyette is a feleség írta meg a válaszleveleket.

Ő tudomásom szerint, abban a hiszemben jött ki a börtönből, hogy a Mamus él. Ahogy erről nyilatkozott, az is ezt a feltevést erősíti, hogy ti. „Abban a pillanatban, ahogy kiléptem a váci fegyház kapuján, és beültem egy taxiba a feleségem mellé, már megbocsátottam mindazoknak, akik véleményem szerint börtönbe juttattak, és ott őriztek. Túláradó életöröm volt bennem, azt hittem, most már az enyém a világ.”

N. P. M.: A mai helyzetben mégis mit javasolsz, pontosabban mit üzensz a harmadik évezred emberarcú lényeknek?

F. GY.: Hogy is lehetne üzenni?! Mindenki, aki a messi jövőnek üzen, abba a tévedésbe esik, hogy olyasvalamit üzen, ami egészen biztos, hogy nem lesz időszerű, mondjuk húsz év múlva vagy harminc év múlva. Mindenesetre én azt hittem, amikor hazajöttem, nem hittem, de reméltem, hogy a szovjet összeomlásával egy nyugodtabb és békésebb, boldogabb élet vár ránk. Nem így történt. Az, ami most jön, akik csinálják, mondta Ernst Renaud, azoknak is idegen, hát még nekem, aki nem csinálom, én milyen messze vagyok tőle. Nem tudni, hogy mi jön. Teljesen másra készülünk, mást várunk mindig. Én attól fé-

lek, hogy az erkölcsi züllés és összeomlás mellett egy atomháború, egy roppant túlnépesedés, a bacilusok elgazdagodása és gyilkossága, a természet pusztulása miatt éhínség jön, és töröm a fejemet, hogy az emberiség ezt hogyan tudja kivédeni. Most még nem látom az utat.

N. P. M.: Máskor is voltak már ilyen széteső korszakok.

F. GY.: Ennyire, mint ma, nem voltak.

N. P. M.: Gondoljunk csak Symachus, az utolsó római császár válságoktól terhes korára, vagy a virágzó, majd idővel összeomló görög városállamokra, a széteső Athénre.

F. GY.: Ennyire azért nem voltak kilátástalanok azok az idők.

N. P. M.: Én nem tudom, hogy, mondjuk, Szókratész kora mennyire volt morálisan jobb állapotban, mint ez a mostani.

F. GY.: Nézd, ő azt hitte, Rómában Adrianus császár kivételével bizonyos mértékig mindenki azt tartotta, hogy a birodalom örök. Ma már biztosan tudjuk, hogy a nagy birodalmak összeomlanak.

N. P. M.: Igen, ezek a tények. De valóságosan, erkölcsében, morális alapállása tekintetében hány olyan igaz ember maradt, aki elé, ha kiteszik a méregpoharat, mert, mondjuk, az emberiség ellen vétett, bűnt követett el, akkor az a valaki, bűnbocsánatot remélve, fenéig ki is issza, ami a pohárban van?

F. GY.: Ebből a szempontból most még mindig jobban állunk, mint mondjuk az ötvenes években.

N. P. M.: Ez gyenge vigasz, azt hiszem.

F. GY.: Mégis több derék, több tisztességes ember van ma, ha körülnézek, látom és tapasztalom. Több jóra való ember van most, mint régen, hidd el, hogy sokkal több! Csak az a baj, hogy átütő ereje nincs annak, amit tesznek. Na, mindegy, ez már másfelé visz. Valójában meg kell mondanunk, hogy nem tudjuk, hogy holnap mi lesz, csak tisztára reménykedünk. Remélünk egy szebb és jobb jövőt. Én ezzel fejezném be a mai elmélkedésünket.

N. P. M.: Én pedig Villon szellemét újra megidévezve azzal, hogy:

*Mindent tudok hát drága herceg,
Tudom, mi sápadt, s mi ragyog,
tudom, hogy a férgek megesznek,
csak azt nem tudom, ki vagyok.*

Vasi Ferenc Zoltán
Arccal a tükörben

Bartis Ferencnek

Hogy gondoltad, Feri bátyám,
testvérré fogadsz, aztán meghalod
magad? Hát tudd, álló napon keresztül
bőgttem, fájtam, elmunkátlanodtam.
Mennék én is utánatok, a nagy titkokban
egyre többen vagytok –, csontszú recseg
bennem, zsigerien mélyen vagyok, már-már
öntudat- és jelentésvesztésben. És
nem segít gyógyszer, se ima, se ital.
A gyertya súlya meg úgy elnehezült,
hogy lángot se rakok rá. Tűröm étlen,
tehetetlen, sötét arccal,
morzsával szemetelt asztal mellett,
olvaslak Téged, félreteszem, olvasok
Györét, Csoórit, Oláht, Ördöghöt,
olvasom magam, és már sehogy se értem,
miből is lesznek a magyar szavak,
mekkora tornya van a csendnek,
s ha kezem megremeg, belül, kívül,
oldalvást, dőlve betegágyra, vagy
kamion alól kihalászva, méltó halála
leszek-e majd az írósnak?
Hová omlik a hallgatag test,
milyen harangot zendít a szív,
át merhetem rántani értelmem hasadt tükrén
a halálos gyöngy-magot,
a végzetes határon mi lesz a kimondott,
mi az elhallgatott? Őrzöm hangod. Talán így:
„Itt Bartis Ferenc. Rosszul vagyok. Köszönöm.”
Zúgtak a gépek. Virágot ültettem egy gyárudvaron.
Épp azon a nehéz napon.

Erdődi Gábor

Három mozgás

Csönd és üresség lesz fölöttem
Csönd és üresség lesz alattam
Most valami baj van a zajban
Egy csúf mérges gyökérre leltem

Leltem elmék háborgására
Mely most csupa záptojást szül meg
A női testek hullámozása
most csupa holtágakba fülled

De amíg fönn süt még a félhold
Bár lelkünk mély vízben imbolygó
Még megtérhet mindaz mi szép volt
Még megszülni majdan új bolygó...

Egy intim alsóneműre

(M)ágicának

Egy csipke
Itt maradt öledből
Mint virágból
Egy szírom

És most nem
Hagy nyugodni
A föld alá kerül
Akár egy halott
Szétporlik

És utánad a csönd
És csak illata
Marad a dolgoknak
Párlata – glória!

Falusi Márton

170/90

Nálad hagytam a vers kellékeit,
írni csak kellékek nélkül szabad.
Azzá tesznek, mivé elképzelik,
nincs esztétika, mi nem téged tagad.

Irtanak belőlem sugárral, lúggal,
most erős vagyok, te: legsebezhetőbb.
Vágyát veszítve is zihálva fújtat
első éjszakán begörccsölt szeretőd.

Ájulásig srófolod vérnyomásomat,
egy húron pendül ellened minden ideg.
Keringés ragad el, epébe mártogat,
érfal visszhangozza megjegyzéseiket.

Mit képzelek én, elkényeztetett egyke,
ez a szenvedély és ez a költészet?
Diplomámban telik apám, anyám kedve,
támaszkodom kocsmafalnak, söntésnek.

Szisztóle-Szkülla, Diasztóle-Kharübdisz:
szorulsz, döndülsz, két szívdobbanás foglya.
Csuklóm lüktet, erek televénye türkiz,
de nem, de nem szabadulsz kidobogva.

Csipesztől csipeszig lobog föl ékágém,
grafikonja elhúzott függönyszegély.
Így vesémbé látsz. Se bőr, se hús, lépj hátrébb,
lelkem anyagváltozása: költemény.

Nyavalyáimat diagnosztizálja,
rímtelenül még több a tébétéher.
Recseg-ropog műszerem tépőzárja,
túlpumpál a reggel mért értékeken.

Sorról sorra terhel, gyorsuló kerékpár,
kihelyezem szívverésem kamatra.
Kötélhúzó pulzusom átér, nem ér át,
ha még egyszer megrántod, elszakadna.

Csont és súlyzó

Biztatta ez, az, mint mindenki mást,
és meg sem áll, gyújt csillagról csillagra.
„Mondd szépen: á” – hangzott az elhívás,
tüzes nyelvét, jóskártyáját kicsapta.

„Szonettet írv, istentelent, merészet!”
Ellenkezett, vallotta: hasztalan.
Szerzett Napot, Holdat versébe képnek,
hitéhez őt, Istent, hisz arra van.

Fitté avanszált procc edzőteremben.
Súlyzósoron halstatti csontlelet,
hasonlat-lábszárak elföldeletlen.

Elismerésre gyúr sok szerkezet,
magasba lök bármit, csak lent heverjen –
egyszerre csont és súlyzó nem lehet.

P. Papp Zoltán

Kettős látás

mióta beléptem a körbe
csak kifelé vágyom
mióta távcsövem van
nem érdekelnek a csillagok

mióta eszmélek az életben is
csak a halál izgat
hiába hisz' e kettős látásban
elvész az elme

vers: színek villanások zenék
egy kis elemózsia e
denevérrebbenésnyi útra
így is úgy is elég

Szóképek násza

Ha van nász egyáltalán
felhőlomb suhog éjszaka van
fénykottákon ring a csönd
sötétben lopódnak a percek
iszapnehéz álmok állják el az utat

ha van kiút egyáltalán
s nem térszűkület tán mint
sikongó öröm a fájdalompalettán
ha van öröm egyáltalán
s nem csak az érzetek tűnő tánca

megszólal egy pánsíp
mögötte furulyák fuvolák
tilinkók lélegzik a dallamot
ütőhangszerek lüktetik a ritmust
a zene már kész

ha van hang egyáltalán
a némafilm ideje lejárt kép a
képtelenbe vált valami még
folytatódik veled majd nélküled

mint fiú az apát
a vers
ha van szó egyáltalán
tovább írja magát

„1956 után Magyarország a hideg magány országa volt.”
(Esterházy Péter)

Fél évszázada lobbant fel és hamvadt el hirtelen a magyar forradalom lángja.

Meglett ember lett, aki akkoriban született, mire a rendszerváltásban a szabadságharcot nevének lehetett nevezni. Azóta további másfél évtized telt el. Neves írónk egy francia lapnak 2005 végén adott interjújából vettük a mottót körkérdeésünkhöz, melyben arra kértünk többeket, fogalmazzák meg, milyen lenne ma a saját számvetésük, hogyan látják most az eltelt ötven évet.

Eddig Nagy Bandó András, Bodrogi Gyula, Kaján Tibor, Szalay Károly, Kiszely István, Frenkl Róbert, Gyulai Líviusz, Tüskés Tibor, Jankovics Marcell, Visky András, Csák Gyula és Hoppál Mihály válaszát közöltük.

Szakonyi Károly

Ötvenhat után

Azon az eufóriás délutánon, estén és éjszakán, amikor hirtelen és váratlanul megéreztem a szabadságot, tudtuk, hogy történelmi pillanat tanúi vagyunk. Ott vonultunk a tömegben a Nagykörúton, összegyűltünk a Rádiónál (ahonnan szuronyt szegvezve akartak kiszorítani az ávosok), aztán meg a Kossuth téren, a Parlament előtt álltunk sűrű sorokban, követelve, hogy Nagy Imre szóljon a néphez, miközben kialudtak a kandeláberek fényei, de öngyújtók, gyufák lobbantottak lángra száz és ezer összesodort újságot, hogy a világuknál felhangozzék a *Szózat*. Valahol már elkezdődött a lövöldözés, teherautókon érkeztek a csepeli munkások, a felkeléshez átálló rendőrök, katonatisztek nem voltak hajlandók szembeszegülni a néppel... és az

utcákon, tereken fegyverropogással ébredt a hajnal. Azon az október huszonharmadikán úgy lélegeztünk fel, mint a fuldokló, aki végre felkerül a felszínre... De november negyedikén dübörögve száguldottak Pest felé a tankok, és elkezdődött a monstre hatalommal szembeni szabadságharc, amit letiport az önkény és az idegenből ránk tört túlerő...

Én még nem voltam író. Betanított munkásként dolgoztam egy faüzemben. Ott sztrájkoltam a Kádár-kormány megalakulását követően. Előző esztendőben házasodtam, egyéves volt a kislányom. Néha benéztem a gyárba, mert a falusiak ételmezt hoztak a munkásoknak, nagy füžér fokhagymát, tokaszalonnát vittem haza, anyám megabálta. Nyomor volt, de a

legnehezebb volt elviselni azt, hogy leverték a forradalmat, hogy vége a szabadságnak... De nem mentem külföldre. Talán azért, mert az irodalom már régóta foglalkoztatott, novellák gyűltek egy dossziéban, egyik-másik ötvenhat nyarán valamilyen pályázati felhívásra el is került egy szakszervezeti irodalmi körbe. Ötvenhét tavaszán egyszer csak levelet kaptam, hogy menjek, vegyem át a díjat, amit amatőr kollégák szavaztak meg nekem. Megalakítottuk ott az Építőknél a Móricz Zsigmond kört, ami – tekintettel a letartóztatások idejére – veszélyes volt, könnyen holmi összeesküvést gyaníthattak volna. Akadt is köztünk olyan, aki egyszer csak eltűnt, s nem láthattuk többé.

Ha nem jön létre ez az irodalmi kör, talán sohasem ismerem meg Kárpáti Kamilt, a Szakszervezetek Egressy Gábor klubjának különös könyvtárosát. Ez a klub a Dohány utca és Síp utca sarkán volt, egy néptáncos házaspár vezette, és 1958 elején már ott tanított versmondást Surányi Ibo-lya, Jancsó Adrienn, Szentpál Mónika (Rákos Sándor felesége). Az egykori mulató emeletén kis színházterem volt, ahol ifjú költők adhatták elő verseiket azóta már neves színésszé lett amatőrök előadásában. A kis könyvtárteremben pedig Kárpáti Kamilnál meg-megjelent Ágh Istán, Csukás, Kiss Dénes és mások. Kamil nagy-szerű kritikus szellem volt már akkor is, lévén, hogy szinte kamaszkorú költőként lapot szerkesztett Kaposvárott, míg negyvenkilencben egy római ösztöndíj helyett a kistarcsai internálótáborban nem találta magát. Kezdetben a rendőrség őrizte őket, de aztán átvette az internálást meg a tábor az ávó. Néhány rabnak sikerült megszöknie, s eljutva a Szabad Európa Rádióhoz, felsorolták fogolytársaik névsorát,

meg persze az ávó bánásmódját. Kárpáti neve is elhangzott, így aztán őt is, mint a többieket, összeesküvés vádjával átadták a katonai ügyészségnek. Halálbüntetést szabtak ki rá, amit életfogytiglanira enyhítettek. A forradalom napjaiban szabadult. Az, hogy milyen szellem volt a környezetében, eszerint nem kell különösebben taglalnom. Minden meghurcoltatása ellenére hitt a szellem erejében, a költészetben, az irodalomban, és hitéből ránk is sok sugárzott. Különben is fiatalok és ambíciózusak voltunk, ha nem is akartunk minden áron érvényesülni. Mégis felkerestük az újjáalakult szerkesztőségeket, és '58-ban már az én novelláim is megjelentek, melyek aztán 1961-ben kötetté rendeződtek a Magvető Kiadónál. (Kárpáti rehabilitációja, az irodalmi is, még sokáig késett!)

Amikor indulásomra – és társaim: Bertha Bulcsu, Lázár Ervin, Kiss Dénes, Csukás, Kertész Ákos, Hernádi Gyula, Gyurkovics Tibor és mások indulására – gondolok, mindig eszembe jut, hogy milyen időkben kezdtek is meg a publikálást. Mert szinte valamennyien ekkor, a forradalom leverése utáni első években jelentkeztünk. Nem sztrájktröröknek! De mégis: a tisztességes, a forradalom pártján álló nagyok hallgattak, mások börtönben ültek vagy már a megtorlás áldozatai lettek. Sokan emigráltak. És mi? És én? Miért adtuk közre írásainkat olyan politikai világban, amikor a MÚK volt a jelszó? (Márciusban Újra Kezdjük.) Megalkudtunk? Kihasználtuk a csendet? Hogy a kollaboráns rendszernek szüksége volt az irodalmi élet felpetzdülésére, bizonyítandó, hogy elindult a konszolidáció?

Nem, erről szó sincs! Mi – vagyis a fentiek – egyformán gondolkodtunk a

forradalomról, végzetesnek tartottuk az elvesztését, és ellenálltunk szellemünkben a kádárizmusnak. De az irodalom élni akar, éppen úgy, mint a növény: ha a kövek között talál egy hasadékot, kidugja a fejét s növekszik. Hány kis ecetfa próbál élni a pesti házfalak tövében, a faszter hasadékában! Hány bokor igyekszik létezni a bérházak magas csatornáinak őszi falevel-humuszában? A természet ott él, ahol tud. Így voltunk mi is. A forradalom előtti diktatúrában már elindult az irodalom szabadsága felé több út is, az Új Hang novellistái az 1953-as Nagy Imre-féle kormányprogram után valóban új hangot hoztak, Sarkadi, Sánta Ferenc, Kamondi (Tóth) László, Szabó István, Moldova, Csurka, Galgóczi Erzsébet és még mások is izgalmas, igaz írásokat adtak közre.

Akkor még egzisztenciálisan meszsze voltam a literátori élettől. Hanem amikor '58-ban publikálni kezdtem, ahogy mások is, én is úgy véltem, az újonnan jelentkezők társasága összekapcsolódott a régiekkel. Hiszen szombatoként össze is jártunk a Hungária presszó részében a vörös kanapékon üldögélve (ott, ahol később a ruhatár lett, most pedig butikok vannak az olasz tulajdonú kávéházában). Voltak persze más irodalmi csoportok is, az új rendszerbe beilleszkedő, sőt annak érdekeit szolgáló társaságok.

Mert a sematizmus persze tovább élt, a kurzusok mindig megteremtik a maguk híveit és kiszolgálóit, de már nem lehetett belekényszeríteni senkit, akik művelték, önként tették. Egyszer egy román író, aki emigrált nyugatra, megkérdezték, mi baja volt otthon, hiszen megjelenhetett, nem bántották, miért menekült el a hazájából? Azt felelte, mert nem tudta, mit nem tud!

Igen, amikor benne élünk egy helyzetben, abba igyekszünk beletörődni, és a korlátait felismerve, azokon belül a magunk szabadságát megteremteni. A világtörténelemben (irodalomtörténetben) mindig voltak olyan korszakok, amikor veszettül működött a cenzúra. Magyarországon ennek nagy múltja van, ott volt például a Bach-korszak. De az oroszországi cári cenzúra is, Szibéria-mumussal a háttérben. Gogol mégis megírta, amit gondolt, legfeljebb megtalálta a módját, hogy álcázza mondandóját. S nem ezt tettük mi is? A magyar – és kelet-európai – abszurd abban különbözött a nyugatitól, hogy nem a dekadenciát hirdette, nem a világvége-hangulatot, hanem elbújtatta a véleményét, amiben ott bujkált a gúnyos kritika, és némi vigasz is, hogy ez nem maradhat így, mert annyira *abszurd!*

A hetvenes évekre például a magyar drámairodalom csaknem teljes szabadságot élvezett, ha elkerülte a Szovjetunióval kapcsolatos, kényes politikai kérdéseket. Vagy nyílt szóval nem hirdette a rendszer tarthatatlanságát, nem uszított. B. Nagy László, a kitűnő filmkritikus, a magyar film és persze a tehetséges magyar filmrendezők apostolaként elérte, hogy tekintélye lett a hazai mozgóképnek. A televízióban képernyőre kerülő játékok, a Rádiószínház produkciói ebben az évtizedben nemzetközi elismerést is hoztak alkotóinknak.

A kör persze zárt volt, politikai villanypászor vigyázta, hogy mindenki maradjon csak a kádárista mezőkön belül. Csakis ott lehetett „szabadságot” teremteni művészeknek, kereskedőnek, építésznek, vendéglősnek, földművesnek, tanárnak, közigazdásznak. Még akkor is, ha a kritikai hang így-úgy felerősödött.

Sokat jelentett az irodalmi színvonal megteremtésében a hatvanas évek elején létrejött Új Írás című folyóirat, ahol nemzedékek találkozhattak az igaz szó kimondására. A pécsi Jelenkor és más vidéki folyóirat szerkesztői is azért küzdöttek olykor össze-összeütközve a kultúrpolitikával, hogy tiszta hang szóljon lapjaikról.

Teltek az évek, évtizedek, gyerekeink már abban a rendszerben születtek, ami '56 után jött létre, ha ugyan közben-közben reformálódva is. Növekedvén azt tartották természetesnek, amit éltek. Még akkor is, ha lázadtak a zenében, ha tudták, hogy mi féle más élet van tőlünk nyugatra, de ki ne tekintené evidensnek azt a kort, amiben született, növekedett? Nekünk a Horthy-korszak volt az örök, ami aztán megváltozott. A még idősebbeknek a Ferenc József-i, a békeévek. Úgy voltunk, hogy bár elégedetlenkedtünk, mégsem mertük igazán elhinni, hogy egyszer csak megváltozik a világ, hogy a szovjet hatalom meggyöngül. Pedig 1985 körül már voltak reccsenések, mintha össze akart volna roppanni a tákolmány.

És össze is roppant!...

Persze mindenki azt hitte, egy csapásra szép és jó lesz minden. Hát, nem lett. Igaz, kimentek a megszállók, független lett az ország, szabad lett a szó. De nemcsak szabad, *szabados is*. Ahogy minden. A korlátok leomlottak, sok mindent és mindenkit össze is zúztak, voltaképpen a reánk szakadt szabadság maga lett a hajdan sokat kárhozottatott *egzisztencializmus*. Meghalt az Isten, az ember magára maradt. Ha azelőtt *istenek* uralkodtak fölöttünk, most nem uralkodik – ahogy mondani szokás – se isten, se ember. Nem is kell, hogy uralkodjék, fő-

leg az ember ne! – de arra feltétlenül szükség lenne, hogy mi magunk uralkodjunk magunkon.

Régen az erőszakszervezeteknek voltunk kiszolgáltatva, ma az *erőszakosoknak*, akik csak a saját érdeküket nézik, és tolakszanak, mindenkit le-sodorva.

Ha az ember hét évtizednél is többet élt már, akárhogyan volt is, negyvenet nem dobhat ki csak úgy az ablakon. Dolgoztunk, teremtettünk, gondolkodtunk, létrehoztunk sok jót és szépet, szerelmesek voltunk, gyermekeket nemzettünk, igyekeztünk vigyázni egymásra, betegségeken mentünk át, temettünk, neveltünk, sírtunk, ültünk a napon önfelédten, barátokoztunk, mulattunk, szomorkodtunk – egyszóval éltünk, ahogy mindig is él az ember. Felettünk, mellettünk meg ott tombolt a politika. A hazai meg a nemzetközi. És mint dédapáinknak 1848–49 szépsége és gyásza, úgy élt bennünk 56, a dicső 12 nap, aztán a vesztés. Agresszióra konszolidáció... ahogy mindig is a történelemben. A *Bolond madár* című regényemben írtam, egyik alakom szájába adva a szavakat: *Mert ugyebár, mi a forradalom? A nép spontán megmozdulása, hogy változtasson keserves sorsán. Olyan ez, mint a szerelem? Elönti a szívet, az agyat a lángja. Láttá, milyen lelkes a tüntető nép? Mert ma azt érezte, hogy szabad! Szabad, és maga dönt... Micsoda mámorító érzés! Még ha az egész csak egy pillanat is! Akkor sem hiábavaló! Kell a népnek, a nemzetnek az ilyen pillanat, hogy becsülhesse magát. A forradalmat elronthatják, belebukhatunk, megbecsteleníthetik, de a pillanat mámorea sohasem vész el...*

Tóth Sándor

Négyalakos mementó

Szakmai munkám eredményeként, ötven évvel ezelőtt, részese lehettem a Magyar Képzőművészeti Főiskola prágai tanulmányútjának. Kapos Nándor és Végvári Lajos mesterek vezetésével évfolyamonként és szakonként egy-két hallgató vett részt a Prága és környéke múzeumait és kastélyait látogató kiránduláson. A nyári művésztelep után a csehszlovákiai túra tapasztalataim felbuzdulva Szegeci Ernő szobrász évfolyamtársammal elhatároztuk, hogy tanévkezdésig elmegyünk Erdélybe.

Augusztus 20-án hátizsákkal léptük át a magyar határt Biharkeresztesnél, Biharpüspökiről gyalog mentünk Nagyváradra. Az esti szentmise végén értünk a városba, ahol a székesegyház falai között zengett a magyar szenteket dicsőítő népének. Megrázó élmény volt. Az éjjeli vonattal mentünk Kolozsvárra, ahol Pongrácz Antónia vendégeként Tordai utcai nagy, négyszobás polgári száraz kaőubejáratos házban laktunk.

Cilike édesanyjával és nagymamájával élt itt. Az udvari régi nyári konyhában egy román család lakott tíz gyermekével. Puskás Sándor szobrászművész lett később a férje Antóniának, gyermekük nem született, a Pongrácz Puskás család magvaszakadt lett. Ötven éve nem jártam Kolozsvárott, lehet, hogy már a ház sem áll, lehet, hogy a nyári konyhából a tovább élők felköltöztek a nagy házba.

Megismerkedtünk főiskolás társainkkal, a rektornál viziteltünk, Bortnyik mestertől felhatalmazást kaptunk a kapcsolatok felvételére a két intézmény között. Jártunk Szervátiusz Jenő műtermében, meglátogattuk Benczedy Sándort, aki Budapesten Kisfaludi Strobl-növendék volt, mint mi is. Benczedy népes családja körében, nagyszerű népi ihletettséggű, humoros terrakottafigurái társaságában máig maradandó élmény.

Utunk Homorádfürdő és Hargitafüred között a Hargitán át, medvével találkozva ma is borzongató. Gyilkos-tó, Békás-szoros, Sepsiszentgyörgy és Marosvásárhely, Székelyudvarhely és Korond, majd egyhetes bukaresti tartózkodás, élményekben, ismerkedésekben gazdag volt. A Medrecz szobrászmester műtermében és Zambarzkinn műgyűjtő milliomos házában töltött délutánok ma is élesen villannak emlékezetembe. A kortárs francia művészek jeleseinek eredeti alkotásaival Zam barzkinnál találkoztam először.

Szeptember végén értem haza. A tanévkezdéskor, október első napjaiban,

megválasztottak titkos szavazással a DISZ-vezetőség tagjának és megbíztak a titkári teendőkkel. Október 6-án részt vettünk a Rajk-temetésen, majd a politikai események felgyorsultak. Tagja lettem főiskolánk forradalmi bizottságának. Tanulságos a névsor, ezért leírom az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárától kapott dokumentum alapján írt sorrendben: Somogyi József, Borsos Miklós, Huszár Imre, Erdei Dezső, Makrisz Agamemnon, Wágner Nándor, Végh Tamás, Vilt Tibor, Garami László, Megyeri Barna, Kerényi Jenő és főiskolai hallgatóként Bencsik István, Erdélyi Attila és Tóth Sándor.

Az egyetemi forradalmi diákbizottságtól 1956. november 16-án kelt megbízólevél értelmében a Magyar Vörös kereszt központjában kellett képviselnem a MEFESZ érdekeit.

1959. január 13-án a Budapesti Rendőrkapitányság politikai nyomozó osztálya V/a csoport elrendelte az „operatív nyilvántartásba vételt”, ami 1986. november 4-ig tartott folyamatosan huszonnégy éven át, váltott ügynökökkel.

1999. augusztus 5-én kaptam először anyagot a Történeti Hivaltól, majd később többször kiegészítéseket. A III/III ügynökök egy részének fedőnevét is feloldották.

Az 1986. november 4-én, a szovjet invázió harmincéves évfordulóján feloldott megfigyelés és életem, művészetem alakulása között ok-okozati összefüggést vélek. Az iratok megismerése után életem alakulásának számtalan addig megmagyarázhatatlan eseménye világossá vált. Fiatalkoromban tanítottam, dolgoztam a közigazgatásban, az Egri Tanárképző Főiskola tanszékvezető főiskolai tanáraként mentem nyugdíjba. Számtalan érmét készítettem. Méretes köztéri feladatokat nem kaptam, diplomamunkám volt életem utolsó életnagyságú szobra. Készítettem Szegedre, Máriapócsra, Miskolcra egy-egy bronz templomkaput, és az élet különös kegyelmeként az egri székesegyház közel 25 négyzetméteres tizenkét kazettás főkapuját és a déli, szintén tizenkét kazettás Mária kaput díszíthettem bronz domborművekkel.

Szamarkandtól Las Vegasig a fél világ múzeumait megismerhettem. Egyéni kiállításom volt külföldön; Szabadkán, Újvidéken, Bácsstopolyán, Ungváron, Odesszában, Iserlohnban, Párizsban, Párizs Magyar Intézet, Bécsben, Bécs Kunsthistorisches Muzeumiére Münz Kabinet, Szófiában, Szófia Magyar Intézet, Colorado Springsben, Colorado Springs Amerikai Numizmatikai Múzeum, Toledóban (OHIO) és Delvaerben. Hazai díjak mellett Szabadkán, Firenzében, Ravennában, Tel Avivban, Toledóban kaptam díjakat, elismeréseket.

Köszönöm a művészettörténészeknek, múzeum- és intézményvezetőknek, vállalatvezetőknek és köztisztviselőknek, plébánosoknak és püspököknek, egy szóval mecénásaimnak, hogy feladatokkal láttak el, művészi törekvésemet elfogadták, pártfogolták.

Sajnálom, hogy nem készíthettem emlékművet életem meghatározó élményéről, az '56-os forradalomról. Örülök, hogy a Képzőművészeti Egyetem rektora jóvoltából négy főiskolás társamról, akiket a szovjet megszállók kivégeztek, a főiskola épületében az ötvenéves évfordulón portré-domborművekkel emlékezhetünk meg a rektori hivatal előtti folyosón. Bódis Antal, Csűrös Zoltán, Komondy Sándor, Kovács József neve, arcuk felidézésével személyessé válik.

Meto Jovanovszki

Utazás

Jó vót. Jó' telt. Nagyon jó'. Hogy mik nem vótak! A lányomná vótam, út láttam. Most legalább nem bánkódott. Ahogy tuttuk, vigasztatuk egymást. Ű engöm, én ütet... Minek mongyam, mikó magad is tudod! Láttam mindönkit. A mijeinket. A templomba. Ott, Amerikába' mind ott gyűnnek össze. Mindönük mögvan. Ugyë, még templomuk is. Ęgyedű mink hijányzunk nekik, és hát, úk is hijányoznak nekünk. A templomuk, az szöbb enné' a mijenkné'. Sokkata szöbb. Új. A pap, az is jó. Úgy monták. Összegyűnnek ott, ösznek-isznak, mindönfélét csinának. Mind egészségösek, jó' vannak. Üdvözönek is. Az ottaniak mindönkit üdvözönek itthon. Hál' Istennek, az üdvözletök nem pakkok, nem kó úket cipeni. A szavaknak mög nincs súlyuk. Csak e' në felejcse. Nem kó értük aggónnunk. Minek is aggónnánk, mikó nagyon jó' mögy nekik ott. Mindönük mögvan. Mindönki dógozik, mökszógájják a pész, házuk van. A házakba' végig csudaszép kárpitok. Szőnyegök. A jékszekerényök, ott fridzsojnak mongyák, úgy mög vannak tömve, maj' kipukkannak, mint mikó az ökrök főfúvónnak a lucernátú. A televíziójök mög csupa színösek. Hogy mindönféle gyönyörűségbe élvezköggyenek. Azokba a televíziójökba éjje'-nappa' csak táncónak mög énekönek. A kárja mindönkinek ott áll a háza előtt mög a garázsokba, mint nálunk az ökrök a karámba. Kinek egy van, kinek kettő. Eszibe jut, oszt mán hűt helye van. Oszt csak tekerik azokat a fónokat, mökhabaronnak a beszéttű. Csak vihorásznak bele abba a beszélöbe, ami a fón. Ej, lányom, mondom neki, mit lóksz azon a tócsérön, mér nem mégy oda, hogy kibeszéjjed magad azza az asszonnya. Vagy embörre. Akárki lögyön a'. Vagy ú gyűjön ide. Maj' én is beszégetök vele. Ű is a mijenké, talákozok vele, oszt mikó hazamögyök, emondom, hogy láttam. Hú, anyám, mondi neköm, hogy gyűnne ú ide, tē nem tudod, milyen messzire lakik a'. Hát azér csak tekeresse mög fónozássá beszélgethetnek. Nem tunnak talákozni. De kinek mikó eszibe jut, tekeri a fönt. Éjje'-nappa'. Így van a', mikó' regula nekű' vannak. Nem tudom neköd emondani, milyen hely az, ahun laknak. Nem is láttam, nem jártam körű. Ű, a lányom – otthon, az ura munkába. Az embör otthon – emez a munkába. Tiszta bolondokháza. Annyira efoglatak, hát az Isten mentsön mög attú. Oszt az a nyelv, amerikásnak mongyák, amit beszének azok a gyerökök, ezök a nagyok nem is tuggyák úgy, az a nyelv, te, hát Isten në aggya, hogy mög akard tanúni! Kérdözö valamit – nem tud válaszóni, nevet, mint egy idéten. Mer nem érti, mit mondasz neki. És tē sē értöd ütet. Én, húgomasszony, csak elűdögétem náluk otthon. Mit is csinájjak, én gyámótan, mikó egész nap csak ülök, oszt hallgatok. Űtem ott az ajtóná, ölbe tött kézze, oszt vártam, hogy valaki emönnyön, hogy élő embört lássak. Élő lelköt. Csak egy-egy kár mönt e' néha. Hogy hova mönnek azok az embörök, hun kujtorognak napközbe, mit csinának, ki tuggya. Csak egy policáj gyűtt éccó. Mögijtettem, mikó láttam, hogy igényösen hozzám gyűn. Hajajaj, mondok, mi lösz most énevem! Sē írás nem vót nálam, sē

səmmi. Tán vétöttem valamit a törvény ellen. A passzussa'. De csak azér' tért be, hogy kérjön túlem tíz dollárt, mer a vejem hibázott valamit a kárjáva'. Ott még a Nap is másmylen vót. Nem olyan, mint a mi Napunk. Az ű Napjuktú' nagyon izzad az embör, csurom víz lösz. Nem mérhető a mijénkhő. Oszt úgy süt, ahogy az aroplánba sütött. Fura dógok. Az utazás. Nem is tudom, miféle utazás vót a'. Ha elindúsz innen, mégy akár gyalog, akár öszvérön vagy autóbussza', az, ugyë, utazás, mer' látod, hogy mégy valahova. De hogy miféle utazás az avva' a röpülőve', ahogy híjják, nem tudom. Még mostanra sē tuttam kicsudákozni magamat. Elősző' innét... De innét és onnét ëtyforma. Elősző' öszszegyűjtöttek minket ëgy épületbe, üvegbü' vót az egész. Vártuk, amit vártunk ott, abba' az épületbe', osztán mint ëgy birkanyáj, elindútunk, oszt beteretek minket valamibe, mint ëgy alagút, olyan harmonikás vót, valahogy körösztűmöntünk rajta. Osztán bemöntünk ëgy helységbe, mint ëgy szoba, úgy vót mökcsináva. Ahogy bemöntünk úgy ëggyesive', lëütünk azokra a helyekre, ahova monták azok a szép lyánykák, abba a szobába, aroplán, úgy híjják. Mikó lëütek az embörök, oszt mán nem maratt üres szék, és becsapták az ajtókat, attak világosságot, hogy úgy érezzük, mintha fényös nappa' lönne, oszt ekezdődött valami robaj, mint abba a földrengésbe' tavaly, mikó aszt hittük, hogy a hegyek a fejünkre borúnak. És csak dübörgött. Nem hatyta abba. Të mög úsz ott a széködbe, oszt melletted is űnek embörök, mög a másik ódalon is űnek ugyanúgy. Az ëgyik ódalon mög a másikon is ablakok vannak. Kicsik. A sarkukná' lë vannak kerekítve. Akkorák, hogy aszt higgyed, odakintrú lácc valamit. Úgy van mindön mökcsináva. Ott benn mög, abba a lyukba, ahova minket betuszkótak és lëütettek azokra a székökre, hát az csudaszép. Nagyon be vannak rëndözve azok az aroplánok. Van ott mindön. Puha szék, elötted asztal, ha akarod, lëhajtod, ha akarod, fölemelöd. Mikó hogy akarod. Azok a lyánykák mög, szépek, magosak, rëndetlenök, csak sétának körösztű-kasú az aroplánba. A ruhájukbü' kivan a térgyük, fölürü' mög dërékig lë vannak mesztelenködve, mintha mosdáhó' készúnének. Nézni is szégyön vót, ahogy lëhajútak ëgy férfi hó', de űk ëggyátalán nem szégyöték magukat azér', mer' az embör bebámul a kődökükig, oszt mindönt lát abba a kigombókozásba. Ajaj, mondok, ha valahun az én lyányom is így csináli! Annyi embör elött, oszt annyira szöméröm nékü' lögyenek. Te, mintha a világba mán nem tunnák a mértéköt az asszonyok. Oszt mikó eröndösztek minket odabe', mökkötöttek valamive', olyan vót, mint a farhám, amit az öszvéröknek töszünk a farkuk alá. Most akkó röpülünk. Így monták, de én sē röpülést, sē sēmmit nem érosztem. Csak a dübörgést, aszt hallottam, mög hogy az ülés nem vót rossz. Valami szömfényvesztés van a dologba', tuttam én aszt, de nem töröttem vele. Hogy lönne mán madár az embör, hogy röpüni tuggyon, de hát lögyön. Eszt a csudát is mögértem. Ki tuggya, meddig tartottak minket benn abba' az alagútba'. Egész ëjje'. Istennek hála, mondok, hogy nem kő kimönnöm. Mit csinának, hogy szégyönköznék. Monták, hogy van ott valami hely a kimönésre, de ott vannak az embörök is, mög az asszonyok is. Ègybe. Hajajaj. Hogy tunnák én úgy! Oszt ha beleütöközök valami férfiba odabe'? Csudák, te asszony, csudák! Önni-innivaló mög, ameny nyit akarsz. Azok a lyánykák csak horták. De én azokbü' az undokságokbü' sēmmit a számba nem vöttem. Hogy nem öttem, a lyánykák még többet hosztak neköm. Eszt kóstód, aszt próbád mög... amit a legjobban hosztak, hát

az olyan vót, mintha égetött cukorra lött vóna csináva, egy pohárba, teli jégge'. Odahoszták neköm a poharat, én evöttem, lötöttem az asztarra elöttem, mög nē haraguggyanak a lánykák, el is möntek, én mög ide előre beöntöttem a pohárúbú, a jeget mög az ujjaim köszt csöpöktettem. De nem látta sēnki. A lánykák gondóták, nem szeretöm a jeget, oszt csak jég nékű keszték hozni. Tēlleg jobban ki lehetött önteni, de sokka' több vót így, lēnt ki fog folyini, még majd észrevöszik. Önnivaló is vót rengeteg. Még kakastej is, ahogy mongyák. A lányomná' is. Hús, hús – töméntelen. De mög nem bírod önni, olyan ízetlen az a hús. Nem jó. Éggýtálán nem jó. Nem tudom, mér'. Éggýtálán nincs az az íze, mint a húsnak, hanem fujtós, és visszagyün belúled. De Isten mögálgya a görögöket mög a bűgárokat azé a sajtyuké', amit ott árúnak. A' finom sajt! Nézd mög, milyen jó sajt! Én itt egész életömbe' sajtot csinátam, de ilyet nem csinátam. Tán a tej más. Nem tudom. De nagyon jó. Teliöttem magamat azza a görög mög bűgár sajttá'. A kenyér az ott olyan, mint a szalma, sēmmi íze, de puha, mindég puha. A végin az Úr segiccségive' kivezettek minket abbú' a lyukbú, az aroplánbú, ahogy mongyák, oszt az alagúton köröszttű', mint a vakondlyukbú, kigyüttünk valahova, olyanok vótak ott, mint a malomküvek, foroktak, oszt azok hoszták a kufferokat. Mint a malomkű, csak bádogbú, forog, forog, és dobáli a bagázsinkat. Mindönkinek mög kő ismerni a maga kufferját, oszt e' kő kapni. Na, akkó' én, úgy rōndöszte az Úr, elōsző' a vejömet vöttem észre, osztán a lányomat is, oszt összeborútunk. De a gyerökök nékű'. Ajajaj, mondok, csak nem betegök szögény pulyák, az onokáim! De az oskolábá' vótak. Azér'. Nem akarták úket kivōnni az oskolábú. Hát így vót, húgom, mondom, el is möntem abba a pusztá Amerikába, vissza is gyüttem, de aszt sē tudom, a föld fölött van-ē, vagy a föld alatt. Inkább a föld alattinak gondónám az után a betuszkolás után, ahogy minket betuszkótak abba az aroplánba, ahogy mongyák, ami olyan vót, mint egy szoba. Mög másér' is. Azoknak az emböröknek ott nem vót olyan szép piros az arcuk, ami a mi emböreinké itt...

Hász Magdolna fordítása

Meto Jovanovszki macedón prózaíró, 1928-ban született a Preszpa-tó partján lévő Brajcsinóban. Dolgozott tanárként, újságíróként, szerkesztőként, volt a Macedón PEN Club elnöke is. Több regénye és elbeszéléskötete jelent meg. *Brajcsinói szótár* című műve (1998) szülőfalujának nyelvjárásában megírt anekdotákat, humoros történeteket tartalmaz.

Landis Everson

Madrigál

A puding íze pihen a csészében
őrzi önmagát. Csak ez a dolga
s hogy megegyék. Beléptem a szobádba. Van
egy földgömb az ágyad mellett.

„Kérsz pudingot?” Forgattad a földet, mint a pókháló
széttárt ujjal, meg se kérdeve, milyen ízűt.
A csészét a szívemhez emeltem.
Csak egy dolgot csinálhattam
megettem.

Dzsinn

A vers növekszik
eltervezett kísérlet
a laboráns pontosan tudja
végül miért
lesz kék színű a kémcső.

De bumm!
fényes robbanás
a kísérlet nem sikerült.
A katasztrófából egy dzsinn morcos arca néz.
Egy híd leszakad
a mérnök esküdött, elbír ez
három elefántot is
de egy, csak egy alatt
tört el a felfüggesztés.

Az elefánt a folyóba esett.
Vége lett a hídnak, a cirkusznak és a tavorózsáknak
de a legjobb, mi történt
a dzsinn megnyilvánult.
Hadd írjon szabadon a költő, ki ígér nekünk
korai halált.

Végjáték

Elhiszed a pilóta történetét
ki eltévedt a ködben
(két év után első találkozásán)
Anglia utcáin
igazi vízbe esett és belefulladt?

Elhitted a kislány történetét
ki eltévedt London utcáin
megállított egy megrögzötten kapzsi taxist
ki hazavitte, s ajándékba
egy pennyt is adott neki?

Elhiszed a milliárdos történetét
ki eljött hozzád
és megkért, keresd meg egy listán
a veszteség igazi okát
hol nem is volt?

Csak a kisegerek
beszélnek ilyesmit
nem is egerek, földönkívüliek
egérnek látszanak
és a céljukat senki sem ismeri.

Akkor miért méysz el addig, hogy írj
rövid verseket nagy eseményről
és hosszút, mi semmiről se szól
ha tart már a roham
hogyan elfoglalják a királyi várat?

Dörgő Tibor fordításai

Landis Everson amerikai költő. Az 1940–1950-es években a berkeleyi reneszánsz csoportosulás tagja volt. Negyvenévnél fiatalabb korában számos verssel jelentkezett. 79 évesen, 2005-ben megkapta az Emily Dickinson-díjat.

Dane Zajc
Skorpiók

magányosak
fájdalmuk a fény
táplálékuk a homály fűrészpóra
szűrágta toronyban laknak

hajléktalanok
kövek alá nyomva
hézagok repedésében
kínadtól kipréselve
mely rajtuk áthatol

néha felfele suhannak fel a csendbe
fel a fagyba fel
néha fehér vérük hangtalan remeg a dalban meg

a magány csúcán
ahová az esős éj leple alatt
felmásznak s halk hívásokat fogadnak

egy másik szívből más hívás felel nekik
aztán a hívások kivirulnak
a feldarabolt mélységekben
mélyen lent a fekete ég alatt
hirtelen kigyulladnak
csendesesen elvirágoznak

fullánkos lények
saját szívükbe mérten

[Mindenért meglakolsz]

Mindenért meglakolsz.
Leginkább a születésedért.
Kaján mosolyú madárraj zaklat
egész életeden át.
Nyugodt perceidben
s kellemetlen óráidban
madarak raja ereszkedik mellkasodra.
Fizetséget követelnek,
és te csak fizetsz és fizetsz.
Ám sosem jön el a megváltás.
Mert sehhol sincs megbocsátás.
Sehhol az ember számára menekvés.
Magadban értékre nem lelsz,
amivel fizethetnél.
Hisz magad vagy a fizetség mindenért.

Lukács Zsolt fordításai

Dane Zajc (1929–2005, Zgornja Javorščica pri Moravčah) költő és drámaíró. Apja és két testvére a háború áldozata lett. A gimnáziumból kizárták, és politikai nézetei miatt 1951-ben börtönbüntetésre ítélték. 1953 és 1955 között a Szlovén Postánál dolgozott, majd könyvtáros volt. 1991–95 között a Szlovén Írószövetség elnöke. Prešeren-díjas.

Erich Loest

Lakkcipő

Majdhogynem ájtatosan vette ki sötétkék, hajszálvékony csíkozású öltönyét a szekrényből, mint mindig, amikor díjat nyert vagy díjátadás alkalmából kellett beszédet mondania. A tintatartóval és tollal díszített nyakkendő bevált, illetet világoskék és fehér inghez is. Lehajolt a pár fekete cipőhöz, és amikor kezébe vette, észrevette, hogy oldalt levált a talp. Meglepődve észlelte, hogy a tetejébe oldalvást több helyen ránc is mutatkozik, de hát legalább nyolc évet tudhat maga mögött a két lábbeli. Jobbról-balról alaposan végigmustrálta a cipőket, majd nehéz szívvel rászánta magát, hogy lemond róluk, megváltik tőlük, egy szó, mint száz, eldobja őket, hisz nem lehet már jótékonysági alapon elküldeni őket a harmadik világba.

Tartalékként a lakkcipő maradt. Szó, ami szó, kicsit szűk, de végtére is nem kell két napon át hordani, az utazásra fölhúzza az igen kényelmes „Mefisztó”-csukáját, abban a lába mennyeien érzi magát. A lakkcipőt berakta a kis bőröndbe, még egyszer átfutotta a kéziratot, itt-ott találóbbra cserélt egy-egy szócskát, finomított egy-egy csattanón – és aztán jó érzéstől áthatottan ment a repülőterre, elvett egy ingyen Süddeutsche Zeitungot, fölfrissítette magát paradicsomlével, és amikor fölpillantott az újságból, már látta maga alatt Spandau határárait, a kikötőhídnál horgonyzó vitorlásokat, az erőművek kéményeit – Berlint, és a gép a keleti övezet felett széles kanyart véve elérte a tegeli repülőteret, és zökkenőmentesen leszállt.

Tehát Berlin. Azóta, hogy utoljára itt járt, ismét emelték a buszjegyek árát. A szállodat ismerte, az újság szerkesztőségébe tudta a járást, ott leadta beszédét, és váltott pár szót az egyik titkárnővel; a főnök Bonnba repült valami kongresszusra, az egyik ide, a másik oda, kár. A házhoz fűződő kapcsolatait szívesen fölelevenítette volna, de inkább egy másik alkalommal. A hirdetőtáblák előtt megállt, és operáról, színházról meg filmről olvasott, valami történik már Berlinben, ha ezt Bonnhoz viszonyítjuk, amely most a kormánynak ad otthont. Végül egy híres és drága vendég rendezését nézte meg, aki közben becsmérések közepette a távozás hímes mezejére lépett; klasszikus darabot vitt színre, de úgy, hogy nem lehetett tudni, a Római Birodalomban játszódik-e, vagy a mai Dél-Amerikában. Aztán az író ott állt az utcán, és azon tűnődött, milyen régen keresett föl egy bárt, táncolt és ivott ilyen idő tájt egy idegen városban. Kuplerájba csak egyszer merészkedett, azaz pontosabban, csak akkor vette észre, hová csöppent, amikor már benn volt. De mindezt már rég maga mögött tudta, évtizedekkel ezelőtt történt.

Így hát még éjfél előtt ágyba bújt, és visszaemlékezett más beszédekre, amiket tartott. Mindinkább hajlott arra, hogy tréfát űzzön, mert azt is várták tőle, tarkítsa üde színfolttal a szürke ünnepélyességet. Ezúttal beszéde nem tartalmazott politikai szemtelenséget, a CDU-tag miniszter asszony rábírta őt, aki az SPD-vel rokonszenvezik, hogy semmit ne figurázzon ki, és minden végződjék teljes egyetértésben.

Nem aludt se jól, se rosszul. Miután fölkel, még egyszer átolvasta kéziratát, és egy Rühmkorf-idézetet mégiscsak örvendetesen pimasznak talált, megreggelizett, és, mivel még bőven ráért, úgy döntött, sétál egyet, s azt remélte, nyugodtak lesznek a mellékutcák; majd valahol földalattin folytatja útját, vagy talál egy taxit. Az utcákat elborította a kutyapiszok, mint Berlinben mindig és mindenütt, a kedves néglábúak szorgosan termelték az ürületet, egyes kupacok még frissen gőzölögtek, és rákényszerült, hogy gyakrabban nézzen le, mint előre; a tetejébe bal cipőjén vékony fehér csíkra lett figyelmes. Aztán a jobb cipőjén egy másik csíkot látott, és akkor meghökkent. Lehajolt, és nem kellett föltennie a szemüvegét, anélkül is látta, hogy a cipőjéről kezd lemállani a lakk.

Egy napra rá a felesége megkérdezte, miért nem vett azonnal új cipőt, elvégre ideje volt rá, no meg elegendő pénz is lapul hozzá a zsebében, és csak akkor csodálkozott el azon, miért nem támadt magától ilyen ötlete. Ehelyett megmáshíthatatlan végzetként fogadta el, hogy ő, a hajszálvékony csíkozású öltönyben, költői nyakkendőben és csillogó ingben pompázó, makulátlanul megborotvált és kifogástalan hajviseletben pompázó elismert és több díjjal is kitüntetett író, aki az ötvenes éveit tapossa, ócska cipőt hord, amiről jön le a lakk. A csíkok percről percre sokasodtak és mélyültek, hálózat jött létre, amely Mars-csatornákról készült felvételekre emlékeztette. Egy taxiállomástól az ülés színhelyére vitette magát, húsz perccel korábban érkezett, kicsit járkált föl-alá, és gondolatai a szokásostól eltérően nem beszéde körül forogtak, nem tudott ráhangolódni erre a derűs nyugalomra úgy, mint más alkalmakkor, egy pillanatra sem tudott szabadulni a gondolattól: jaj, ez az átkozottul szorító, ostoba vacak!

A lépcsőn Reschenbachhal futott össze, egy keleti népszokások ápolásának szentelt bonni lapocska szerkesztőjével. Ismerte és szerette Reschenbachot. Talán bármely más találkozáskor megkeményedett volna, ám néha tulajdon fontosságából kiindulva, aminek igencsak tudatában volt, azt gondolta: Istennem, ki az a Reschenbach? Esetlen pecsétgyűrűre szorult, hogy a ténylegesnél értékesebben tűnjön, és ritkuló haját idétlen tincsekbe fonta s a fejéhez ragasztotta. Neki inkább megmutathatta lakkromjait, mint bárki másnak: – nézd ezt meg! És miután úgy tűnt, Reschenbach meg fog rémülni, még nevetésre is futotta belőle, mintha jókedvre hangolná a balszerencséje. És ott volt a barátságos hölgy a protokolltól, aki a helyére vezette, meg Berlin kultúrszenátora és a díjjal kitüntetett pár is, és velük szemben végre kivágta magát: hisz ilyen még sohasem történt vele! Napokra rá a feleségével olyan ötletük támadt, hogy ezt úgy, ahogy van, színpadra lehetne vinni és ezzel föl lehetne oldani az ünnep merevségét, hisz ez egy Woody Allennek vagy valami chaplini bohózatnak is becsületére válna. Beszédet mondani ócska cipőben, amelyről jön le a lakk, ezen még a miniszter asszony is mosolygott, akit széltében-hosszában úgy ismertek, hogy rideg és híján van a humorérzéknek. Mindenkinek, aki még megjelent és beléphetett a körbe, megmutatták a hajszálvékony csíkok kékje alatti világos erezetet, és ez volt az ünnepi óra nagy száma. Mint kiderült, az író a legjobb pillanatot fogta ki, mivel a tréfa eltartott, amíg a miniszter asszony az emelvényre lépett, s a vidámság még nem hervadt le az arcáról, és senki sem vette észre, milyen harmatgyöngye a beszéde. Aztán a repedt csukás írón volt a sor. Sikerült megfelelően tartani a fejét a mikrofonnal szemben, kezét pedig

úgy helyezte el, hogy a kézirat kellő távolságban legyen, és lapozás közben ne lökje meg a mikrofont, és nem is vonta el a figyelmét ez az összhang. Maradéktalanul tudott összpontosítani a hangsúlyokra és a szünetekre, a hang megemelésére, illetve lejjebb vitelére a mondatok végén; mindez jött magától. Amikor az odakívánczó szünetek alkalmával föl-fölpillantott – hisz semmiképpen sem akart szemével a kézírathoz tapadni –, a díjnyertes nő szempárjára, majd mosolyára és nevetésére figyelt minden idegszálával, s úgy érezte, ahogy a beszéd végéhez közeledik, egyre vidámabb lesz a hangulat, és ez nem volt éppen komoly ügy, de jelentőséggel azért bírt, hisz elvégre nem tréfamesternek jött ő ide. A Rühmkorf-idézetet most idegenszerűnek érezte, ezért úgy döntött, kihagyja, hisz minek provokálni. Fél mondattal a befejezés előtt levette a szemüvegét, ez bevált, hisz mindenki észrevette, hogy most már vége a beszédnek, és lehet készülni a tetszésnyilvánításra, amely olyan elemi erővel tört föl, mint-ha fölgyülemlés után nyert volna szabad utat.

Azután jöttek a köszönetnyilvánítások és a gratulációk, és a pincérek már körbejártak a tálcákkal, amelyeken pezsgóval, selt-vízzel és gyümölcslével töltött poharak sorjáltak. Az író szomjas volt, és szentül meg volt győződve róla, hogy joga van szomjúhozni. Koccintott a díjnyertesekkel, a miniszter asszonnal, a kultúrszenátorral és Reschenbachhal, és már akadt is valaki, aki a beszédét legalább kivonatokban közölni szeretne volna a lapjában, s az író boldogan és barátságosan sajnálkozott, hogy azt már teljes terjedelmében odaígérte másnak. Miközben falatkákkal megrakott tálcákat vittek körbe, fényképezek csoportképeket kértek a főszereplőktől, s a kultúrszenátor tréfásan megjegyezte, arra kéri a kollégákat, ne célozzanak túl mélyre, mert különben az ünnepség szónokának rajongóit mindenütt adakozásra készíthetik – s akkor a miniszter asszony olyan nevetésre fakadt, amelyet még senki sem hallott tőle, a kultúrszenátor pedig pusztit nyomott a díjnyertes nő arcára, és jól lehetett hallani a protokollba nem illő cuppanást. Az író ezután rögtön angolnadarabkákat és lazaccsíkokat pillantott meg, s rögtön vett is belőlük, mivel a tapasztalat szerint a többiek is először ezekkel csillapítják éhüket, s a többség bizonyára nem arra ügyel, hogy betartsa az illő sorrendet, és hallal kezdje, hússal folytassa és végül sajttal zárja az étkezést, hanem inkább arra gondol, az angolna és a lazac a legdrágább. Aztán egy túl későn érkező kolléganőnek ecsetelnie kellett, mi történt vele, és a kolléganő is mulatságosnak találta a dolgot. A negyedik és az ötödik pohár pezsgót élvezettel itta, és megnyugodott, amikor végiggondolta, hogy e napon már semmit sem fognak kívánni tőle, és majdnem négy órája maradt még a visszautazásig.

A miniszter asszony búcsúzott, most az író marhasültet és eidami sajtot falatozott, meg retket és uborkát a tálak széléről, majd némi iszogató, eszegetés és beszélgetés után arra lett figyelmes, hogy az ünneplők sorai megritkultak, újra meg újra eltűnik valaki, és nem óhajtván utolsóként távozni, fogta a kabátját és a bőröndjét, már Reschenbach is jó ideje lelépett. Bólintás jobbra, bólintás balra, még egy kézszorítás, és aztán kinn állt, s az órájára pillantott – még maradt idő. Akkor a Ku'damm és a Gedächtniskirche felé vette az irányt, még lefelé nézett, hogy kikerülje a kutyák után maradt kupacokat, cipőroncsai közömbösen hagyták. Vajon – most ez a gondolata támadt – nem erőltette túlságosan ezt a tréfát?

A Gedächtniskirchében a bejárat mellett foglalt helyet, és fölnézett az üvegablakokra, ezt mindig megtette, ha alkalom nyílt rá. Az izgalom oly mélyen leülepedett benne, hogy úgy érezte, ha még megiszik néhány pohárkával a pezsgóból, egészen addig nem tisztulna meg a szesztől, amíg visszaér Bonnba. A legrosszabb, amit tehet: most fölhajt egy pohár sört, és ha nincs a templom kijózanító hatása, talán meg is tenné. Semmi kétség: otthon is meg lesz győződve arról, hogy vidám napja volt.

Fél órával később egy padon a templom előtt az a gondolata támadt, nincs értelme, hogy hazavigye magával a cipőroncsait. Fölhúzta a „Mefisztó”-párt, kihúzta a két zsinórt a lakkozott roncsokból és emezeket a pad alá rejtette. Ne is lássa őket többé! Kedvetlenül gondolt arra, hogy most új fekete cipőt kell vásárolnia. Nem a pénzt sajnálta, bár a cipőt fenemód drágának találta, hanem a fáradságot. Azt, hogy sohasem tud nyugodtan írni!

Még egyszer körbejárta a templomot, még volt rá ideje, hogy átsétáljon a buszhoz, és kimenjen a repülőtérré. Ismét elhaladt arra, ahol lerakta a cipőjét; ott szóváltás támadt. Egy utcaseprő – vajon még mindig úgy nevezik ezeket az embereket, mint gyermekkorában? valószínűleg nem –, szemmel láthatóan egy török, rendet akart teremteni a pad alatt, de valami huligán- vagy hajléktalanféle meggátolta ebben: – Csak hagyd ott a cipőt! – kiáltotta –, egy szakié, itt felejtette, de majd érte jön! – Az utcaseprő leintette: na persze.

Az író a bőségesen magába töltött jóféle pezsgők hatására megilletődötten azt gondolta: ha én az ő szakija vagyok, akkor ő meg az én szakim. Aztán a vágyán görnyedten és csoszogva továbbment, a török pedig már egy másik pad alá hajolt.

Csálén és szanaszét állt a két ócska csuka. Az író ekkor lehajolt és egymás mellé rakta őket, a balt balra, a jobbat pedig jobbra. Miközben a buszhoz ment, azt gondolta: minden temetés lelke a rend. És már nagyon megkésve eszébe ötlött: most gyerünk egy sörre a szakimmal!

Arató János fordítása

Erich Loest 1926-ban született a szászországi Mittweidában. Volt katona, szerkesztő egy lipcsei újságnál, fogoly Bautzenben, regényeket és elbeszéléseket írt 1981-ig, amikor tehetetlen lévén az NDK-beli cenzúrával szemben, kiharcolta, hogy kiutazhasson az NSZK-ba. Bad Godesbergben és Lipcsében él.

Több irodalmi díj tulajdonosa. A novellát a Linden Kiadó gondozásában 1989-ben *Bauchschüsse* (Haslövések) címen megjelent elbeszéléskötetből fordítottuk.

Ébert Tibor

Engedély

(Minidialógus)

- Jelentem: kakáltam.
- Kakáltál?
- Igen, kakáltam.
- És volt engedélyed rá?
- Kakáltam, mert kellett.
- A dolog elvégzéséhez – nevez-
zük így – engedélyre van szükség.
- Sürgős is volt, jólesett.
- Szimplifikálsz. Az nem úgy van,
hogy az ember csak kakál és kész.
Kérdés, szükség van-e erre a végter-
mekre. Hisz tudod, minden árucikk.
- Szép, formált hurkák.
- Fegyelmezd magad! Amúgy is
fegyelmezhetetlen vagy.
- Tehát a kakálás fegyelem, fe-
gyelmezhetetlenség kérdése.
- Az is. De mindenképpen bizo-
nyos szempontok figyelembevétele.
Elfogadás, szabályok, lehetőség pon-
tos rendjében. A rendszer része.
- Talán törvény, hogy kakálhatok
vagy sem?
- Talán. De nem kerülheted ki a
piacot.
- Tehát törvénytelenül kakáltam.
Pah!
- Nem egészen. Van ennek dialek-
tikája, hogy úgy mondjam, filozófiája,
paradox jellege, jogi attribútuma...
Szabálysértés. Minimum. Az engedély
birtokában nyugodtan kakálhattam
volna. Következmények nélkül.
- Én nyugodtan kakáltam. Ráül-
tem a vécére, újságot olvastam, napi
politikát, sportot, apróhírdetéseket...
sikerült.
- Székrekedésed volt?
- Nem éppen. Amolyan normális.
- Mert nem vehetnek át mindenfé-
le...
- Persze, szüreti ürüléket.
- Szépen fejezed ki magad. Eu-
femisztikusan.
- Fost.
- Na! És csak bizonyos mennyi-
séget. Ez a kapacitástól függ. Meg a
szükséglettől.
- Hát: szükséglettől szükséglet...
- Racionalitás, marketing, érde-
kek... profit... A piac, barátom!
- Jó üzlet a ... szarás?
- Ne légy ordenáré! Haszon, ha-
szon... A tőzsdén is jelentős kom-
ponens az árfolyama. Most éppen
emelkedik. Minden portfólióban ben-
ne van.
- No, akkor én is hozzájárultam.
- Éppen ez az, hogy nem. Az en-
gedély nélküli faeces értéktelen. Nem
jegyzik, nincs árfolyama. Nulla! Érted?
Nulla! Felesleg.
- De a feketepiacon igen. Szarral
teli az ország!
- Szabálytalan, törvénytelen faece-
sekkel.
- Mégis.
- Én csak engedélyezett, minősé-
gileg ellenőrzött és átvett faecesszel
foglalkozom. Lehúztad?
- Persze hogy. Miért?
- Mert... mert...
- Majd produkálok máskor.
- Tudod, a hosszú, formált vagy
tekeredett, kunkorodott széklet, per-
sze rendes, legalább két centiméteres
átmérőjű, sötétbarna, csillogó...
- Értem. Meglesz, ha kell.

– Azt le lehet adni feketén.
 – Engedély nélkül.
 – Külföldinek, belföldinek jó áron.
 – Sokkal magasabb áron...
 – És ha még nem is bűzös, szagtalan...
 – Általában flatus kíséretében vagy olykor nélkül jön a világra, bújik ki az anuson.
 – Felejtsd el az engedélyt! Ne szólj senkinek!
 – És mi lesz az engedéllyel?
 – Felhasználhatom, felhasználhatjuk. Papirosnak.
 – Papirosnak?
 – Hát tudod... törlőnek, popsitörlőnek, na...
 – Ahhoz kemény, gondolom...
 – Igazad van. Nem vécépapír. Nem elég puha, illatos, bársonyos.
 – Az régen volt, amikor ilyesmit is felhasználtunk, újságot is.
 – Gondolodom, mi legyen vele. Zúzdába nem mehet, kitudódhat...

– Gondolkodjunk!
 – És kakáljunk minél többet és minél szebbet.
 – Úgy van. Fő a profit.
 – Faecesprofit, székletprofit, kaki-profit...
 – Megvan!
 – Micsoda?
 – Az engedély! Az engedélybe csomagolhatjuk a terméket.
 – Zseniális! Sok-sok-sok-sok-sok engedély kell, de lesz!
 – Kifordítva a papirost. Név, időpont, konzisztencia, szavatosság, dátum... kívül. És belül.
 – Kívül szép fehér.
 – Belül olyan, amilyen.
 – *(énekelve)* Kakáljunk csak, kakáljunk barátom.
 – *(énekelve)* Kakáljunk és csomagoljunk, kakáljunk és csomagoljunk.
 – Profitra fel! Profitra fel!

Albert Gábor

Ébert Tibor álomvalósága

(Mozaikkockák)

...köd, csönd, est vezessen át engem a ködön a csöndön az esten
 csönd vigyél át engem az esten és ködön
 est vezess át engem a ködön és csöndön...
 „Mert én tudom, hogy az én megváltóm él,
 és utoljára az én porom felett megáll.”
(Jób könyve)

Neve hallatán az első szó, ami eszembe jut: *polifónia*. Eddigi – ahogy egyik könyvének alcíme mondja – „Unvollendete” életművét (utalás Schubert *Be-fejezetlen szimfóniájára*) ez a többszólamúság jellemzi, amelyben a szólamok önálló dallamvezetésűek. Ezek a szólamok egymásnak feleselnek, egymást erősítik, és együttes hangzásuk hozza létre azt a nyelvben fogalmazott ze-

neművet, amelyet nekem és egyáltalán az olvasónak Ébert Tibor neve jelent. Ez a karakterizálás annyival is inkább illik a nyolcvanéves Ébert Tiborra, mert ő egész életében a zene közelében élt, s akár akarta, akár nem, akár szándékosan, akár ösztönösen, minden írásában kísért a zene. Nemcsak témaként, hisz élete során a zene, a hegedű a megélhetően túl vigasztalást is jelentett. Olyan hatalmas köztársaságnak, sőt világnak lehetett avatott, teljes jogú, alkotó állampolgára, amely csak az aktív zenészeknek adatik meg. A zene azonban nemcsak életlehetőséget adott Ébert Tibornak. Átitatta sejtjeit, és alakítva életét szinte magához hasonította, formálta. Ez a formakultúra az, amely az éberti polifónia minden „szólamában” ott kísért. Írjon emberi hangra komponált költeményt vagy bensőséges lírát, prózába tördelt költeményt vagy drámába öltöztetett történelmet, regényt, sajátos tanulmányt, novellát vagy filozófiai paradigmákat, minden leírt mondatában érezni lehet, még a paroxizmusig fokozott érzelmi kitöréseiben is, a zene fegyelmező jelenlétét.

Ébert Tibort Pozsony adta nekünk, s Ébert Tibornak köszönhetjük, hogy Pozsony, az igazi Pozsony visszakerült irodalmunkba, hogy a vágyott és mostanában még inkább hiányzó, jelképpé nemesedett Pozsonyt visszaadta nekünk. Ébert Tibor számára Pozsony az elvesztett teljesség. Ezt idézi meg az álom és valóság határán lebegő álomvalóságban vagy a valóság álmaiban. Pozsony, a sosem gyógyuló seb, a sajtó hiány, a huszadik század egyik botrányköve. Mert nem csupán egy várost vesztett el Ébert Tibor, mert számára Pozsony nemcsak a gyermekkor színtereit jelentette, nemcsak a varázslatos ifjúkor ígézetét kapta ettől az egykor volt várostól, hanem annak hitét is, hogy a pozsonyi példa nyomán a művészetben, a szellem világában a közép-európai nyomorúságot le lehet bírni. Ugyanakkor azonban azt is tapasztalnia kellett – és ez egyik leg súlyosabb élménye Ébert Tibornak –, hogy a valóság és álom szálaiból szőtt, de igenis létező, egzisztáló, és ahogy mostanában szeretik mondani, „működő” világ a politika durva érintésére hamuvá omlott.

Ennek a csodaszámba menő közép-európai világnak jelképe a pozsonyi Hajó utcában minden csütörtökön összeülő vonósnégyes volt. A szőnyegkereskedő filozófus, a város légvédelmi parancsnoka, az Ady-rajongó tanár és a lateiner skribler összehangolta hangszerét, és zenélt. „Amit játszottak – és ezek már Ébert Tibor szavai –, akik játszottak (volt köztük német, magyar, szlovák és zsidó), ott az volt Közép-Európa, tágabb értelemben Európa. És szólt a vonósnégyes ritmusban, dallamban, harmóniában, sokszólamúságban, gondolatban, kifejezésben, lelkesedésben, szenvedélyben, őszinteségekben, egymásrautaltságban, valami nagy-nagy szolidaritásban a múltból – a jelenen át – a jövőbe, és bizakodást is jelentett, meg féltést, gondoskodást is ez a közös muzsikálás.” A „vonósnégyes” a diktatúra kakofóniájában sem hallgatott el. Amikor a háború vagy az önkény valakit elszólított, akkor is összeültek. A vonósnégyesnek nem volt szabad elhallgatnia. Afölött őrködni kellett, mert a zene is őrködött a város felett. Micsoda torz fintora a történelemnek, hogy akkor hallgatott el a gyógyító zene, akkor némitották el, amikor az annyira áhított béke megérkezett. A háborút elvesztette Európa, s amit sikerült átmenteni, azt a gyalázatos béke pusztította el.

És ami azután történt! Amikor Felvidéken magyarnak lenni bűnnek számított, mikor az anyanyelv édes szavait csak titokban volt szabad használni. Ennek a vézskorszaknak hű krónikása Ébert Tibor. Amikor Bratislava végleg elsöpörte Pressburgot, és a gyűlölködés felfalta Pozsonyt. Jób keserves, de hittel teli szavai, ahogy eliratja szülőföldjét, sosem voltak aktuálisabbak. Azt a Pozsonyt és Felvidéket gyászolja, amely a magyar nép legzivatárosabb századaiban sem került soha idegen kézbe, mindig a magyar korona része volt. Egészen a huszadik századig. Majd az Európai Unió tagjaként minden megváltozik, mondták a bizakodó hiszékenyek. A nagy egységen belül a határok légiessé válnak, s ebben a megújult Európában minden másképp lesz. És hol tartunk most, 2006-ban? Jób keservei ma éppolyan időszerűek, mint voltak annak előtte. Pedig milyen jó volna, ha Ébert Tibor könyveit úgy olvashatnánk, mint egy soha vissza nem térő rémálom művészileg tökéletesen megformált emlékezetét.

*

Önálló dallamvezetésű drámáinak a történelem és az igazság szenvedélyes keresése az ihletője. Egyébként Ébert Tibor elsősorban színpadi szerzőnek nevezi magát, amit elfogadni ugyan nem tudunk, de az bizonyos, hogy a színpadi szerző jelenléte prózájában is érzékelhető, és sok verse szinte követeli a színészt és a pódiumot. Mintha a vers megírása közben az elképzelt színész is fogná a kezét és alakítaná a szöveget.

Mikor a drámáirót idézem, elsősorban három történeti drámájára gondolok, s mindenekelőtt az idegen uralom alá került Felvidék tragikus sorsú politikusról írt ízig-vérig modern (értsd: színpadszerű és drámai nyelven szóló) tragédiájára. Az *Esterházy* című tragédiában újra szembesülünk Ébert Tibor nagy témájával a közép-európai gondolat, az azt képviselő személyiség elbukásának tragikumával. Amikor Esterházy Jánosról ír, mindig önmagára gondol, s végső soron a magyarság tragikus gordiuszi csomóit próbálja kibontani. Fájdalmas bele nem nyugvással vonja meg a mérleget, hogy ez a beteg mítoszok bogoza csomó egyelőre – úgy látszik – kibogozhatatlan.

*

Unvollendete – a most nyolcvanadik születésnapját ünneplő Ébert Tibor életműve „befejezetlen”. Ő maga írta ezt, de vajon be kell-e fejezni? Az életművet be lehet-e fejezni? Ha azt nem is, de újabb motívumokkal gazdagítani, igen! A szinte minden esztendőben új kötettel jelentkező Ébert Tibor írásait lapozva reményünk megalapozottnak látszik. Ehhez kívánok neki erőt és vállalkozó kedvet.

Szepes Erika

Theomakhia

– Csak nem képezed, hogy egy olyan tanerő kedvéért átöltözöm, aki a tizenégy éves lányomat arra tanítja, hogy éljen a szüleitől független életet, mert már felnőtt, önálló egyéniség? – kérdezte apám szokatlanul emelt hangon anyámtól, akit meglepett az elutasítás, és főként a hangnem.

– Maradok tréningben és pulóverben, ülök az íróasztalomnál, fel sem állok mellőle, cigarettázni fogok, sőt, ha úgy tetszik, még kasut is szopogatok – morgott tovább apám, saját kifakadásától lecsillapodva.

– Ahogy akarod – vont vállat anyám, és fordult ki a konyhába bekészíteni a kávékat meg az édes és sós süteményeket.

Engem nem lepett meg a kitörés, számítottam rá, hogy beszámolóim alapján az említett tanerő nem kelti majd fel apám rokonszenvét. Közben jókat derültem magamban, mert ezt a szóváltást megelőzte egy másik, ami a tanerő, a gimnáziumban frissen kapott osztályfőnököm és magyartanárom meg közöttem folyt le, az iskola folyosóján.

– Tanár úr, csak azt szeretném kérni, hogy tekintettel apám mindenre kiterjedő szigorára és precizítására, kivételesen tessék nyakkendő-t kötni – rimáncodtam a Tanár úrnak, akit már a tanév megkezdése előtti táborban megismertem, és minden addigi ismerősömtől eltérő stílusa, világfelfogása miatt azonnal megszerettem. Az említett stílus elengedhetetlen tartozéka volt a mindig a szája körül ólálkodó cinikus mosolyon kívül ugyanis a testmérettől függetlenül vásárolt (kapott vagy örökölt) kopott, gyűrött öltöny – hol kihízta, hol kifogyott belőle –, a mellközépig kigombolt ing az alóla kikandikáló ősz szőrpamacsokkal, ami fölé – természetesen – nem lehetett nyakkendő-t kötni. Nem is volt nyakkendője, és amikor ebben az első évben ő volt a november hetedikéi szertartás ünnepi szónoka az e célra kibérelt, szomszédos moziban, kölcsön kellett kérnie egy másodiktól, aki otthonról vagy húsz nyakkendővel volt elerestve, de éppen emiatti lázadásában sosem viselt egyet sem. A Tanár úr az ünnepi beszéd időtartamára a fiúval a nyakába köttetett egyet, majd amint a – meglehetősen rendhagyó, minden politikát teljesen mellőző és csak Gorkijról szóló – beszédének végére ért, rohant vissza a függöny mögé, hogy kalodájától a professzor fia megszabadítsa. A Tanár urat, aljas indokkal elkövetett tetszésnyilvánítással – tudtuk, hogy azonnal letépi magáról a nyakörvet – visszatapsoltuk, ő megjelent a színpadon, a zsebéből előkigyózó nyakkendővel. Én pedig ezzel az emlékekkel kértem arra, hogy a családlátogatás tiszteletére kössön nyakkendőt.

– Hogy kérhet maga tőlem ilyet? – a magázás annak szólt, hogy valóban felnőttnek tekint minket –, úgyis félek az apjától, mint az Isten ítéletétől, azok után, hogy nem engedte el magát az esztergomi esti osztálybulira. Hogy még jobban feszengjek, és még nagyobb hülyeségeket beszéljek (istenem, volt-e valaha tanár, aki magáról azt vallotta, hogy hülyeségeket beszél? imádnivaló volt), netán agresszív legyek, amivel csak rontanám az amúgy is rosszul induló kapcsolatot? Nem veszek nyakkendőt!

Főzzük kinn a kávé anyámmal, szalvéta, tányérok, cukor, kávéscsészék, vízspohár – itt a konyhában igazán barátságosan készül a vendéglátás.

Apám a kitérdelt, hajdan sötétkék tréningnadrágjában és gombolós gallérú, sűrű pólójában maradt. Nem rakott rendet az asztalán, nem tolta félre a vele szembenező, figyelmeztetőleg ketyegő órát, nem vette elő az íróasztala mélyéről a becsben tartott Johnny Walkert és a kínáló poharakat. Elszántan cigarettázott. Szemlátomást a nem szívesen várt vendég elutasító fogadására készült.

A csengetésre anyám sietett ajtót nyitni, én apám szobájának legtávolabbi sarkába bújva úgy döntöttem, hogy elő sem jövök, lövészárokból figyelem majd az előre láthatólag kemény háborút. Elfogult drukker voltam: természetesen annak a Tanár úrnak szurkoltam, aki arra tanított, hogy felnőtt, kifejlett egyéniség vagyok, megkezdhetem mindenkitől független életemet, amibe senkit nem hagyok beleszólni. Még őt sem – tette hozzá nagylelkűen, ezzel biztosítva magának azt, hogy eszemet veszve csináljak mindent úgy, ahogyan ő mondja.

Anyám bevezette a vendéget, betámasztotta az ajtókeretbe, majd kisietett a konyhába. Kapkodó mozdulatain, hirtelen hátat fordításán láttam, hogy nem kevésbé ideges, mint én. Vagy mint a Tanár úr, aki ott állt az ajtókeretben, egyik lábáról a másikra nehezedett, míg nem apám megszánta és beinvitálta. A Tanár úr megállt az íróasztal előtt. Ősz, hosszúra eresztett, dús oroszlánsörényétől zakója válla, mint mindig, korpás volt. Mindketten azt várták, hogy a másik nyújtson kezét. Amikor már kínosan hosszú idő telt el, hirtelen egyszerre lökték egymás felé jobbjukat, s így együttes erővel feldöntötték az ébresztőórát. Ez előcsalt némi félmosolyfélé a szájuk köré, de láttam, hogy enyhülés még sehol. Odavitettem egy széket az íróasztal elé a Tanár úrnak, aki így szemben ült apámmal, de háttal nekem meg a könyvespolcnak. Méregették egymást. Végül apám megszólalt.

– Örvendek – mondta idegenül, ezt a szót még sohasem hallottam tőle. – Ilyennek képzeltem magát.

Ezt sem hallottam még soha: úgy látszik, külön nyelvet alkotott erre a beszélgetésre. A Tanár úr hallgatott.

– Az osztályfőnökségen kívül tanít is valamit, hm, hogyan is szólítsam?

Goromba mondat volt: az eltelt három hónap alatt én részletesen beszámoltam a fantasztikus magyarórákról, amelyek egy komplex művészeti oktatás részét képezték a Tanár úr egyéni módszerével: az irodalmi anyag mellé társtította mindig a korszaknak megfelelő képzőművészeti és zenei tudnivalókat, így mutatva ki egy kor egységes szellemi arculatát, a különféle művészeti ágak stílusában fellelhető azonos törekvéseket, illetőleg a művészeti ágak egymástól eltérő sajátosságait. Apám mindezekre élénken figyelt, érdekesnek találta, jónak persze nem, mert hogyan is mondott volna jót egy eleve ellenségnek tartott férfiről, aki ráadásul apakorú? A kérdés tehát többszörösen sértő volt, azt is tudatni akarta velem, mintha én otthon semmit se beszéltem volna róla. A Tanár úr egy darabig töprengett a megfelelően bántó válaszon, amely így hangzott:

– Egy irodalomelméleti kézikönyvön dolgozom, és kutatásaim legfrissebb eredményeit mindig megosztom a tanítványaimmal. Így az ő felkészültségük mindig meghaladja nemcsak a többi növendékét, de a felnőttekét is.

Szép volt, csak nem egészen igaz: nem írt önálló könyvet, viszont örületes lelkesedéssel írta a Világírodalmi Lexikon címszavait, személyi és fogalmi anyagokat egyaránt. És vezetett egyetemi előkészítőt, amelynek eredményeképpen

az általa felkészítetteket csaknem kivétel nélkül felvették, és szervezett nekünk irodalmi szakkört meg iskolaújságot. Apám érdeklődését a válasz felkeltette:

– Ha szabad érdeklődnöm, milyen témakörben kutat?

– A Nyugat első generációjának néhány zseniális alakját szeretném a feledeésből kiemelni. Ignotus, Csáth Géza, Schöpflin, hogy csak a legnevesebbeket említsem.

– Remélem, Csáth Gézát nem óhajtja az elsősöknek tanítani? – adta tanújelét jártasságának apám. – Azért a kábítószer-fogyasztásra talán nem kell rávezetni őket, még irodalmi úton sem.

Egyszerre szólt belőle az orvos és a homo ethicus. Ám a Tanár úr homo aestheticushoz illő választ adott, hogy kedves Kosztolányiját idézzem fel a szóhasználatlaltal:

– Csáth rendkívüli érzékenységgel és metsző pontosságú íráskészséggel megáldott alkotó volt, érzékenysége elsősorban a társadalmi egyenlőtlenségekre reagált.

– Nem így emlékszem olvasmányélményeimből – vágott vissza apám, aki viszont a szociális érzékenység emlegetésére volt érzékeny. – *A varázsló kertje*, a *Fekete csönd*, az *Anyagyilkosság* gyönyörű, kemény írások, lebilincselő hangulatokkal, másoknál nem olvasható víziókkal, mintha Gulácsy-képeket nézegetne az ember – apám is mintha átváltott volna a komplex művészet-elemzésre. – De nem nevezném társadalmi ihletettséggű vízióknak ezeket az ópiumos ködképeket.

– Tisztelt Doktor úr! – mondta most már végképp megsebzetten a Tanár úr. – Engedje meg, hogy az irodalomhoz én értsek jobban, maga pedig, ha gondolja, ítélje meg Csáthot mint orvost, és én máris meghátrálok.

– Váltsunk művészt? – apám igyekezett erősíteni kialakult fölényét. – Beszéljünk Németh Lászlóról, aki szintén orvos volt? Aki aranyinjekciót adott be a saját lányának, mert miliarisa volt? Vagy Illés Endréről?

– Tisztelt Doktor úr, beszéljünk inkább a lányáról, az én tanítványomról, hiszen azért jöttem – adta fel a Tanár úr a nemtelen versenyt.

És akkor hátranézett, felém fordult, aki ott lapultam a könyvszekrény aljánál, a kiszámolyon, és hirtelen megdermedt és ömleni kezdtek a könnyei.

Megrémültem. Azért ennyire nem bántotta meg őt apám? Vagy ennyire érzékeny? Apám is meghökkent.

– Történt valami? Nem érzi jól magát? – szólalt meg benne már az orvos.

A Tanár úr nem felelt, csak sírt, hangtalanul sírt. Majd félrelökött engem, hirtelen mozdulattal félrehúzta a könyvszekrény egyik tolóüvegét, és kiemelt egy könyvet. Zöld vászonkötéses, aranybetűs, a rossz minőségű, vastag papír miatt vaskor kötet volt, még a háború előtti kiadás, Thomas Mann novellái. A Tanár úr rávetette magát, nyitott ingén keresztül a szívéhez emelte, és hang nem jött ki a száján.

Mint egy Csáth Géza novella – gondoltam, rendezni próbálván a rendezhetlent.

Apám most végre elővette a Johnny Walkert és két poharat, töltött, az egyiket velem vitette oda a félig a földön guggoló Tanár úrnak, a másikat felemelte:

– Hát akkor egészségünkre! – mondta vitathatatlanul oda nem illően, és egy hajtásra lehúzta. Sosem ivott még így töményet. A Tanár úr már ült a földön,

ölében a zöld könyv, kezében a whisky, és mialatt felhörpintette, ismét a szívéhez szorította a könyvet.

A whisky megtette a hatását. Felállt a földről, óvatosan felemelte a kötetet, leült vele apámmal szemben, és nagyon csendesen, hangjában még hallható reszketéssel csak ennyit mondott:

– Ez az egy könyv volt velem Mauthausenban. Sajnos, ott is maradt.

Most apámon volt a sor, hogy elnémuljon. Hosszan hallgatott, majd lassan, szaggyatottan, mintha vallomást tenne, beszélni kezdett – a könyvre nézve, a könyvhöz.

– Apám várpalotai könyvtárában volt, a többi Thomas Mann-nal együtt, de én csak ezt tudtam magammal hozni Pestre, amikor ideköltöztem. A könyvtár tizenkétezer kötetéből kétezer maradt, azt a szüleim halála után a Rabbiképző Intézetnek ajándékoztam. Csak a családi vonatkozásúakat és a személyes emlékeket tartottam meg. A Thomas Mann ezek közül való.

– Nem is láttam azóta ezt a kiadást – szólt a Tanár úr.

– Én meg a Thomas Mann-sorozat többi darabját szerettem volna ugyan-
ebben a sorozatban megszerezni, és nekem sem sikerült.

Elhallgattak. Szó sem esett többet iskoláról, tanítási módszerekről, rólam sem. Aztán apám hirtelen felemelkedett a székből, átnyúlt az asztalon keresztül, megérintette a könyvet, mintha megáldaná, majd halkán, egyszerűen így szólt:

– Legyen a magáé, Tanár úr. Ha már végre megtalálta...

A Tanár úr, mintha egy Csáth Géza-novella kábulatából eszmélt volna, lassan felemelte és megrázta sörényes fejét:

– Nem értem. Kié legyen a könyv?

– A magáé – mondta apám, és attól féltem, hogy ő is elsírja magát.

– Hát hogyan vehetném én azt el a Doktor úrtól, ha családi emlék, ha háborúból mentett kincs, ha könyvritkaság?

– Maga többet szenvedett mellette – mondta most már biztosabb, erősebb hangon apám. – Én csak itt Pesten voltam vele a gettóban.

És megfogta a könyvet, mintha mégsem akarná odaadni. A Tanár úr utána nyúlt. Tartották kétfelől a zöld vászonkötésűt, egyszerre lökték a másiknak és húzták maguk felé, de nem volt ott a bölcs Salamon, hogy ítéletet mondjon. Egyszerre engedték el a könyvet, az tompa puffanással esett az íróasztal üveglapjára. Mind a ketten meredten nézték. A félrelökött óra felől hallhatóvá váltak az ütések.

– Kié legyen a könyv? – kérdezték tőlem, majdnem egyszerre.

Szédülni kezdtem a rémülettől. Hogyan merhetek én ebben dönteni? Újabb óraütések.

– Minthogy a Doktor úr engem jelölt ki új tulajdonosnak, én mint a könyv újdonsült tulajdonosa, azt mondom: legyen a könyv Erikáé – mondta szinte önmaga fölé emelkedve a Tanár úr.

– Ámen – mondta apám megkönnyebbülten. Hiszen eredetileg ő is így gondolta, csak még nem akkor, tizennégy éves koromban, hanem majd ha kiérdemlem, ahogy őtöle mindent ki kellett érdemelni.

Hát én ezt a zöldkötésű könyvet nem érdemeltem ki. A lelke megmentéséért és életem befolyásolhatóságáért gigászi küzdelmet folytatott főisteneim közül már egyik sem él. Kettejük közös ajándékaként ott áll könyvespolcomon az M betűsök között a zöld vászonborításos kötet.

Intellektus és érzelem

Szepes Erika mindenkit meglepett. Több évtizedes, széles körű elismerést kiváltó verstanászi, irodalomtörténeti, kritikai és irodalomszervezői múlttal a háta mögött gondolt egy merészet, és életében először szépirodalommal, egy prózakötettel jelentkezett. Ezzel a lépésével óriási kockázatot vállalt. Ha kudarcot vall, könnyen hiteltelenné teheti addigi tudósi tevékenységét. (Hallgathatja az „aki nem tudja, tanítja” s más ehhez hasonló kaján megjegyzéseket.) Ha sikerrel jár a próbálkozása, akkor meg azt vethetik a szemére, hogy hosszú éveken át miért áldozta fel tehetségét, úgymond, a tudomány oltárán, miért fosztotta meg az olvasóközönséget attól a művészi élménytől, amit az csak tőle kaphat meg. A dilemma feloldása ez esetben is, minden látszólagos nehézség ellenére, feltehetőleg nagyon prózai. Az évek során felhalmozódott külső és belső élettények, történetstilánkok szépírói feldolgozására egyszerűen most érett meg a helyzet, most jött el a megfelelő idő. Most teremtődött – a szerző számára kedves költő, Weöres Sándor meghatározását idézve – „műalkotásra alkalmas kedélyállapot”, „megfelelő idegi koncentrálttság”. Vagyis igazán most köszöntött be az az ihleteli állapot, amikor a műnek – minden mérlegelést félretéve – létre kell jönnie, meg kell születnie.

Megszületik hát egy öt kisebb egységből álló, nagy prózai kompozíció, amely az író (az elbeszélő) és családja élettörténetének öt meghatározó mozzanatát dolgozza fel. Az öt részegységet talányos cím foglalja össze: *Ördög-golyó*. Az ördög-golyó, ez a bevezetőből azonnal kiderül, nem valóságos fogalom. A szerző gyerekkorában találkozik vele a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Múzeumban, ahol az az egyik különleges kiállítási tárgy megnevezésére szolgál. A múzeumi darab egy elefántagyból kifaragott gömb, amely újabb és újabb, egyre kisebb és kisebb, a kínai mítoszvilág motívumaival díszített gömböket foglal magában. „Ugyanazok a motívumok ismétlődtek minden rétegben – szól a *Miért Ördög-golyó?* című előszó leírása –, csak más-más elhelyezésben, így a kívülről befelé figyelő a golyó minden pontjáról eltérő képet kapott a belső világból, másfelől érvényesültek a motívumok részletei. Mivel mindig úgy tanultam, hogy a világ gömbölyű, számomra ez a csipkeszerűen áttört, több szintű gömb bizonyosfajta teljességet jelentett már gyermekkorom óta.” Az elnevezés a múzeum akkori igazgatójától származik, s csak azok számára bír tartalommal, akik látták a kiállítást. Meg most már azok számára, akik olvasták Szepes Erika könyvét.

A kötet első írásában az elbeszélő, itt Dallos Juditnak hívják, egy betörés nyomán szembesül két éve halott apja (a Nagy Fehér Bölcs Doktor) legendás, a családtagok számára mindig is tabunak számító íróasztalának (a Szentélynek) a tartalmával. Megrepedezett radírok, kiszáradt golyóstollak, rég lejárt háttérnaplók mellett megtalálja a nagyapa, egy dunántúli kisváros rabbijának Auschwitzból küldött tábori képeslapját; a rigorózus, de 1944-ben kétezer ember életét megmentő apától, az elhúzódó Bartók-koncert miatti késés miatt bocsánatért esedező, saját kezűleg írott céduláját, óvodáskori üzenőfüzetét és rongymackóját; a harmadikos gimnazistaként az Országos Tanulmányi Verse-

nyen második helyezést elért irodalmi dolgozatának dossziéját. Egy pillanatra feltűnik az elbeszélés során az anya alakja is, mégpedig akkor, amikor férjével éppen az eltérő gyereknevelési módszereiken tűznek össze. S feltűnik a kamaszszerelmem emléke is, mely „egy fél Budapestet megrázó öngyilkossággal ért véget”, s amelyről az elbeszélő egy zárójeles megjegyzésben azt mondja: „bár tudom, hogy máig nem hevertem ki”. Mindezek az előtollul emlékek a főhősnőt arra indítják, hogy a helyszínre érkező asztalossal örökre elreteszeltesse az íróasztalt, apja „sérült lelkének fiókjait”. A címben szereplő tárgy így válik jelképpé. Annak jelképévé, hogy két erős egyéniség, apa és lánya soha nem volt és immár soha nem is lehet képes közelíteni egymáshoz. Az *íróasztal* – a nemzedékregények mintájára – két generáció, két szemléletmód, kétfajta világhoz való hozzáállás szimbóluma.

A második, legrövidebb írás középpontjában szintén egy tárgy, *Cofi kabátja* áll. Egy zöldbarna-homokszínű kockás tweedkabát, mely végigkíséri és mintegy jelképezi az élet és a történelem változásait oly módon, hogy az elbeszélő „megpróbál alászállni tudattalanjába”. Az „ételt és ruhát nem dobunk ki” korparancsának megfelelően az ötvenes években előbb az anya, majd a lánya hordja a tweed télikabátot, hogy a hatvanas években kötényruha és mellény készüljön belőle. Egyetemistaként szütyőt vagy tatyót varrat magának az anyagból, nehogy valaha is ruhaként kelljen viselnie ezután. Az elbeszélés időpontjában meg, sűrű szívdobbanások közepette, azt látja, hogy unokája igyekszik a tweed babakabátot kopasz gumibabájára erőltetni. Egyetlen ruhadarab nemzedékeket, sorsokat, korszakokat jelképez, méghozzá egy sajátos, finom, érzékeny női nézőpontból és látásmóddal. S ez utóbbi már a kötetnek egy újabb rejtett rétege. Azt fiú- vagy férfiember soha nem lesz képes megérteni, milyen nyomorúságos érzés, ha egy gimnazista lányt folyton kék iskolaköpenybe, sötétkék rakott szoknyába és piros pulóverbe öltöztetnek. („A piros színt azóta is csak virágban és paprikában bírom elviselni.”) Vagy milyen az, amikor a diáklány alig várja már, hogy kinője a réges-rég megunt és elkoptatott télikabátját vagy ruháját. („Utáltam a tweedet és az összes átalakított ruhát..”) Mindenesetre ennek a különleges nézőpontnak és látásmódnak az alkalmazásával a külső, a történelmi és a családi eseménytörténetek objektív leírása, szinte észrevétlenül, egy belső, szubjektív narrációval egészül ki.

Az elbeszélés személyessé tételét a harmadik, *Hozzál magnót* című írásban újabb eszköz, a reflexivitás erősíti. Itt ismét felbukkan a korábban jelképesen is eltemetett apa alakja, aki a halálos ágyán magnóra kívánja mondani egész élete csalódottságát, még egyszer utoljára megsérteni és megalázni az őt mindvégig áldozatosan szolgáló feleségét és leányát. A felszíni történéseket ezúttal az elbeszélő dőlt betűvel szedett, afféle tudatfolyamos belső monológjai, belső reflexiói kísérik. Ugyanaz a tény vagy esemény ezáltal kettős fénytörésben ábrázolódik; egyszerre érzékelhetjük a kimondást és annak hatását, a külső és egyre hangsúlyosabban a belső történéseket. („Apám bántja anyámat, hogy anyám könnyebben viselje az ő halálát, anyám bántja apámat, hogy minden hozzáfűződő érzelmi kötelékét elszakítsa. Teljesen logikus, az emberi játszma pszichológiája érthető, csak éppen teljességgel elviselhetetlen.”) S végül a csattanó, megint csak jelképesen, mindezt visszaigazolja. Az apa halála után kiderül, hogy a magnó az ő szavaiból semmit sem rögzített, csupán az anya és a gyermek reflexióit

örökítette meg. („Apám a kazettán is meghalt, anyám tulajdonképpen akkor búcsúzott el tőle igazán. Már a hangja sem élt, nem tudta irányítani többé az utódokat. Hiába vittem magnót.”) A *Tánc* című szövegben az első novellában felvillanó kamaszszerelem története bomlik ki, méghozzá – ezúttal a hagyományos családregények formai szabályait imitálva – széles kortörténeti, epikus keretben. Ha úgy tetszik, a korszellem érvényesülésének leírását kapjuk, mégpedig a tánc és a zene motívumai köré szerveződve. A tánc címen előadott hajdani „ügyetlenkedés, kettőt jobbra – egyet balra medvetalpcsattogás” emlékének dőlt betűs, személyes reflexiója itt a keretet jelenti, hogy azután felidéződjön a november hetedikére az óvodában tanult orosz tánc, a gopak, a zakatolás vagy a kiszorítási közös játéka, felidéződjenek az általános iskolás évekből az unalmas (a kötelező Lenin-, Sztálin-, Rákosi-képpel, vörös asztalterítővel, vizeskanocsóval és poharakkal övezett) ünnepségeket követő bulik (szalámis zsemelével, krumpligolyóval, bambival, no meg a hatalmas méretű Orion rádió recsegve szóló mozgalmi dalokkal és esztrádzenevel), majd még későbből a középiskolás kiránduláson kipróbált új tánc, a tviszt felszabadító érzése és a mindent felülmúló, máig megmaradó Beatles-rajongás. Jönnek a finom női megfigyelések is, ezúttal a gólyabálon viselt ruha előnytelenységéről s annak belátásáról, hogy a kiszemelt, mindenki által csak Nánbervánként emlegetett fiú meghódításának egyetlen esélye, „hogyan inkább intellektuálisan fogok villogni”. Az emlékek (a kor) megidézését végül szomorú számvetés, már a jelen horizontjáról elvégzett keserű helyzetértékelés zárja: „Beatles. Felnőttünk, először csak felnőttek, aztán középkorúak lettünk, az »öreg« szót még félek leírni... Mégiscsak öregsünk. Ritkulnak a bulik, elmaradnak a régi haverok. Néhányan meg is halnak. Beatlest – ritka, sátoros ünnepek kivételével már csak egymagam hallgatok. Sőt, táncolok is rá.” A hatvanas évek visszavonhatatlanul elmúltak. Annak a kornak a szelleme, tetszik, nem tetszik, soha többé nem térhet már vissza. Legfeljebb íróilag megidézhető. „Az a korszak – miként azt Susan Sontagra emlékező és őt idéző tanulmányában Bán Zsófia megfogalmazza –, amelyet manapság a 'hatvanas évek' néven emlegetünk, nem létezik többé. Annak a korszaknak, írja Sontag, talán a legérdekesebb sajátága volt, hogy olyan kevésbé volt nosztalgikus, és ebben az értelemben, igazi utópisztikus pillanat volt. Ezzel az utópisztikus pillanattal szemben, véli Sontag, a mostani kor éppenséggel az ideálok végének kora.” Ezzel párhuzamosan a szépen formálódó kamaszszerelem is tragikus véget ér. Nánberván a Szovjetunióban váratlanul öngyilkosságot követ el, s csupán egy rövid búcsúlevelet küld, de azt is úgy, hogy kedvese csak a halála után kaphassa azt kézhez. („Negyven éve élek ezzel a feldolgozhatatlan értelmi és érzelmi ténnyel.”) A tragédiáról szóló beszámoló a mintegy húszoldalmi novellaszövegből alig több mint egy oldalt tesz ki. Az elbeszélő apja emlékének nyomasztó súlyával már úgy-ahogy meg tud birkózni, a szeretett társ kényszerű elvesztésének tudatával, érezhetően, máig nem képes boldogulni. A tragikus élmény írói feldolgozása, egyelőre, lehetetlen.

A kötet utolsó darabjában már az új, a mai korszak képviselői: a gyerekek, az unoka lépnek színre. A mesteri szerkesztésnek köszönhetően újra feltűnik, immár a kötet egészét keretbe foglalva, egy Petri-versből vett idézet erejéig az ördöggyógyó motívuma. (Petri György is feltehetőleg látogatója volt a bevezetőben említett kiállításnak, mert a Szepes Erikához hasonló értelemben hasz-

nálja a fogalmat.) Visszatér a könyv első írásában megismert nemzedéki problematika is, csak most már az elbeszélőnek kell szembesülnie az új generáció, a fia generációjának alapvetően másfajta világszemléletével és életfelfogásával. A történet ezúttal egy jelképes helyszín, a vidám balatoni nyaralások emlékét őrző helyszín, *A kert köré szerveződik. A kert köré*, mely a szülők (nagy szülők) halála óta egyre elhagyatottabb állapotban van.

„A kert tovább pusztul, a ház egyre inkább összeomlik. Megint egy csalódás, megint egy kudarc. Megrendültem.

– Te mindig azért csalódsz, mert feltétel nélkül szeretnél hinni valamiben – mondta egész életem kínjait röviden megfogalmazva fiam, hazafelé jövet.

Autózunk. Fiam vezeti a nagyapjától örökölt kocsit. Én nem vezetek, nem is tudok, nem is fogok. A medveölő fia vagyok. Apám emléke elhomályosíthatatlanul tornyosul fölém. De a lányom, a fiam más. Rugalmasabbak, racionálisabbak, nehezebben hisznek – kevesebbet csalódnak. Rendületlenül dolgoznak: létrehoznak, helyrehoznak. Majd a kertet is.

Legalább őket mi csináltuk.”

A címbeli ördöggolyó így válik végül műfaji, alkotás- vagy alakítástechnikai kategóriává. Felépítése érvényesül a kisebb egységekben (az egyes novellákban) és azok összességében (a novellaciklus egészében) is. Közben szereplők, helyszínek, történések, hangulatok, gondolatok hol előtérbe kerülnek, hol háttérbe szorúlnak. Együttesen pedig, az eredendő írói szándéknak megfelelően, egy személyes élet, egy család, egy generáció, egy korszak történetének teljességét képesek megjeleníteni. Az egyes írások önmagukban is megállnak, egymáshoz rendeződve azonban túlmutatnak önmagukon. Szoros összetartozásukat a kritikai recepció hamar észrevette. „Öt novella – állapította meg például Ágai Ágnes közvetlenül a könyv megjelenése után írott recenziójában –, amely összességében egy regény élményét nyújtja vagy (és) egy »igazi« regény ígérését kínálja. [...] Szepes Erika nem regényt ír, hanem regénysűrítmenyt, instant regényt. Erőteljeset, karaktereset. Buzdítják, írja meg a hagyományos regényt, bontsa ki az itt jelzett témákat, hozza mozgásba a mellékszereplőket, mutasson még többet magából. Az ösztönzés jó az író számára, az elvárás néha bénít is. Rá kell bízni arra a bizonyos belső hangra, amelyik papírhoz kényszerít, ahogy a novellák megírásakor is.”

Az „ördöggolyós” szerkesztésmódnak köszönhetően szerkezetileg a kötet látszólag a pikareszk vagy a tézisregények szabályainak megfelelően szerveződik. A történetmondást az elbeszélő jelenbeli szituáltsága, tudása, akaratja szabja meg. Ő az, aki eldönti, eldöntheti, hogy milyen és hány emlékkép felidézésére kerül(het) sor. A felidézett emlékképek száma és sora több is és kevesebb is lehet(ne), ez a lényegen mit sem változtat. A lényeg ugyanis a személyes vallomás életről, családról, generációról, korszakról. Az előadott történések mindezeknek csupán az illusztrációi. A lényeg a megélt tapasztalatoknak a művészi átlényegítése; az átélt traumáknak az irodalom eszközeivel való semmissé tétele. „– A ti szüleitek nemzedéke teremtő és felhalmozó volt – mondja az elbeszélő fia az utolsó novellában –, a ti generációtok a feléő nemzedék, majd nekünk kell megint teremteni és felhalmozni.” S erre az anya csakis teljes élete rövid összegezésével reflektálhat: „Fiam nemigen ismeri az én nemzedékem sajátos tudatát. Nem élte át azt a megaláztatást, amiben mi

évtizedeken keresztül a háborút viselt, partizánkodott, Recsken raboskodott, gulagra hurcolt, majd onnan hazatért hős atyáinktól folyamatosan részesültünk: nem mi építettük fel az országot a háború után, nem mi építettük a szocializmust és az úttörővasutat, nem mi hajtottuk végre a három-, ill. ötéves terveket. Mi csak mindennek az áldásait élveztuk. A »legyen nektek jobb, mint nekünk volt« őszintén hangzott, de azzal az önérzettel, hogy ezt a jobbat ők teremtték, mi magunktól nem lettünk volna képesek rá. Én kemény, szigorúan erkölcsös, feddhetetlen, munkában utolérhetetlen, fáradozásban a végsőkig kitartó apámtól ezt napról napra, percről percre megkaptam, és életem minden pillanatát áthatotta az ok nélküli büntudat és kisebbségi érzés.”

Ennek a kötetnek, a szöveg előrehaladtával ez is egyre világosabban érzékelhető, e folytonos büntudatnak és kisebbségi érzésnek a végső legyőzése miatt is meg kellett születnie, íróként is számot kellett vetni az évtizedeken át tartó, nyomasztó érzések teherével. Van a kórházi (halálos) ágyán fekvő apának egy kulcsmondata valahol pontosan a kötet közepe táján. Akkor mondja, amikor még egyszer, utoljára becsmérli leánya tanulmányi versenyen elért második helyezését. Így hangzik: „Pedig te nem vagy primér alkotó, neked csupán reprodukáló képességed van.” Ez a könyv a személyes sorssal való számvetés és az apa emlékével való végső el- és leszámolás mellett a kijelentésben szereplő állítás cáfolatának szándékával is készült. S természetesen a szakmája minden csínját-bínját ismerő irodalmár rendkívüli felkészültségének bizonyosságaként is.

A szövegtest megformáltságát tekintve a kötet felhasználja az európai prózahagyomány kínálta szinte valamennyi eredményt. Merít a család- és a családörténeti regény, a nevelődési vagy fejlődésregény, a nemzedék- és a pikareszk regény hagyományából, alkalmazza a tudatfolyamos és a reflexiós vagy önreflexiós technikát. Mindezekből táplálkozva sikerül mégis egy teljességgel egyéni műstruktúrát megalkotnia. A szerző le sem tagadhatná irodalmár voltát; minden tekintetben profi munkát végez. A kigondoltság, a megcsináltság sterilitását azonban mindig a személyes érzés, a szubjektív elfogultság hatja át, intellektus és érzés, elmélet és gyakorlat mesteri elegyét teremtve meg. Az angol-amerikai Új Kritika egyik vezéralakja, T. S. Eliot – egyébként maga is egyszerre folytatott irodalomelméleti és -történeti, kritikusi és szépírói tevékenységet – csaknem egy évszázada kifejtett elmélete szerint az angol irodalom történetének hanyatlása akkor következik be, amikor megbomlik érzésnek és gondolatnak, érzéki tapasztalatnak és intellektuális reflexiónak a klasszikus és metafizikus alkotóknál még meglévő osztatlan egysége, „egybeolvadása”. Eliot megítélése szerint a klasszikus és metafizikus korszakban még az „érzéki gondolkodás”, a „szóvá lett érzékelés”, a „gondolat érzéssé történő újratemtése” valósul meg, intellektus és érzékiség még akadálytalanul és észrevétlenül egységbe olvad. Ez az egységes érzékelésmód szerinte körülbelül a XVII. század irodalmának példáiban kezd megbomlani, széttagolódni (dissociation of sensibility). Az elioti elképzelés – a költészet úgynevezett személytelen elmélete (impersonal theory of poetry) – ezzel szemben az alkotót egyszerűen olyan médiumnak tekinti, aki elsősorban nem saját egyéniségének, „mondanivalójának” a kifejezésére törekszik. Az alkotó művész éppen ellenkezőleg: mintegy elszemélytelenedve képes alávetnie magát annak a folyamatnak, amelynek so-

rán az egyéneken túli élménytartalmak egységes, költői formába rendeződnek; a különböző élmények és benyomások „különös, váratlan módozatokban elegyülnek”. A kiforrott művész ezért nem személyiségjegyei gazdagságában vagy mondandójának érdekességében különbözik még kiforratlan társától, hanem abban, hogy „médiumnak finomabb, tökéletesebb, alkalmasabb az érzés, egy vagy több különböző érzés új kombinációjának befogadására”. Személyiségét, érzelmeit nem közvetlenül fejezi ki, hanem tárgyiasítva, az intellektust és az érzelmet egyként magába sűrítő úgynevezett objektív kölcsönösség (objective correlative) révén. Az érzelemnek művészi formában való kifejezése, az objektív kölcsönösség érvényesülése pedig csakis a „megfelelő tárgy megtalálása révén lehetséges. Olyan tárgycsoportra, helyzetre, eseménysorra lelvén, melyek ennek a bizonyos érzelemnek a formulái lesznek, mégpedig oly módon, hogy amint a szükségképpen érzéki élményt eredményező külső tények adóttak, közvetlenül képesek fölkelteni az érzelmet.”

Mindenekelőtt a művészi nyelv minden fölösleges sallangtól való megtisztítása tehát a cél. Annak elérése, hogy a szavak visszanyerhessék eredeti jelentésüket és jelentőségüket. A műalkotás középponti elemévé innentől fogva az objektívált költői kép (az image) válik. A kép, ami nem díszítő elem, nem is valamely eszme kifejezője, hanem – immár Eliot szövetségese és harcostársa, Ezra Pound *Visszatekintés (Retrospect)* címmel írott tanulmányának meghatározásait idézve – „csomópont vagy sugárzó agglomerátum”, vagyis egyszerű értelmi és érzelmi felvillantás, összevillanás egyetlen lecsupaszított mozzanatban: „Az »image« az, ami egyetlen pillanat alatt egy egész értelmi és érzelmi komplexumot közvetít. [...] Egy ilyen »komplexum« azonnali bemutatása okozza azt a hirtelen szabadságélményt; az idő- és térbeli határoktól való megszabadulás érzését; azt a hirtelen növekedésérzést, amit a legnagyobb műalkotások jelenlétében tapasztalunk. Aki életében egyetlen image-t létrehozott, többet tett, mint egy terjedelmes életmű megalkotója.”

Szepes Erika könyvében nem egyetlen, de rögtön öt ilyen emlékezetes és szakmai szempontból kitűnően funkcionáló „image”-t hoz létre. Sőt, egy hatodikot is, mert az öt részegység szorosán egymásra épülve, az alkalmazott technikának – az azonos szereplőknek és kornak, a vissza-visszatérő és egymásba fonódó motívumoknak, a keretes szerkesztésmódnak stb. – köszönhetően, összességükben megteremtik a kötet címét, műfaját és alakításmódját egyaránt jelentő középponti „csomópontot”, „sugárzó agglomerátumot”: az ördöggyólyót. Az egyes részegységek és a könyv egésze hasonló elv alapján és hasonló eszközök alkalmazásával építkezik. Előbb jön a kép (valamely tárgy, helyszín, esemény) címbeli tömör és tárgyilagos megnevezése, majd következik az objektív és szubjektív, intellektuális és érzelmi, tudatfolyamos és reflexív elemek változtatásával megvalósított történetelbeszélés, hogy a befejezéskor végképp világossá váljék a címben szereplő tárgy, helyszín, esemény jelképes volta. A történetek, az emlékezés szertelenségének, a megélt és megidézett személyes és történelmi tapasztalatok áramlásának következtében valóban nem egymásból következnek, hanem spirálszerűen egymásra épülnek. Együttesük így képes közvetíteni a világ „gömbölyűségéről” vallott gyermekkori elképzelést, az egész teljességének, gondolat és érzelem, intellektuális reflexivitás és érzéki tapasztalat összhangjának komplexumát.

Szepes Erika könyve – további, az itt szereplőkhöz hasonló és hasonló gondossággal megformált történetdarabokkal kiegészülve – a hatvanas évekről szóló kulcsregény lehet. Azonban jelen formájában is mindenképpen okos és szép könyv. Lebilincselő és megrendítő olvasmány.

(Szepes Erika: *Ördöggyó*. Saluton Kiadó, Budapest, 2005)

Vilcsek Béla

Kívánjuk, hogy a Napút kedves szerzőjének majd ötvenegy, hatvankettő és hetvenhárom éves korában is kedves legyen folyóiratunk... Vilcsek Bélát ezúttal félszázadosságán köszöntjük örömmel! (Sz. Gy.)

Dobos Marianne karácsonyai

Ezerkilencszáznegyvennégy. Az a karácsony, amely az *Akkor is karácsony volt (1944)* című könyv témájának, pontosabban kiindulópontjának tekinthető, tulajdonképpen Magyarország német megszállásával kezdődött, és a front átvonulásával, illetve az európai fegyvernyugvás kihirdetésével ért véget. Erre a „hosszú”, háborús karácsonyra tekintenek vissza a Dobos Marianne által megszólaltatott emlékezők – néhány nevet kiragadva a tekintélyes névsorból: az író Szabó Magda, a grafikusművész Györffy Anna, a humorista Szilágyi György, az orvos Lakatos István, a miskolci Földes Ferenc Gimnázium egykori igazgatója, Tok Miklós. Vannak, akik nem egy interjú vagy baráti beszélgetés keretében, hanem levél, illetve memoár formában vállalkoznak a múlt megidézésére (így az orvos-festőművész Várnay Alfonz, valamint a miskolci újságíró Benedek Miklós), és a visszatekintést olykor korabeli naplórészletek egészítik ki (Dickinsonné Teleki Ella történetét John Dickinson és Gratz Dóra naplója teszi teljessé). A műfaji és a nézőpontbeli sokszínűségnek is köszönhető, hogy ennek az infernális történelmi időszaknak – az irodalomtörténeti kutatás számára is tanulságokkal bíró – privát eseményei izgalmas összetettségükben jelenhetnek meg. Vékesné Korzátí Erzsébet gyermekmentő missziójáról nem csupán az egyik megmentett, Dános Veronika visszaemlékezéséből nyerhet képet az olvasó, hanem Korzátí Erzsébet fia, Vékes Endre beszámolójából is, és ezt a képet aztán kiegészítheti, árnyalhatja, ellenpontozhatja Szabó Lőrinc memoárjának vonatkozó részlete, valamint Korzátí Erzsébet közölt levéltöredéke. A Németh család ostrom alatti meneküléseit elbeszélő Németh Ágnes mondatai közé Németh László és Illyés Gyula visszaemlékezéseinek, korabeli leveleinek vonatkozó részletei ékelődnek be. A svéd „védett” ház (a Jókai utca 1.) története Határ Győző és Ferenczi László – egymásra is reflektáló – elbeszéléseiből tárul fel.

A távlatok szinte beláthatatlanok, a kötet a karácsonytól a hanukáig, a cseremoniális csendtől a beszéd felelősségéig, a líraian hangolt vallomástól az adától a filológiáig, a felidézett eseményektől az önértelmező felidézésig ível. A kötet nem csupán arra törekszik, hogy rögzítse és egybegyűjtse az immár történelmi

distanciából szemlélt múlt súlyos, egyéni lenyomatait. A retrospekció többnyire túllendül a dokumentáló elkötelezettségen, és képessé válik az emlékezők szellemi arcképeinek megformálására is. Az író-pszichológus Polcz Alaine – az elrendeltség bizonyosságát tanúsító – portréja például megrendítő erővel emelkedik a háborús kataklizma törmelékei fölé: „Így a 80. táján, az élet vége felé csodálkozva nézem, mintha pontos tervszerűséggel dolgozták volna ki nekem, hogyan készüljek fel a feladataimra.” Kabdebó Lóránt, a karalapító miskolci professzor nagy erudícióval idézi fel azokat az „apró mozaikokat”, amelyeknek „utóbb csak a történelmi tudás adhat távlatot”. Nem csupán érdekes, de portréképző jelentőséggel is bír, hogy az irodalomtudós számára ezek a gyermekkori élmények jórészt csak a kutatói életmű (a „szakterület”) kontextusában szemlélve válnak hozzáférhetővé és értelmezhetővé: „Tudom, nemcsak én, a gyerek félt ekkor, az ostromot átvészelő Szabó Lőrinc is legépelletti gyász szonettjeit, és szeretküldi az országban, nehogy egy atomtámadás elpusztítsa őket. Ő már a művet félti, én még a létezés didergését élem át.” Az olvasó elámulhat azon a szakmai precizitáson is, ahogy a festőművész Schéner Mihály esztétikai dimenzióba helyezi, azaz látványra formálja és kommentárral egészíti ki az epreskerti háborús jelenetet: „Egy kicsit olyan volt ez a fény, meg az arcunk látványa is, mint Rembrandt gyönyörűséges képei, hiszen ő maga legszebb képeit – például az önarcképeit – gyertyafénynél festette. [...] ezek a rembrandti fények-féltárnyékok ebben a félelmetes, nyomorult, szinte katakombavilágban tulajdonképpen miniket mégis valami művészi élménnyel vigasztaltak.” Mezei András portréját pedig annak az írói paradoxonnak a belátása rajzolja meg, amely egyfelől szükségyszerű, terapeutikus tevékenységnek tekinti a történeletről való beszédet, másfelől viszont kétségesnek látja a hiteles (művészi) megszólalás lehetőségeit: „Arra gondolok, hogy talán azért is akartam író vagy költő lenni, hogy valamiképpen épp a kimondás által szabaduljak olyan idegrendszeri, lelki terhektől, amelyek különben szétmarnának, szétrobbantanák az embert, de azt hiszem, hogy minden erőt meghalad ez a próbálkozás, hogy az apámnak, aki felakasztotta magát, mégis úgy állítsak emléket, ahogyan az megtörtént azon az éjjelen.”

E kötetbe foglalt emlékezések igazi tétje nem egyszerűen az események rekonstruálása, a hangsúly az eseményekről az események emlékezetére helyeződik át. Egyfelől arra, hogy az emlékező miként tud együtt élni az emlékeivel, hogyan tudja a történeteket identitásképző funkcióval felruházni. „Tudod, magam is, ha végigtekintek az életemen, azt tudom mondani, hogy sok nagyon-nagyon nehéz napom volt, nagyon sok mindent átéltem, megismételni ugyan, még egyszer átélni, jaj, azt nagyon nem szeretném, de így kellett történnie. Így volt ez jó, ahogy volt, és semmit sem szeretnék másként. [...] azok nélkül a szörnyűségek nélkül, amelyeken átestem [...] nem lennék az, aki vagyok” – állapítja meg például Polcz Alaine. 1944–1945 „hosszú” karácsonyának irracionális, kaotikus és tragikus eseményei tehát – egy-egy önértelmező narratíva keretében – értelemmel telítődnek, valamiféle (sokáig rejtve maradó) cél felé mutatnak. Másfelől az élmények és tapasztalatok felidézhetősége tematizálódik. Innen nézve nem (vagy nem csupán) az a kérdés, hogy „mi történt?”, „hogyan történt?”, „miért történt?”, hanem sokkal inkább az, hogy „miként lehet, lehet-e egyáltalán a történeletről beszélni?”. Várnay Alfonz szavaival: „Nem lehetek krónikása 1944 karácsonyának. Nem akarok rutint koptató fogalmazója lenni annak a tragédiá-

nak, ami konkrétan rám is vonatkozó.” Ebbe a kettős kontextusba helyezve válik értelmezhetővé Határ Győző szolóni példázata is: „Szolón mikor idő előtt elhalt fiát siratta, és valaki, hogy vigasztalja, odaszólt neki: – Minek sírsz? Úgyis hiábavaló! – Mire ő ekképpen válaszolt: – Hisz épp ez az! Ezért sírok. [...] mennél nagyobb a tömegsír, annál magasabbra tornyoljuk ezt a szolóni hiábavalóságot. Bölcsességnek tragikusabbat elgondolni sem tudok.”

A kötet persze nem csupán az emlékezők, hanem a beszélgetőtárs, Dobos Marianne szellemi portréjaként is olvasható. Már a – korántsem szokványos – *Előszó* is arra enged következtetni, hogy ez az interjúgyűjtemény nem valamiféle újságírói rutinfeladat teljesítéseként állt össze. Úgy tűnik fel, az önértelmező múltfeltárás a kérdező számára is különleges, mondhatnánk egzisztenciális kihívás, vagy – ahogy az *Előszó* fogalmaz – „lelkiismereti kérdés”. A kérdező is azokat az „egészen kivételes pillanatokot” keresi, amikor talán megérthető „az élet és halál, az igen és a nem, a fehér és a fekete azonosága”. A személyes megérintettség sem mentheti fel azonban a kérdező szakmai kötelességeinek (például a beszélgetés menetének finom irányítása, az olvasó megfelelő tájékoztatása) teljesítése alól. Dobos Marianne ezeknek a technikai jellegű elvárásoknak is meg tud felelni. Ha kell, a háttérbe húzódva beszélgeti partnerét, ha viszont szükségesnek látja, háttér-információkkal segít, alapvető filológiai összefüggésekre utal, sőt akár hosszú idézetekkel is kiegészíti az elmondottakat: Polcz Alaine elbeszélésébe például a pszichológus Viktor E. Frankl láger-visszemlékezéseit illeszti be, az ifj. Kodolányi János által elmondottakat az író-apa *Köszönet Pavel Petrovskijnek* című szövegének vonatkozó részletével teszi teljessé, Ferenczi László mondatai között a Wesselényi utcai emléktábla szövegét helyezi el, Lakatos István visszatekintéséhez pedig Jánosy István szövegét csatolja. A kérdező érdeme, hogy e történelmi nagypillanat individuális sorsváltozatai – az *Előszó* találó hasonlatával élve – úgy hangolódnak össze, „mint a szimfónia a különböző témákból”.

Bölcsészek 1956-ról. Az *Akkor is karácsony volt. Bölcsészek 1956-ról* című kötet nem csupán címében kapcsolódik a szerző, Dobos Marianne előző kötetéhez (*Akkor is karácsony volt. 1944*), de koncepcióját és módszertanát tekintve is folytatása annak. A beszélgetőtársak itt is egy történelmi *nagyév* karácsonyára való visszaemlékezés ürügyén (pontosabban: segítségével) jutnak el az *epoch making*-események felidézéséig, meghatározó fontosságú életpályaszakaszai, olykor teljes életútjuk áttekintéséig (megkonstruálásáig), sőt a felidézett események narrációját szervező életvezetési-morális, illetve bölcséleti elveik tudatosításáig és kimondásáig. Ebben a kötetben is következetesen érvényesül a dokumentáló-archiváló funkció: például a bölcsészkar Kolhoz-körrel és a Tiszta Szívvel című folyóirattal kapcsolatos visszatekintések (Máté Imre, Szakács Sándor, Román Károly, Szopori Nagy Lajos, Kabdebó Lóránt), valamint a forradalom miskolci eseményeire és utóéletére vonatkozó információk (Takácsné Oláh Judit, Zombori Katalin, Bod Péter Ákos) a korszak kutatóinak érdeklődésére is számot tarthatnak; és a kötet ismét fontos adatokkal bővíti a Szabó Lőrinc-filológiát (Kabdebó Lóránt, Hárs Ernő, Bisztrai Farkas Judit). Megjegyzendő, hogy e dokumentációs munka részét képezi a Miskolci Egyetem Szabó Lőrinc Kutatóhelyén Kabdebó Lóránt professzor által irányított kutatásoknak.

A dokumentálás szándékáról tanúskodik, hogy Dobos Marianne (és a szerkesztő Kabdebó Lóránt) megőrzi az előző kötetben alkalmazott montázstechnikát, amely a hagyományos beszélgetésstruktúrát különféle textuális és vizuális elemekkel bővíti és teszi flexibilissé. A beszélgetések szövegterét így versek (Márai Sándor *Mennyből az angyalja*, Máté Imre számos költeménye, Vas István *Cambridge-i elégiája*), korábban már publikált visszaemlékezések (Hanák Péter, Borzsák István, Kovács Bálint, Kopácsi Sándor), kiadatlan naplórészletek (Czellár Katalin) és levelek (Farkas Ferenc Szabó Lőrínchez) tágítják ki. Közli a kötet Kabdebó Lóránt néhány korábbi interjújának (Nemes Nagy Ágnes, Páskándi Géza, Vas István) és Lakatos István Német László-életrajzi kronológiájának vonatkozó részleteit, de található a kötetben fotó (Szabó Lőrinc *Meglepetések*-ciklusának kézirata, B. Farkas Ferenc Petőfi Párt-igazolványa), hírlapi cikk és MTI-kivonat (B. Farkas Ferenc), valamint emléktáblaszöveg (Végvári Vazul, Regőczy István) is. Az emlékezők maguk is igyekeznek egykori dokumentumokra, naplófeljegyzésekre hivatkozva pontosítani elbeszéléseiket (Szabó Endre, Czellár Katalin, Dobos Kálmán). Feltűnő, hogy a forradalom zűrzavaros napjaiban milyen sokan éreztek késztetést arra, hogy naplót vezessenek, illetve fotókat készítsenek. Bizonyára kimutatható lenne az összefüggés a „történelmi idők” tudata és a naplóírás kényszere között. Ahogy Szopori Nagy Lajos fogalmaz: „Október 23-án éjjel, amikor úgy fél 12 tájban hazaértem a Ménesi úti kollégiumba, kezdtem meg a följegyzéseket. Életemben először tört rám töménen az az érzés, hogy a nagybetűs Történelem részese és tanúja vagyok, és a magam számára is rögzítenem kell mindent, amit látok-tapasztalok.” Nem meglepő, hogy míg a forradalom eseményei oly élénken élnek – Jan Assmann tipológiai terminológiáját használva – mind a *kommunikatív*, mind pedig a *kulturális* emlékezetben, addig '56 karácsonya mintha a felejtésnek esett volna áldozatul. Ahogy a könyvben olvasható: „D. M.: És mi volt karácsonykor? F[arkas]. J[udit].: Alig emlékszik valaki a karácsonyra.” Egy másik példa: „Hogyan ünnepelem 1956 karácsonyát? Már nem emlékszem pontosan.” (Román Károly).

A történeti-filológiai háttér megvilágításához nem csupán a fenti „vendégszövegek”, de a beszélgetőtárs Dobos Marianne szakszerű megjegyzései, beszúrásai is hozzájárulnak. Mindezt pedig azok a bibliográfiai utalások egészítik ki, amelyek az adott témakör szakirodalmára hívják fel a figyelmet. Amikor Hárs Endre például Szabó Lőrinc és Carl Rothe kapcsolatát, illetve Illyés Gyula és Szabó Lőrinc nevezetes miskolci látogatását említi, a kötet lábjegyzetben adja meg Kiss Noémi (*Ki Carl Rothe? Szabó Lőrinc és Carl Rothe kapcsolatának irodalmi térképe*) és Fazekas Csaba (*A ciklon szélcsendjében. Emlékezések, dokumentumok Szabó Lőrinc 1956. október 23-i miskolci irodalmi estjéről, illetve Miskolc irodalmi életének szerepéről az 1956-os forradalomban*) munkáinak könyvészeti adatait. (Az utóbbi könyvre egyébként több utalás is történik a kötetben.) Az *Akkor is karácsony volt*-köteteknek azonban elsősorban mégsem a dokumentum-funkció ad jelentőséget. Az (emocionális) hatás annak köszönhető, hogy ezek az interjúformát követő narratívagyűjtemények (jelentős) személyiségek identitásképző küzdelmével szembesítik az olvasót. Máshogy fogalmazva az *Akkor is karácsony volt. Bölcsészek 1956-ról* (szerencsére) jóval több, mint '56-os adattár: *megrendítő* olvasmány. Az emlékezés és az elbeszélés lehetségeségének, illetve lehetőségének felmérése ebben a kötetben

is önreflexiós gesztusokat hív elő (Szopori Nagy Lajos, Borzsák István). Kabdebó Lóránt is ilyen – az emlékezés személyes dimenzióját és egyben konstrukciós jellegét hangsúlyozó – kitérővel vezeti be '56-os visszatekintését: „Mondatok. Talán Jelenetek. Gondolom, már csak bennem élnek. (Másban más mondatok, más jelenetek ugyanígy.) Mint zárványok a geológiai múltból, tanúskodnak, összefüggő történetet mégsem tudok belőlük összeállítani. Kimondom őket mégis, szervezzenek maguk köré – ha tudnak – történetet. Alakítson – aki akar – magának történelmet.” Mindezt Határ Győző mondata ismétli meg és nyomatékosítja: „Történeteket mondunk, hogy ki-ki magában felépíthesse a történelmet.”

A visszaemlékezéseket összekötő kapcsolatháló igazolni látszik az egyéni sorsok (történetek) „közös elbeszéléssé összeillesztésének” szerzői-szerkesztői elképzelését. Ez a kapcsolatháló olykor direkt módon szövődik (lásd például Kabdebó Tamás és Máté Imre párhuzamos narrációját), többnyire azonban indirekt (motivikus-topikus) módon jön létre. Majd' minden emlékező összekapcsolja például „1956”-ot „1848”-cal. (A nemzeti história mitikus évszámainak ilyen *synecdoche*-szerű használata már önmagában retorikai toposznak tekinthető.) Szabó Endre feltételezése szerint '56 olyan meghatározó élményt jelentett, „mint 1848-ban átélni a március 15-ét”; Szopori Nagy Lajos egyenesen „Petőfi-élmény”-t emleget; Tóth Zoltán arra emlékszik vissza, hogy „október 23-án délután mi amolyan március 15-ei 12 pontot csináltunk”; Czellár Katalin pedig azt hangsúlyozza, hogy „'48 óta nem volt ilyen, hogy mindenki annyira egységesen egyet akart”. Az ilyen analógiás formulák persze nem csupán '48-at vetítik rá '56-ra, de – és ez talán kevesebb figyelmet kap – '56 nézőpontjából látatják '48-at is. Hosszasan lehetne sorolni a kötetben variatív módon feltűnő látvány- és jelenet-toposzokat, történetelemeket: így például az éppen ekkor a mozikban játszott és plakátokon hirdetett film, a *Holnap már késő* címének aktuális jelentéssel való feltöltődését. Kabdebó Tamás elbeszélése alapján a filmcím azonnal mozgósító üzenetként, imperativusként értelmeződik: „HOLNAP MÁR KÉSŐ hirdeti az Ady mozi – a későbbi filmmúzeum – reklámtáblájának egyetlen épen maradt – vagy valamely sorsszerű kéz által épen hagyott – plakátja.” Szabó Endre számára viszont csak utólag kapcsolódik a filmcímhez a történelmi konnotáció: „a *Holnap már késő* című, diákokról szóló olasz filmet játszották a Honvéd moziban, a Rákóczi úton. Ezt néztük meg (arra nem is gondolva, mennyire aktuális a mi helyzetünkre ez a filmcím).” Vissza-visszatérő motívum a Horizont orosz könyv- és lemezbolt előtt égő Lenin-, Sztálin- és Puskin-, Csehov-, Csajkovszkij-művek (Kabdebó Tamás, Borzsák István, Czellár Katalin); az utcák kövére helyezett porcelántányér-aknák (Szopori Nagy Lajos, Czellár Katalin), a forradalom tisztaságát jelképező, érintetlen pénzgyűjtőládák, kirakatok és üzletek (Kabdebó Tamás, Határ Győző, Kövesdy Pál) látványa; és ilyen toposz a ledöntött Sztálin-szobor darabjainak borzongató szuvenirként való rejtegetése (Szabó Endre, Határ Győző).

A személyes elbeszéléseket az is közös történetté formálja, hogy '56-ot az emlékezők „kozmosz”, „traumatikusan gyönyörű” „meghatározó” és „domináns” élményként élik át, illetve élük újra (Schéner Mihály, Határ Győző, Szabó Endre, Kövesdy Pál); azaz sorsformáló, egzisztenciális jelentéssel és jelentőséggel bíró, (ön)identifikációs eseményként mutatják fel. Persze a kötetben kirajzolódó '56 sokszínű, sokféle is egyben. Egyfelől kutatandó tárgy, szakmai kérdés, vizsgálható probléma. Ahogy a provokáció-teóriát megfogalmazó Szigeti Jenő fo-

galmaz: „'56 hiteles történetét akkor fogjuk megtudni, ha az orosz levéltárak kutathatók lesznek. Mert az romantikus elképzelés, hogy ez egy spontán felkelés lett volna.” (Az persze ismeretelméleti, történelembölcseleti felfogás kérdése: van-e egyáltalán „hiteles története” '56-nak, illetve bármely történeti eseménynek, vagy csupán hiteles – értsd: koherensen módon elbeszél – *történetei* vannak?) A provokáció-elmélet Szakács Sándor visszatekintésében is megjelenik: „1956-ról én (és nyilván minden kollégám) is minden létezőt elolvastam, amit csak tudtam, magyarul is, és minden olyan nyelven, amin érttem. Egyáltalán nem zárom ki, hogy '56-ban (szervezőként) benne voltak sötét erők is (köztük ellenünk dolgozó titkosszolgálatok). Ma már, utólag. Egyáltalán nem zárom ki, mert fegyverraktárt abban a 'rendszerben' talán nem véletlenül hagytak nyitva.” '56 másfelől impressziók, hangulatok, emóciók, látványelemek és hallucinációk bevéssé. Egy ilyen '56 elevenedik meg Kabdebó Tamás költői erejű, jelen idejű narrációjában. Példa lehet erre Határ Győző attraktív mondat-víziója is: „Mint ha egy tarajos gigantoszaurusz végigkarmolta volna testének szarupikkelyeivel, de a Nagykörút szűk volt neki: ilyen az utcakép.” A kötet emlékezői nem csupán '56 tragikumát mutatják fel, de extremitását, sőt humorát is. Kabdebó Tamás számol be arról, hogy az utca ifjú harcosai Zója Kozmogyenjanszkája történetéből megismert, partizánromantikus terminológiával „sejtnék” nevezik magukat; megelevenednek a forradalom híres feliratai is: például a CSIZMA TÉR; a kilőtt szovjet harckocsin olvasható EBBEN HOZTÁK A SZOVJET KULTÚRÁT, a Dimitrov-szoborra festett SZARJANCSI (Kabdebó Tamás, Szabó Endre).

Dobos Marianne ebben a kötetben is felkészült, kompetens kérdező, aki igazodni tud a kérdezett habitusához. Olykor, ha erre szükség van, határozottan irányítja a beszélgetést, illetve – amint erre már utaltam – szakszerűen kiegészít, definiál, összefüggésekre mutat rá. Olykor viszont diszkréten a háttérbe húzódik – megteremtve ezzel az emlékezés bensőséges közegét. A Kabdebó Tamással folytatott beszélgetés során mintha már magára is hagyná az emlékezőt, hiszen csak akkor lép elő egy-egy elemi kérdő mondat („Csütörtök?”, „Péntek?”, „Szombat?”), amikor az áradó történetmondás (kronologikus) strukturálása, továbbblendítése ezt feltétlenül megköveteli. A kötet előszava nyilvánvalóvá teszi, hogy a szerző nagy ívű koncepció megvalósítására tesz kísérletet. Célja „olyan széles körű irodalmi, történelmi és irodalomtörténeti dokumentáció létrehozása, amely kiemelkedő egyéniségek személyes történetén keresztül őrzi meg múltunk fájdalmas, kétségekkel, utóbb pedig reményekkel teli eseményeit”. A '44-es és az '56-os kötet teljesíteni tudja ezt a célkitűzést. A megjelenés előtt álló harmadik kötet ismételtelen egy történelmi *nagyév*, a „rendszerváltozás-rendszerváltoztatás” évére kíván emlékezni és emlékeztetni. Talán a könyvsorozat olvasóinak nevében is mondhatom: türelmetlenül várjuk a '89-es kötetet.

(Dobos Marianne: *Akkor is karácsony volt [1944]*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002; *Akkor is karácsony volt [Bölcsesterek 1956-ról]*. I és É Bt., Miskolc, 2004)

Porkoláb Tibor

Az interjúsorozat harmadik kötete (*Akkor is karácsony volt – Ádventre várva*, 1989) kiadónknál e szám megjelenésével egy időben lát napvilágot.

Családi körök

Három vagy négy éve történt talán. Cigarettafüstbe üldögéltünk az aprócska konyhában, bent kék fényvel vilámlott némán, magának vetített a tévé. Apám beszélgetés közben felállt, és a beépített szekrény felső polcáról kis kotorászás után egy rozsdásodó kulacsot emelt le. „Katonai kulacs” – mondta, én bólintottam, hogy tudom, idáig egyetértünk. „A nagyapádé volt, hazahozta a frontról.” – Bólintottam megint, mert hát mit lehet tenni ilyenkor, s ő folytatta: „Annak idején beleejtett az öreg egy dugót, amit sehogy sem tudott kipiszkálni belőle. Nekem adta, hátha majd sikerül – próbálkoztam is dróttal, hurkapálcával, órákig kínlódtam vele, nem ment.” Meglóbálta a kulacsot, a válasz tompa, alattomos zörgés. „Most pedig ünnepélyesen továbbadom neked, már elég nagy vagy hozzá. Tiéd a feladat, amit sem a nagyapád, sem az apád nem tudott megoldani.” Vihogtunk persze, rázogattam a kulacsot, ami immár az enyém is volt, a rozsdafoltos, mélyről zörgő tradíció – kinek, ami jut: fele királyság, cizellált, ózüst karperec vagy egy II. világháborús tábori kulacs.

A családi múlttal való találkozás persze megtörténhet másképpen is, elfogódottsággal, szikrázó pátosszal akár – tulajdonképpen nem ez a fontos. A kérdés inkább az, hogy létezik-e egyáltalán követhető és élhető hagyomány, vagy mindenki a maga útját járja, s csupán a kollektív emlékezet teremti meg a közösség generációkat összekapcsoló, nosztalgikus élményét. **Kőrösi Zoltán** családtörténetében a személyes létnek és tradíciónak ez a fajta ambivalens kettőssége meg-

határozó jelentőségű. *A Milyen egy női mell?* márquezi hagyományokat követő, vibrálóan életteli mű: kúszónövényre emlékeztet, ahogy cizellált mondatfolyondáraival átölel időt és teret – így foglalva keretbe a magyar történelem közel kétszáz évét és két családot, a Flaschner és a Weinand (Vágó) család közös történetét. Organikus jellege mellett Kőrösi prózája végtelenül repetitív: ismétlődő sorokból, toposzokból születik, akárcsak Philip Glass gépesített etűdjei – ha új futamok, szereplők lépnek is be a játékba, a dallam mindvégig változatlan marad, s csak variánsokkal bővíthet tovább. A Felvidékről érkező Flaschnerek és a morva származású Weinandok egy Duna-parti kisvárosban telepedtek meg a XIX. század elején, hogy új hazát és otthonot találjanak – több nemzedéken átívelő közös történetük pedig lüktető egyformasággal íródik majd újra és újra századokon át, hogy végezetül elérje a kétezres éveket. Sorsuk kovácsolódik egyébe abban a finom mívű, növényi mintázattal díszített ezüst karkötőben, amit még az első Flaschner lány kapott egy folyóból kimentett, odesszai kereskedőtől – s ami idővel az életet adó női energia, az örök visszatérés jelképévé válik. „Az ezüstfonatokon levélkéik indáztak egymásba, mint az összegabalyodott levelek, olyan volt az az ötvösmunka, mintha távoli, széles földek valami réges-régi kincséből bukkant volna, sok száz év előtti, s talán már nem is létező növények fémbe fagyasztott képével.” Az ékszer stafétaként vándorol kézzől kézre az asszonyok között, akik – hogy az örök visszatérésnél maradjunk – szinte tökéletesen egyformák, szavaik, ne-

vetésük visszhangként echózik a múltó évtizedek során. Kőrösi Zoltán sablonokat alkalmazott alakjainak megformálásakor: a nők tarkója általában göndör, pihés, lábikrájuk gömbölydeden izmos, míg a férfiak inasak, orruk markáns, kreol testükből pedig a vágy illata árad – ez a két jellegzetes karakter talál egymásra időről időre a történet folyamán, hogy aztán nemzzenek Lisziket, Gizellákat és Jánosokat, saját képükre és hasonlatosságukra. Létezésük is bizonyos ritmust, szabályrendszert követ, s bár nem is tudnak róla, folyamatosan ismétlik elődeik tetteit; még mozdulataik is egyformák.

Kőrösi hősei megélik a hagyományt, génjeikben, ösztöneikben hordozzák – de nem ismerik. Generációik között nincs valódi kapcsolat, így tudás, tapasztalat sem adódhat tovább. A múlt egyedüli hírnöke számukra az ózüst karperec, amit, ha eljön az idő, az asszonyok karjukra öltenek; ezért történhet meg az, hogy nemzedékek követik el ugyanazokat a hibákat és bűnöket a felismerés, az önreflexió lehetősége nélkül – ezért hullnak az asszonyok egyformán a vágy csapdájába, hogy gyönyörükből aztán régi-új élet foganjon. „Az lenne jó, ha nem kéne test a szerelemhez?” – kérdezi magától egy helyütt Kövesdi Ilna, a regény egyik szereplője. Idős asszony már, a tükör előtt állva méregeti ráncos arcát, bütykös, görbe ujjait, s leveszi blúzát is, hogy lássa, milyen a melle, egy női mell. Igen, a test nélküli, isteni szerelem volna jó, megszabadulni az újjászületés, az örök ismétlés édes gyötrelmétől; úgy látszik, a *Milyen egy női mell?* labirintusából ez az egyedüli kiút.

Kőrösi Zoltán rendkívüli tudatossággal hozza létre komplex regényvilágát. Finom intertextuális utalásaival mintegy tiszteleg a nagy ősök, Ottlik Géza és Mészöly Miklós előtt. Generációs hálózata pontos, visszaellenőrizhető – már ha az olvasónak kedve van egy kis családfakészítéshez –, írói montázstechnikájával, vagyis a repetitív szövegszövegek időnkénti beillesztésével pedig sajátos, regényen belüli utalásrendszert alkot. A kötet szerkezeti szempontból egy szonettciklus felépítését másolja: az egyes fejezetek utolsó sora megegyezik a következő etap első sorával, az utolsó fejezet pedig mesterszonettnek is tekinthető, hisz jóformán az összes addig előforduló „vendégszöveget” magában foglalja. A hímes, technikus szerkesztési mód valóban lenyűgöző – egyetlen hibája, hogy valósággal az olvashatatlanságig ismétli a regényt, ami a vége felé már inkább hasonlít egy mobil szoborhoz, mintsem irodalmi műhöz; autonóm, az értelmezőtől független szöveggé válik. A *Milyen egy női mell?* végtelenített történet – önmagába zárul, akár egy karkötő növényi ornemantikával díszített, cizellált fémpántja.

Örökségemhez visszatérve, egy meggörbített kábel segítségével már másnap kipiszkáltam a palackból. Büszke voltam és kicsit csalódott, hiszen végül is csak ennyi – egy hagyománnyal kevesebb, egy dugóval több.

Kőrösi Zoltán: *Milyen egy női mell? Hazánk szíve*. Kalligram, Pozsony, 2006.

Koncz Tamás

Hangszóló

Párbeszéd két kézre

Egy muzsikus gondolatai

Különös, részegítő magány. Az idő foglyaként küzdelem az anyaggal. Az elme határtalan szárnyalása. Székhez szögező kényszer. Végtelenített óramutató, ismétlések, csak azért is. Ülsz egyedül szobádban, mert ezt csak egyedül lehet csinálni. A déli harangszót, a légy neszezését, az ablakod előtt álló fa leveleinek susogását a pokolba kívánod. Zavar. A légiriadó erejű telefoncsörgést, családtagjaid halaszthatatlanul véletlen tömeges be- és kitódulását, kutyád hisztérikus katasztrófajelenetét a postással – észre sem veszed. Nem zavar. Egyedül vagy. Azaz mégsem egyedül. Ketten néztek szembe egymással. Te és hangszered már rég egygé váltatok. Harminc éve? Húsz éve? Időtlen idők óta? Az a másik egy ismeretlen, néha kicsit ismerős, távoli, esetleg közeli szellem, alkotó agy üzenete, amit te most próbálsz megfejteni, lefordítani, megérteni, magadévá tenni. Nem levél. Nem szabályok, használati utasítással. Csupán fekete-fehér körökkel, vonalakkal lejegyzett, kétszer öt vonalon sorakozó hangjegyek. Dallamok, szünetek, ritmusok. Messziről nézve szinte egyformák. Hangzóvá téve – ahány üzenet, annyiféle. A te dolgod megszületni s meghalni a szerzővel. Elhitetni, ha játszol: az ő tolmácsa vagy. És a másik szerzővel újjászületni. Mindig. Míg otthonodban készülsz mártírhálódra, ki kell próbálnod, milyen is az. Kétszáz embert képzelsz magad köré, ők lesznek bíráid s ítélőid, hallod elismerő morajlásuk, amikor beletúrsz a billentyűkbe – akkor tehát egybe, az egész darab előlről...

S boldog, mámorító magány. Mikor a szerző hallgat egészen közélről, fűrészve véráramaid, számolva pulzusod lüktetését, s vesédben, tüdődben, artériád nyomán saját tükörképét követeli megbocsátást nem ismerve. Igen, ketten vagytok. A zeneszerző és te, hangszereddé válva. Kérdezel, felel, vitába szállsz vele, nem felel. Kétségek közt hagy. Gúnyosan kinevet. Nem segít. Fejtsd meg, ha kíváncsi vagy. Vagy ne tégy semmit. Csak játszd. Lassan. Még lassabban. Szedd szét, boncold a hangokat inakra, izmokra, csontokra, bőrdarabokra, sejtekre s mikroszkopikus atomokra. Aztán megszán. Leküldi fedbe a világosságot, hát persze! Már értem! Érted. Azt hiszed. Örömdben repülnél, az egész darab előlről... Tempóban. Menni fog! Büszkén söpröd le a billentyűkről – a szerzőt. És ő sír. Egész máshogyan kéne. Hiába is bizonygatta. Holnap hangszereddel megállapodtok: mindent tudtok, így egyként, közösen. S ahogy ujjaid elindulnak, rájössz, fogalmad sincs az egészről. A végtelen óramutatók újból, a csata még tart. Mintha futóversenyen lennél. Számolod a percek, órákat, napokat. A szigorú számonkérés napja közelít. Akkor már nem számíthatsz rá, nem súg többé, csak csendesen leül valahol a tizedik sor szélére, szomorú mosollyal, a vissza nem térők reménytelenségével. Kezedben sorsa. Általad mérettetve. A felelősség súlya bekerít. Talán mégis, ami rád vár, érdemed része. Taps. S a siker magánya.

Az új műsorral öngyilkos merényletet kísérelsz meg. A művek, bombád alapanyagai az utóbbi harminc év szerzői sziporkái. Mint gyöngyszemeket nyakláncon, úgy fűzted fel e darabokat a vékony damilra. A zsinog nem más, mint egy hangszer. A te hangszered. Az ezer torkú, szigorú hangú, fejedelmi csembaló. A múlt pompázatos muzsikájának élő múzeuma ez a két billentyűsossal ellátott, gazdagon díszített instrumentum. Ahogy kinyitod, kiteríted kottád, egy pillanatra ráfeledkezel a fedőlap aranyozott ornamenteire. Valamikor tán az öreg Bach ugyanígy megcsodálta csembalója mintázatát napi gyakorlatozása előtt. De te ma nem Bachot játszol. A kottapapíron magyar zeneszerző neve: **Ligeti György**. Nevében az erdélyi havasok, tiroli hegycsúcsok fenyőerdeinek hajladozása, friss fenyőtűillat s az ősz bölcsessége. 83 év erő, akarat, hit. Most ment el tőlünk. Hangjai pedig maradtak. Gyökereit soha nem feledte. Három csembaloművéből kettőnek még a címében is megőrizte: *Passacaglia ungherese*, *Hungarian Rock*.

A szerzői kéz nyomán kétütemenként makacsul ismétlődő, metszően érdes harmóniák. Persze tudjuk pár száz év óta, ez a passacaglia. S felette, alatta kemény ritmusú, szálfajerős dallam, cikornyás díszítésekkel, ez az ungherese. Gyötrődsz a hangokkal, keserűek a kényes, klasszikus zenéhez szokott ujjaknak a fel-le csúszások, pedig ismered, füledben, agyadban szól születésed óta a magyar népzene anyatejjel megízlelt valamennyi fordulata. Ligeti sem szabadul tőlük. A *Hungarian Rock*ban mindezek az elemek, hasonló építkezéssel, csak hosszabb távon, lázas lobogásban, s sodróan száguldó gyorsaságban. Nincs menekvés, ez a sorsod, mert magyar vagy, erdélyi vagy s zsidó vagy. S hazád szerteszét, mindenhol a nagyvilágban, de dallamaid hallva mégis csak egy valami juthat eszünkbe, a „keserves”, a székely fájdalmas éneke.

Csembalista, te pedig gyúrod, küszködsz a kilencnyolccaddal, mert a magyar „rock” Ligetinél csakis ilyen aszimmetrikus lehet, s a csembaló szinte füstöl, köpköd a tőle szokatlan, idegölően féllábú ritmustól. S eszedbe jutnak az írókéz által papírra vetett sorok:

„álarcok és visszhangok ellen
s a felelőtlen, laza szellem
kigazolatlan verse ellen,
sírködülésben, hurrikánban,
szitokban és litániában
szavaid forognak a számban,
szavaid forognak a számban.”

Gergely Ágnes: *A magyar nyelvhez* (részlet)

Egészen más mozdulatra vált a csembaló; két hang pereg, sürgetően egymást kergetve, szalad-szalad az ujjak alatt, ugyanazt ismételve. Motorikus egykedvűséggel haladsz előre, azt hiszed, ez maga a végtelen, míg csak hirtelen egy hanggal több lesz. A változás mindig váratlan, szinte észrevétlen, de az eddig megszokottat gyökerestül borítja fel. Mire megtanulod a hangok egymásutánját, logikátlan logikáját, szinte beleőrülsz. Az első három oldal egyhavi munkádba kerül. A következő négy már csak további egy hónapnyiba. Megéri. Ha már feszített figyelmed eleresztheted, s elegáns lazaságot tetteve csupán játszod. A fogaskerék csak forog. Ez Ligeti *Continuum*ja, a zenébe oltott

perpetuum mobile, a rohanó ember képmása, vagyis mi magunk.

Néha váltani kell. Újabb komponisták állnak készenlétben. Fiatalabbak, más-képp gondolkozók.

Hollós Máté hagyománytisztelő alak. Kerüli a vagány megoldásokat, az ő füle nem szereti a bántó hangzásokat. *Tre toccate* – adja címként, ahogyan a régi olaszok is tették. Ha egy zeneszerző „tokkátát” ír 2003-ban, vajon ő is virtuóz módon akarja a hangszer megérinteni, játékosan technikai készségét csillogtatni? Minden bizonnyal igen. Az ujjak repkednek a sok közeli félhang, s távoli ugrások között. A forma tiszta, világos, jóleső hallgatónak, játszónak egyaránt. A második toccata megejtően egyszerű és beszédszerűen dallamos. A zeneszerző itt már költő. A „Szegény legény vagyok én” ismerős dallamát magunk is dúdolnánk az előadóval, a szerzővel, aki egy szempillantásra sem tagadhatná, mely ország szülötte. A tiszta, magyar forrás s Bartók öröksége Hollós Máté természetes zeneiségével, életörömeivel ötvöződik a szilaj ritmusú harmadik tételben. Játékos könnyedség, könnyed játékoság. Zenéjében éppúgy, mint a „betűköltő” Parti Nagy Lajosnál:

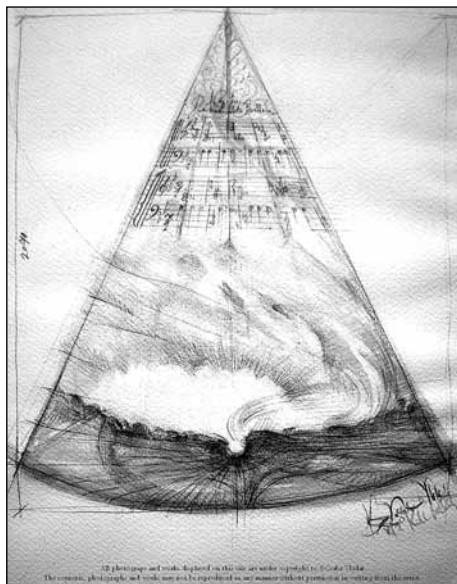
„kérded, miért a vértusok,
a láb taposta kása
fölött a szentelt arclucok,
az arcvíz elragadtatása”

Parti Nagy Lajos: *Arcvíz* (részlet)

A csembalista lazít. Könnyebbet keresel. Vagy áttekinthetőbbet. Vagy csak mást. Rátalálsz valakire, akire mindig felnéztél. Akitől rengeteget tanulhattál. Aki hangversenyein a megfejthetetlenül ajándékozott meg. Akit nem lehet utánozni. **Kocsis Zoltán** megismételhetetlen zongorista. A zenész. Az abszolút. Időnként komponál. Egy műve a szabadságról szól. A korlátok, szigorú szabályok közt feltörekvő akaratról, fanatikus kitartásról. S arról, hogy néhány hang oldalakon keresztül mégiscsak darabot alkot. Az *Utolsó találkozás*át játszva buddhista szerzeteseket látsz magad előtt, akik nem akarnak semmit, mégis az övék a világegyetem. Kemény István szavait idézve:

„A Pont, az Origó még nem
a lélek, a lélek megmaradt idebent,
mint repülőablaknál, lesütött szemmel –
még érzi az origót, és tűnődik: mire ment?”

Kemény István: *Indulás a koordináta-rendszerből* (részlet)

Vladár Csaba: Vázlat a *Hazatérés* című összművészeti est festményéhez

A műsor lassanként virágba borul. A XX–XXI. század különböző kompozíciós technikáiból azért még hiányzik néhány. A miniatúrák mestere, aki a régi japán táblaképeket idéző aprólékos kidolgozású, pár soros darabokat remekbe szabja, a most nyolcvanéves Kurtág György.

Minden egyes hangjában többórnyi történést sűrít, nála az események pillanatok alatt zajlanak. *Játékok* című többkötetes zongoraalbumából érdemes válogatni, némely tételek tökéletesen illők csembalóra is. Minél kevesebb a dinamikai jelzés s minél több az előadó szabadsága, annál jobban szól a mű csembalón játszva. A leheletnyi hosszúságú „Hommage”-ok nekiveselkedőbb verseket kívánnak maguk mellé. Így kerül ide Dobai Péter *Emlék az életed, miközben boldog jövők reményével éled, tékozlod, feléled és elvégre észrevétlen leéled* című verse, amelynek már a címe terjedelmesebb, mint Kurtág egy darabja, Végh Attila *Elszakadása* s Nagy Gábor *Levél grafikus barátomnak* című költeménye.

Aztán izgalmas kirándulásba kezdesz. A műfaj változik. Nem hagy nyugodni a kíváncsiság, mit kezdene egy jazz-zenész a csembalóval? És mit kezdene a csembaló a jazz-zel?

Nagy János, a kiváló fiatal jazzmuzsikus teljesíti álmod, megírja neked a *Pannon Kelta Balladát*. Vidám, kítőző darabra készülsz, de Nagy János műve inkább sirató, panaszdal, elégikus merengés múlttól, jelenről, egy ősi kelta ének dallamából megszöve. Melankolikus és szép harmóniák, s mintha improvizálnál, úgy kell hullámozni, felépülni és a magasból aláhullni a jobb kéz futamainak. Ha újabb alkotótársat keresel a költők között, Vörös István versét veszed kezdedbe:

„Ma napsütésben áll a pályaudvar,
világítok, mint egy zsebtükör,
ha arra járok fényes bánatommal,
a rosszkedv is vígan tündököl.”

Vörös István: *Úti készülődés napfényben* (részlet)

A dallamok, gondolatok füzéreként tekerednek egymásba, alkotók, szellemi mécsesek lángjai mutatják az utat. Talán van még remény. Nem kell feladnunk. Zizeg a csembalóhúr, versek születnek, s valahol egy festő okker színt kever. A kezek összeérnek.

Elek Szilvia

A felsorolt zeneművek és versek az Artunio Művészeti Műhely *Hazatérés* című összművészeti estjén kerülnek bemutatásra szeptember 28-án, a *Korunk Zenéje* sorozat nyitó előadásaként, a budapesti Olof Palme házban.

A zenék és versek tartalmi és érzelmi kivetítései Vladár Csaba festőművész festményein láthatók. Előadók: Elek Szilvia csembalóművész és Oberfrank Pál színművész.

Könyvleletek

1956 hullámhosszán

Most kivételesen a végéről kezdem, azaz a vége felől ragadom meg a könyvet. **Pallai Péter** és **Sárközi Mátyás** szerkesztette és írt kötet, *A szabadság hullámhosszán* címmel, a BBC hullámain elhangzott, az '56-os forradalomról szóló beszélgetéseket, kommentárokat, dokumentumokat tárja az olvasó elé. Az utolsó pár oldalon néhány egyetemista és főiskolás véleménye olvasható, akiket a forradalom 40. évfordulója alkalmából szólaltatott meg a BBC riportere 1996-ban Magyarországon. Idéznék a megszólalóktól: „A rendszerváltás után, amikor mindenki benne volt a változás szelleme, akkor még én is úgy éreztem, hogy nahát, '56 ez mekkora fordulópont, és hogy milyen hatalmas ünnep október 23. Most kicsit semlegesem állok hozzá.” – így szólt az egyik. „Nekem nem jelent sokat. Annyit jelent, mint március 15. Egy államilag túlhajszolt ünnep. Mert gyakorlatilag szerintem ennek a forradalomnak világtörténelmi szempontból semmilyen realitása nem volt...” – szólt a másik. S végül: „És szerintem az '56-os fiataloktól mindenképpen meg kell tanulni azt, hogy ha nem is csinálunk forradalmat, mert hát most nem azokat az időket éljük, de legyen igenis akaratunk és merjünk kiállni az értékeink védelmében. Ezt szerintem el kell tanulni tőlük.” Vegyes érzelmek kavarnak bennem. Mindezt tíz éve nyilatkozták magyar egyetemisták és főiskolások. Azóta eltelt egy évtized, s a kommunikatív emlékezet lassan működésképtelen, hi-

szen az '56-os forradalmárok és szabadságharcosok sem élhetnek öröké, s így a kulturális emlékezet történelmet, történeti eseményt fabrikál a forradalomból. Egy eseményt, mely megtörtént és elmúlt, és mely nem különb, mint a '48–49-es forradalom és szabadságharc. S az egyetemisták és főiskolások újabb generációi számára csupán egy nemzeti ünnepet fog jelenteni, mely szünnappal jár együtt. Úgy érzem, éppen ezért van szükség erre a könyvre. S nemcsak erre, hanem az összes többire, mely a forradalomra emlékezik. Mert az emlékezés, az emlékéllítés fontos, azonban még fontosabb az emlékeztetés. Emlékeztetni kell az újabb és újabb generációkat '56 szellemére, erkölcsi és morális értékeire; eléjük kell tárnunk az eseményeket, a Corvin-közi fiúkat, a Széna téri barikádokat, a Kilián lakatanya kilőtt emeleit, a felrobbantott orosz tankokat, a Parlament előtti vérengzést, a mosonmagyaróvári sortűzet, mindent. Hogy az '56-os forradalom ne csak emlék legyen, hanem legyen a könyvek és visszaemlékezők segítségével megélt történelem. Ez a legnehezebb. Megélni olyan dolgokat, melyek akkor történtek, mikor még nem éltünk. Jó és hiteles könyvek kelljenek, melyek nem rejtegetnek, nem fednek el egy pillanatot sem, hanem elénk tárják Nagy Imre vívódásait, Maléter Pál és Pongrácz Gergely vitáit, Anglia és Amerika tehetetlenségét, a szovjetek hezitálását Magyarország legigázásáról, a pillanatot, mikor a magyar nép egy emberként emelte fel

fejét az elnyomásból. Igen, ötvenhat őszen értelmet nyertek Vörösmarty sorai: „Mégfogyva bár, de törve nem, / Él nemzet e hazán.”

1956 októberében több magyar is dolgozott a BBC magyar osztályán, többek között Rentoul Ferenc osztályvezető, helyettese, Urbán György, aztán Cs. Szabó László, Fáy Gedeon, Katona Pál, Sass Eszter, Váradi Margit, hogy csak néhány nevet említsek. Ők voltak azok, akik angol kollégáikkal közösen folyamatosan figyelték a magyarországi eseményeket, s amellett, hogy szemlézték a Magyar Rádió műsorait, a brit külügyminisztériumnak köszönhetően hozzájutottak olyan Budapestről származó, követségi információkhoz is, melyek nem veszélyeztették Anglia nemzetbiztonságát, ugyanakkor fontos adalékot jelentettek az események pontosabb értelmezéséhez. Nem voltak könnyű helyzetben a BBC munkatársai: minden elfogultságuk ellenére, a lehető legobjektívebben kellett tájékoztatni a világ közvéleményét a magyar forradalom történéseiről, hiszen minden elfogultabb mondat lázításnak tűnhetett és újabb agresszióhoz vezethetett volna. S hogy mennyire sikerült ez a BBC-nek, az lemérhető azon is, hogy a magyar rádió – emlékezik vissza Rentoul Ferenc – „a budapesti angol követség útján küldött egy üzenetet a BBC-nek, ami nagyrészt úgy hangzott, hogy köszönetet mond a BBC-nek azért az objektív tájékoztatásért, amellyel a világgal közölte, mi történik Magyarországon, és külön is köszönetet mond azért, hogy soha a forradalom egész tartama alatt nem volt a BBC-adások hangjában semmiféle lázítás”.

A kötet szerkezete kronológiai sorrendben tárgyalja az eseményeket, a fejezetcímek pedig – kevés kivételtől

eltekintve (*Vihar készülődik, Robbanás / Október 23.*) – a forradalom napjai (pl.: *Október 24.* vagy *November 3.*). Az egyes fejezeteken belül viszont a megidézett emlékezők vagy az éppen aznap beérkezett diplomáciai jelentések, esetleg a szerkesztők beolvastva jegyzetek követik egymást, melyek már nem feltétlenül származnak azonos időszakból: így kerülhettek egymás mellé a BBC '56 huszadik évfordulóján sugárzott adásának szövegei és a forradalom idején Budapesten szolgálatot teljesítő diplomata üzenetei, esetleg Cs. Szabó László és néhány elmenekült író (Márton László, Gömöri György) 1956 decemberéből származó beszélgetésének szerkesztett változata. S az egymás mellé vágott szövegek jól kiegészítik egymást, tág képet nyújtanak az egyes napokról.

Az *Október 27.* fejezet Csiba László százados levelével kezdődik, melyet Pongrácz Gergely olvasott fel a BBC tudósítójának 1986-ban, s mely arról szól, Maléter Pál hogyan vette be és szervezte meg az őrseget a Kilián lakatanyában. Ezt egészíti ki Kurucz Béla, a Zalka Máté Tüzérségi Iskola növendéke visszaemlékezésével, s a Kilián környéki helyzetet vázolja az emlékező Vitalij Fomin százados, aki politikai tisztként már október 23-áról 24-ére virradó éjjel az első „operatív csoporttal” Budapestre érkezett. Majd szintén az aznapi harci helyzetet vázolja emlékeit felidézve Sir Leslie Fry, az Egyesült Királyság akkori budapesti követe. Négy különböző ember és négy különböző szempont, ugyanarról mesélnek mégis, s szinte ugyanúgy látták a történeteket. Ez az egyik legnagyobb érdeme *A szabadság hullámhosszán* című könyvnek: hűen a BBC akkori műsorpolitikájához, a kötet szerkesztői megkísérelnek a lehe-

tő legteljesebb mértékben objektívek maradni, s mindent igyekeznek több aspektusból láttatni. Ritkán szólnak közbe, éppen annyira, hogy a könyv narratív szerkezetét biztosítsák; átvezető szövegekkel és a személyek megnevezésével háttérbe húzódva irányítják az elbeszélés(ek) menetét. Merthogy az '56-os forradalom története elbeszélhetetlen: hiába szólaltatunk meg egyetlen hiteles embert, az csak a saját élményein keresztül tudja átadni nekünk az eseményeket. Így viszont, ha több résztvevőt meséltetnek párhuzamosan, már tágabb és árnyaltabb képet kapunk, azonban teljes kép így sem születhet. Hiszen csak ebben a fejezetben (*Október 27.*) annyira szerteágaznak a szálak, hogy szinte lehetetlen őket összekötni. Míg Maléter Pál a Kilián laktányával volt elfoglalva, addig Nagy Imre már érezte – Aczél Tamás újságíró, író visszaemlékezése szerint –, hogy el kell hagynia a pártközpont épületét, mert ott őt – ha nem is fizikailag, de – fogva tartják. Mind Aczél Tamás, mind Méray Tibor úgy emlékeznek, hogy Nagy Imre még nem döntötte el magában, merre is tartson, merre is lenne jó tovább haladni. Rácz Sándor, a későbbi Nagybudapesti Munkástanács elnöke erre a napra emlékezvén kifejti, hogy éppen a gyárakat megvédő fegyveres őrség megszervezésével voltak elfoglalva, s rögtön ezután el is kerülünk Budapestről egészen Sátoraljaújhelyre, ahol a forradalmárok fegyveres harc nélkül fegyverezték le a rendőrséget, legalábbis egy, a határon meginterjúvolt, menekülő fiatalember elmondása szerint. S mindeközben az

angol és az amerikai követség állandó kapcsolatban van az anyaországgal, például Sir Leslie Fry aznap első táviratában két alapelvet javasolt Londonnak: „a) semmi olyat nem szabad tennünk, ami a katonai segítség reményét bátorítja, és b) amit teszünk, azt azonnal kell megtennünk, amíg az ellenállás még tart.” És legvégül a fejezetet a BBC aznapi kommentárja zárja, mely a kommunisták vereségéről szól: „A tűzpróba bebizonyította, hogy a kommunista kormányzat mögött sehol nem áll ott a nép, és ezt a vereséget a kommunizmus soha nem fogja kiheverni.”

Ebből az egyetlen fejezetből is jól látható '56 történetének elbeszélhetetlensége, azonban a szerkesztők azon igyekezete is megfigyelhető, hogy az egymás mellé illesztett szövegrészletekkel hogyan szélesítik ki a mikrotörténésektől egészen a világpolitikai szintérig az események bemutatását, mely így, montázszerűségében válik egységessé, ha nem is teljessé. Szükség van ezekre a könyvekre, szükség van '56 árnyalt és sokféle bemutatására, hogy a későbbi generációk számára ne csak egy semmitmondó, pihenésre való ünnepnapot jelentsen október 23-a, hanem számukra is át- és megélhetővé váljon annak a 13 napnak a tragikus varázsa és a félelmet magáról lerázó nemzet közös lélegztvétele.

Pallai Péter–Sárközi Mátyás: *A szabadság hullámhossza*. Budapest, Helikon Kiadó, 2006.

Vincze Ferenc

Fecske Csaba

Télelő

esik az eső reggel óta
 december közepe van unalmas télelő
 visszafogott vagyok mint víz alatt
 a lélegzet legszívesebben kicserélném
 magam bambán bámulok ki az esőbe
 gondolataim közt kotorászva
 naftalinszagú ruhák sóhajtoznak
 a szekrényben próbálgatják az
 örökkévalóság lagymatag szomorúságát
 megszokásból nem jókedvemben füttyörészek
 a kificamodott dallam most nem érdekel
 a szép szomszédasszony jön fölfelé
 a lépcsőn milyen szőkesége
 nem árulom el (legyen egészen enyém)
 de szőkék voltak és lesznek nyáron a mezők
 vajon mibe telne (talán az életembe)
 megszereznem őt miközben fiatal nő után
 csorog a nyálam izgatottan sürgölődnek
 körülöttem a tények mióta nem nő már a fű
 mióta nem süt ki a nap ha nem alszom is
 éjszaka van sötét holdtalan nagy üresség

Mire mentél velem

eltelik az idő magával nagyon
 összekuszálódnak a szálak
 mely hozzád fűzött elszakadt elhagyom
 magam kivert vagyok akár az állat

mennyi mindennek el kell múltnia
 hogy ami van végül meglegyen
 egy kőnek mindegy örökké vagy soha
 nekem falánk évek zabálják életem

idetévedtem látod itt vagyok
 minden elevenre billogot süt szemem
 lefogva még a Kéz mely visszadob
 ugyan mire mentél velem Istenem

Váltott szavak

„Régen az erőszakszervezeteknek voltunk kiszolgáltatva, ma az erőszakosoknak, akik csak a saját érdeküket nézik.” (Szakonyi Károly)

„A negatív érzelmeiben fölfedezhetjük az önbizalmunkat rontó nemzeti önképünket, a hungaropesszimizmust is.” (Balázs Géza)

„A nyugati, baloldali értelmiségnek van egy szervi hibája. Hitből gondolkodik.” (Papp Tibor)

„Talán nem is elsősorban a tudás, a tananyag a meghatározó.” (Kiss István) • „Egymás családjai voltunk valóban jóban-rosszban. A titok egyszerű: szeretet.” (Halász Krisztina) • „A költészetnek a lényege nem lehet más, mint az emberszeretet és a szépség, ezt ma sem szabadna elfelejteni.” (Jánosy István) • „Ahol a szülők beiratták hittanra a gyerekeket, ott még a kommunista állam is fizette az oktatót.” (Máté Imre) • „Igyekeztek kijátszani egymás ellen az egyházakat, ami csak a nagyon buta és törleszkedő emberek körében bizonyult hatásosnak.” (Bolyki János) • „Pista bácsi volt a katolikus pap. Tőle tudom, hogy mindennek megvan a maga ideje, de a szeretet ideje állandó.” (Siposné Majtényi Andrea) • „Megtanultam, hogy számot kell adnom tetteimről.” (Szigeti Jenő)

„Hogyha hinném, hogy lehetne mást is tennem, mint verset írni, akkor számomra, nekem, egyedül nemcsak a versírás létezne.” (Faludy György)

„Az alkotó: tolmács. Nagy fölső erők tolmácsa, és médium, aki megszólal az istenre vagy a sorsra.” (Gyurkovics Tibor)

„Nem hagy nyugodni a kíváncsiság, mit kezdene egy jazz-zenész a csembalóval? És mit kezdene a csembaló a jazz-zel?” (Elek Szilvia)

Ára: 650 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél,
a Magyar Posta Rt. (1) 303-3440-es faxszámán,
a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,

valamint a szerkesztőségben:
1014 Budapest, Szentháromság tér 6. III. em. 14.

Folyóiratunk a hírlapboltokon kívül kapható Budapesten
az Osiris, a Pont, a Vince és a Kálvin téri Cartaphilus könyvesboltban,
valamint az Írók Boltjában.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185